

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

МУЛИК ОЛЕКСАНДР РОМАНОВИЧ

УДК: 342.951:351:82

**ДИСЕРТАЦІЯ
ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У СФЕРІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ**

Спеціальність – 081 «Право»

Галузь знань – 08 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень Використання ідей результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 О. Р. Мулик

Науковий керівник – **Рядінська В.О.**, доктор юридичних наук, професор

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Мулик О. Р. Правове забезпечення запобігання корупції в сфері національної безпеки і оборони України. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. – Науково-дослідний інститут публічного права, Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2024.

У дисертації на основі науково-теоретичних досліджень, норм сучасного законодавства, практики діяльності сектору національної безпеки і оборони України в умовах воєнного стану та діяльності спеціалізованих антикорупційних органів і громадських організацій із запобігання корупції сформовано, розкрито та вдосконалено засади правового забезпечення запобігання корупції в сфері національної безпеки і оборони України

Сформовано визначення заходів із запобігання корупції як спрямованих на попередження та боротьбу з корупцією дій законодавчого, організаційного, управлінського та оперативного характеру, до яких належать, зокрема, визначення на державному рівні переліку спеціально уповноважених суб'єктів з питань запобігання корупції та їх правового статусу або введення певних обмежень та заборон у діяльності посадових осіб, посади яких є потенційно небезпечними для проявів корупції.

Удосконалено класифікацію заходів із запобігання корупції, які поділено на наступні групи: а) за характером дій – на нормотворчі, організаційні, управлінські та оперативні; б) за охопленням суспільних відносин – загальнодержавного та галузевого характеру; в) за призначенням – на регулятивні та процесуальні; г) за спеціалізацією – на загальні, спеціальні та спеціалізовані; д) за об'ємом – на комплексні та окремі заходи, які є складовою частиною комплексних або не є їх частиною; е) за межами здійснення – на національні та міжнародні.

Удосконалено тлумачення корупційного ризику, під яким пропонується розуміти сукупність певних умов і обставин, що можуть призвести до вчинення корупційного злочину або корупційного правопорушення, організації корупційних схем тощо. Наголошено, що наявність або відсутність корупційних ризиків залежить від низки внутрішніх і зовнішніх факторів. Запропоновано наступну класифікацію корупційних ризиків: а) за місцем появи – зовнішні та внутрішні; б) за характером причини – особистісні, системні та надсистемні; в) за локалізацією проявів – загальні та особливі; г) за часом прояву: постійні та ситуативні.

Досліджено кримінальні та адміністративні корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення. Наголошено, що принциповими відмінностями між адміністративною та кримінальною відповідальністю за такі правопорушення є різна суспільна небезпечність протиправних діянь, ступінь тяжкості заходів правового впливу та визначення переліку суспільно-небезпечних діянь та заходів правового впливу за їх вчинення в різних нормативно-правових актах.

Визначено складові сфери національної безпеки і оборони України, в яких в умовах дії правового режиму воєнного стану підсилюються корупційні ризики та прояви корупції: 1) сфера воєнної безпеки і оборони; 2) сфера державної безпеки; 3) оборонно-промисловий комплекс; 4) сфера цивільного захисту.

З'ясовано, що на сьогодні для запобігання корупції в діяльності сил і суб'єктів, що складають сферу національної безпеки і оборони України, впроваджуються міжнародні стандарти, зокрема Програма з розбудови доброчесності цілісності прозорості та зниження корупційних ризиків у роботі оборонних та безпекових інституцій НАТО. Визначено, що більшість складових національної безпеки та оборони впроваджують процедуру самооцінки корупційних ризиків, що знаходить своє відображення в нормах нових Антикорупційних програм відповідних військових формувань та державних органів, які розроблені в 2022–2023 роках.

Виокремлено загальні корупційні ризики у сфері національної безпеки і оборони, до яких належать корупційні ризики під час призначення на посади відповідальних працівників, а також військовослужбовців, та корупційні ризики під час проведення процедур закупівель товарів робіт та послуг для потреб безпеки і оборони.

Серед корупційних ризиків та проявів корупції в окремих сферах було визначено наступні: 1) у сфері воєнної безпеки та оборони – корупційні ризики під час мобілізації (вперше було визначено рівні прояву корупції під час визначення придатності військовозобов'язаних); 2) у сфері державної безпеки – корупційні ризики під час реалізації санкційної політики, під час розслідування корупційних правопорушень та під час перетину державного кордону; 3) в оборонно-промисловому комплексі – корупційні ризики під час розроблення технічних специфікацій на товари, роботи та послуги для потреб безпеки і оборони, а також під час контролювання їх якості; 4) у сфері цивільного захисту – корупційні ризики під час проведення перевірки стану готовності захисних споруд.

Для удосконалення правового регулювання запобігання корупції у складових сфері національної безпеки та оборони в умовах воєнного стану було внесено наступні пропозиції:

– у сфері воєнної безпеки та оборони: 1) включення до складу призовних комісій представників уповноважених підрозділів із запобігання та виявлення корупції ЗСУ та інших військових та спеціальних формувань; 2) розширити повноваження ВСП, дозволивши їй військовослужбовцям здійснювати провадження за фактом адміністративних корупційних правопорушень; 3) узгодити процес інформування про випадки корупції Головнокомандувача ЗСУ уповноважених підрозділів із запобігання та виявлення корупції НГУ в зв'язку з особливостями її підпорядкування в особливий період;

– у сфері державної безпеки: 1) включити результати оцінювання корупційних ризиків в діяльності Ради національної безпеки і оборони

України до Антикорупційної програми цього органу; 2) удосконалити принципи провадження санкційної політики в Україні; 3) створити мобільні групи з представників підрозділів внутрішньої безпеки різних правоохоронних органів для перевірки діяльності працівників Національної поліції України, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань та інших сил безпеки України; 4) удосконалити процедуру перевірки діяльності працівників Державної прикордонної служби України уповноваженими органами з питань запобігання та виявлення корупції;

– в оборонно-промисловому комплексі України: 1) запустити процедуру перевірки процедур перетворення підприємств оборонно-промислового комплексу в акціонерні товариства на предмет конфлікту інтересів та отримання ініціаторами та учасниками таких процедур неправомірної вигоди; 2) створити й запровадити систему обліку і моніторингу споживання та якості пального в силах безпеки, силах оборони, силах цивільного захисту, а в особливий період – і у військово-цивільних та військових адміністраціях; 3) розробити та запровадити комплексну інструкцію щодо порядку розроблення технічних специфікацій на товари оборонного призначення; 4) запровадити посилений контроль за особами і підрозділами, що здійснюють контроль якості та приймання товарів, робіт та послуг оборонного призначення;

– у сфері цивільного захисту: 1) посилити дисциплінарну відповідальність осіб начальницького та рядового складу служб цивільного захисту, запровадивши звільнення за вчинення будь якого адміністративного корупційного правопорушення; 2) створити комплексні комісії з перевірки стану готовності захисних споруд з обов'язковим забезпеченням таких комісій засобами відеофіксації.

На основі теоретичних досліджень щодо діяльності суб'єктів із запобігання корупції у сфері національної безпеки і оборони запропоновано класифікувати їх діяльність за напрямками на зовнішню діяльність (заходи із запобігання корупції здійснюються щодо суб'єктів сфери національної

безпеки і оборони, які не є суб'єктами із запобігання корупції), міжсуб'єктну діяльність (заходи із запобігання корупції здійснюються щодо інших суб'єктів із запобігання корупції) та внутрішню діяльність (заходи із запобігання корупції здійснюються в межах структури того чи іншого суб'єкта).

Визначено основні проблеми діяльності суб'єктів із запобігання корупції в умовах воєнного стану, головними з яких є недостатньо визначене розмежування підслідності кримінальних корупційних і пов'язаних з корупцією правопорушень між Національним антикорупційним бюро, Державним бюро розслідувань і Службою безпеки України, а також можливість передачі слідства щодо корупційних правопорушень від Національного антикорупційного бюро до інших правоохоронних органів в умовах воєнного стану. З метою удосконалення діяльності суб'єктів із запобігання та протидії корупційним кримінальним правопорушенням запропоновано внести зміни до чинного законодавства, які чітко розмежовують підслідність корупційних та пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень, залишають за Національним антикорупційним бюро підслідність таких злочинів навіть в умовах воєнного стану, а також збільшують штатну чисельність працівників зазначеного спеціалізованого органу.

З метою удосконалення діяльності суб'єктів із запобігання адміністративним корупційним правопорушенням у сфері національної безпеки і оборони України запропоновано визначити рівень структурних підрозділів сил безпеки і оборони, в яких необхідно створити (або призначити) уповноважений підрозділ (уповноважену особу) з питань виявлення та протидії корупції.

Досліджено питання удосконалення громадського контролю у сфері національної безпеки і оборони України як одного з ефективних засобів запобігання корупції. Узагальнено варіанти розуміння сутності громадського контролю, а також визначено можливі варіанти його спрямованості.

Зазначено, що основною проблемою провадження діяльності громадських організацій з питань запобігання корупції в сфері безпеки і оборони України є режим таємності, що супроводжує державні закупівлі та інші аспекти діяльності сил сектору безпеки і оборони, які є найбільш вразливими до корупційних ризиків.

Досліджено досвід громадського контролю в країнах Скандинавії (Швеція, Данія, Фінляндія), Сполучених Штатах Америки та Ізраїлі. Основними засадами діяльності громадських організацій в цих країнах визначено прозорість прийняття рішень державно-владними органами, доступ громадськості до звітів, все ціле сприяння держави діяльності неурядових контрольних організацій спільноти. Також розглянуто приклад утворення міжнародних об'єднань громадських організацій з питань запобігання та протидії корупції.

З метою удосконалення громадського контролю за переміщенням і розподілом гуманітарної допомоги запропоновано механізм утворення й діяльності в умовах воєнного стану на території України представництв закордонних і міжнародних громадських організацій із запобігання корупції, які б у взаємодії з Національним агентством з питань запобігання корупції могли контролювати шлях гуманітарної допомоги від відправника до пункту призначення.

Досліджено діяльність громадських антикорупційних рад (на прикладі Міністерства оборони України). З метою удосконалення їх діяльності запропоновано закріпити в відомчих документах такі вимоги до кандидатів в члени громадських антикорупційних рад, які б робили можливим їх доступ до матеріалів, що містять державну таємницю, і, таким чином, забезпечували б протидію корупції в сфері оборонних закупівель, ремонту та відновлення техніки та інших сферах, доступ до інформації в яких є обмежений для громадськості.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що науково-теоретичні положення, висновки та практичні пропозиції,

розроблені в дисертації, можуть бути використані законотворчій діяльності – практичні пропозиції, спрямовані на підсилення адміністративної та кримінальної відповідальності за вчинення корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень в умовах воєнного стану, удосконалення діяльності складових сектору національної безпеки щодо запобігання корупції; практичній діяльності – розроблені Порядок розроблення технічних специфікацій на товари оборонного призначення та Інструкція про організацію здійснення заходів державного контролю (нагляду) за станом захисних споруд в умовах воєнного стану можуть бути використані для вдосконалення діяльності сил безпеки, оборони та цивільного захисту в умовах воєнного стану; освітньому процесі – для вдосконалення програми курсів, підготовки та проведення лекцій та практичних занять на базі Наукового центру проблем запобігання корупції у сфері безпеки та оборони.

Ключові слова: корупція, запобігання корупції, корупційні ризики, корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення, національна безпека України, оборона, державна безпека, оборонно-промисловий комплекс, цивільний захист, громадський контроль.

SUMMARY

Mulyk O. R. Ensuring legal prevention of corruption in the sphere of national security and defense of Ukraine. – *Qualifying scientific paper on the rights of the manuscript.*

Thesis submitted for obtaining the Doctor of Philosophy degree in Law, Specialty 081 – Law. – Scientific Institute of Public Law, Scientific Institute of Public Law, Kyiv, 2024.

The thesis introduces, clarifies and improves the legal support for preventing corruption in the sphere of national security and defense of Ukraine. It is based on scientific-theoretical research, modern legislation norms, national security and defense sector practices under martial law, and the activities of specialized anti-corruption bodies and public organizations.

Corruption prevention measures are legislative, organizational, managerial, and operational actions aimed at preventing and combating corruption. These measures include defining a list of authorized subjects for corruption prevention at the state level, establishing their legal status, and introducing restrictions and prohibitions on the activities of officials whose positions are potentially vulnerable to corruption.

The classification of anti-corruption measures has been improved and divided into the following groups: a) by the type of measures – normative, organizational, managerial and operational; b) by the scope of public relations – national and sectoral; c) by purpose – into regulatory and procedural; d) by specialization – into general, special, and specialized; e) by scope – into complex and separate activities that are part of the complex or not part of it; and f) by location – into national and international.

The definition of corruption risk has been refined. It refers to specific conditions and circumstances that may lead to the commission of a corruption crime or offense, or the organization of corruption schemes. The presence or absence of corruption risks is influenced by various internal and external factors.

The following classification of corruption risks has been proposed: a) by place of occurrence – external and internal; b) by nature of cause – personal, systemic and supersystemic; c) by localization of manifestation – general and specific; d) by time of manifestation – permanent and situational.

Studies have been conducted on criminal and administrative corruption, as well as corruption-related offenses. It is important to note the fundamental differences between administrative and criminal liability for such offenses, including the varying levels of social danger of unlawful acts, the severity of legal measures, and the definition of socially dangerous acts and measures of legal influence outlined in various normative-legal acts.

The constituent spheres of national security and defense of Ukraine, in which corruption risks and manifestations of corruption increase under the conditions of the legal regime of martial law, have been determined: 1) the sphere of military security and defense; 2) the sphere of state security; 3) the defense-industrial complex; 4) the sphere of civil defense.

In accordance with the results, international standards for the prevention of corruption in the activities of the armed forces and entities that are in the sphere of national security and defense of Ukraine are implemented, in particular, the Program for the development of the virtue of integrity of transparency and reduction of corruption risks in the work of NATO defense and security institutions. It has been determined that many national security and defense components implement a self-assessment procedure for corruption risks. This is reflected in the norms of the new anti-corruption programs of relevant military formations and state bodies, which were developed between 2022 and 2023.

General corruption risks in the field of national security and defense have been identified, including corruption risks in the appointment of responsible employees and military personnel, as well as corruption risks in the procurement of goods, works, and services for security and defense needs.

Among corruption risks and manifestations of corruption in certain areas, the following were identified: 1) in the sphere of military security and defense –

corruption risks during mobilization (for the first time, the levels of corruption manifestation in determining the suitability of persons liable for military service); 2) in the sphere of state security, corruption risks arise during the implementation of rehabilitation policies, investigation of corruption offenses, and crossing the state border; 3) in the defense-industrial complex, corruption risks arise during the development of technical specifications for goods, works, and services for security and defense, as well as during their quality control; 4) in the field of civil protection, corruption risks arise during the inspection of the state of readiness of protective structures.

To enhance the legal regulation of corruption prevention in the components of national security and defense during martial law, the following proposals have been suggested:

in the sphere of military security and defense:

1) inclusion of representatives of authorized units for prevention and detection of corruption of the Armed Forces of Ukraine and other military and special formations in draft commissions; 2) expansion of the powers of the Military Law and Order Service, allowing its servicemen to conduct proceedings on administrative corruption offenses; 3) coordination of the process of reporting corruption cases to the Commander-in-Chief of the AFU by the authorized units for prevention and detection of corruption of the National Guard of Ukraine due to the peculiarities of its subordination during the special period;

in the field of state security:

1) incorporate the results of corruption risk assessments into the Anti-Corruption Program of the National Security and Defense Council of Ukraine; 2) enhance the principles of the sanitation policy in Ukraine; 3) establish mobile groups consisting of representatives from internal security units of various law enforcement agencies to monitor the activities of employees from the National Police of Ukraine, the Security Service of Ukraine, the State Bureau of Investigations, and other security forces in Ukraine; 4) improve the procedure for

checking State Border Guard Service of Ukraine employees' activities by authorized bodies to prevent and detect corruption;

in the defense-industrial complex of Ukraine:

1) initiate a procedure to review the procedures for transforming defense industry enterprises into joint stock companies for conflicts of interest and undue benefits for the initiators and participants of such procedures; 2) develop and implement a system to record and monitor fuel consumption and quality in security forces, defense forces, civil protection forces, and, during special periods, in civil-military and military administrations; 3) create and implement a comprehensive instruction on the procedure for developing technical specifications for defense goods; 4) enhance control over the individuals and units responsible for quality control and acceptance of defense goods, works, and services;

in the field of civil protection:

1) introduce dismissal as a disciplinary measure for any administrative corruption offense committed by senior and rank-and-file members of the civil protection services; 2) establish comprehensive commissions equipped with video recording equipment to check the readiness of protective structures.

Theoretical studies propose classifying corruption prevention activities in the sphere of national security and defense into three categories: external activity (preventing corruption in subjects not related to corruption prevention), inter-subject activity (preventing corruption in other corruption prevention subjects), and internal activity (preventing corruption within a subject's own structure).

The main issues with preventing corruption during martial law have been identified. The primary problem is the lack of clear responsibility for criminal corruption and related offenses between the National Anti-Corruption Bureau, the State Bureau of Investigation, and the Security Service of Ukraine. Additionally, there is a risk of transferring corruption investigations from the National Anti-Corruption Bureau to other law enforcement agencies during martial law. It is crucial to establish clear lines of responsibility to combat corruption effectively. To enhance the effectiveness of entities involved in preventing and countering

corruption, proposed changes to current legislation aim to clearly distinguish between prosecution of corruption and corruption-related criminal offenses. The National Anti-Corruption Bureau will be responsible for prosecuting such crimes, even during martial law. Additionally, the number of employees in this specialized body will be increased.

It is proposed to determine the level of structural subdivisions of the security and defense forces that require the creation or appointment of an authorized unit (person) responsible for detecting and preventing corruption.

The study examines the improvement of public control in Ukraine's national security and defense sphere as an effective means of preventing corruption. The variants of understanding the nature of public control are summarized, as well as possible variants of its orientation are identified. It is noted that the main problem of implementation of activities of public organizations to prevent corruption in the sphere of security and defense of Ukraine is the secrecy regime accompanying public procurement and other aspects of activities of security and defense sector forces most vulnerable to corruption risks.

The experience of public control in the Scandinavian countries (Sweden, Denmark, Finland), the USA and Israel was studied. Transparency of decision-making by public authorities, public access to reports and full support of the state for the activities of non-governmental control organizations of the community were identified as the main bases for the activities of public organizations in these countries. The example of creating international associations of public organizations to prevent and fight corruption is also considered.

In order to improve public control over the movement and distribution of humanitarian aid, a mechanism has been proposed for the establishment and operation under martial law on the territory of Ukraine of representative offices of foreign and international public organizations for the prevention of corruption, which, in cooperation with the National Agency for the Prevention of Corruption, could control the path of humanitarian aid from the sender to the destination.

Within the framework of the study the activity of public anti-corruption councils was examined (on the example of the Ministry of Defense of Ukraine). It is offered to improve their activity by specifying in departmental documents such requirements for candidates to public anti-corruption councils that would allow them to have access to materials containing state secrets and thus ensure anti-corruption in the field of defense procurement, repair and restoration of equipment and other areas where access to information is restricted to the public.

The practical significance of the obtained results consists in the fact that scientific-theoretical provisions, conclusions and practical proposals developed in the dissertation can be used in law-making activity – practical proposals aimed at strengthening administrative and criminal liability for committing corruption and corruption-related offenses under martial law, improving the activities of the components of the national security sector to prevent corruption; practical activity – the Procedure for the development of technical specifications for defense goods and the Instruction on the organization of the implementation of measures of state control (supervision) over the condition of protective structures under martial law can be used to improve security, defense and civil protection forces during martial law; educational process – for improving course curricula, preparing and conducting lectures and practical classes on the basis of the Scientific Center for the Prevention of Corruption in the Sphere of Security and Defense.

Keywords: corruption, prevention of corruption, corruption risks, corruption and corruption-related offenses, national security of Ukraine, defense, state security, defense industry, civil protection, public control.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Мулик О.Р. Напрями запобігання корупції в оборонно-промисловому комплексі як складовій сфері національної безпеки та оборони України. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Т. 2. С. 161–166. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.24>.

2. Мулик О.Р. Правовий статус уповноважених підрозділів з питань запобігання та виявлення корупції у сфері національної безпеки та оборони України в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2023. Вип. 3. С. 24–29. DOI: [10.32999/ksu2307-8049/2023-3-4](https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2023-3-4)

3. Мулик О.Р. Правове регулювання запобігання корупційним проявам в діяльності Державної прикордонної служби України в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 72–75. DOI: http://www.lsej.org.ua/6_2023/15.pdf

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Мулик О.Р. Деякі питання правового забезпечення діяльності спеціалізованої прокуратури у військовій та оборонній сфері як суб'єкта антикорупційної діяльності. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 11–12 лютого 2022 року)*. Одеса, 2022. С. 54–58.

5. Мулик О.Р. Окремі аспекти запобігання корупції при передачі подарунків до сил безпеки і оборони України в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми протидії корупції в Україні в умовах воєнного стану: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Рівне, 14 березня 2023 року)*. Рівне, 2023. С. 113–117. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-30>.

6. Мулик О.Р. Щодо правового забезпечення запобігання корупції у санкційній політиці як складової частини національної безпеки і оборони України. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 17 березня 2023 року). Дніпро, 2023. С. 593–595.

7. Мулик О.Р. Запобігання корупції під час розроблення технічних специфікацій на товари для потреб національної безпеки і оборони України. *Правові засади організації та здійснення публічної влади*: збірник тез VI Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 85-річчю від дня народження доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 31 березня 2023 року). Хмельницький, 2023. С. 378–381.

8. Мулик О.Р. Вдосконалення заходів із запобігання корупції в Міністерстві оборони України в умовах воєнного стану. *Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану*: матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки-2023 в Україні (м. Київ, 23 травня 2023 року). Київ, 2023. С. 263–266.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	19
Розділ 1. Сфера національної безпеки і оборони України як об’єкт правового забезпечення запобігання корупції.....	27
1.1. Адміністративно-правова природа заходів із запобігання корупції.....	27
1.2. Складові сфери національної безпеки і оборони України в контексті корупційних ризиків.....	52
1.3. Відповідальність за корупційні та пов’язані з корупцією правопорушення в умовах воєнного стану.....	73
Висновки до розділу 1.....	94
Розділ 2. Особливості правового забезпечення запобігання корупції у сфері національної безпеки та оборони України в умовах воєнного стану.....	97
2.1. Правове забезпечення запобігання корупції у сфері воєнної безпеки та оборони в умовах воєнного стану.....	97
2.2. Сучасний стан запобігання корупції у сфері державної безпеки в умовах воєнного стану.....	117
2.3. Оборонно-промисловий комплекс України як об’єкт діяльності із запобігання корупції в умовах воєнного стану.....	137
2.4. Правова характеристика заходів із запобігання корупції у сфері цивільного захисту в умовах воєнного стану	156
Висновки до розділу 2.....	172
Розділ 3. Напрями удосконалення заходів із запобігання корупції у сфері національної безпеки і оборони України в умовах воєнного стану.....	176
3.1. Діяльність суб’єктів із запобігання корупції в сфері національної безпеки і оборони України в умовах воєнного стану.....	176

3.2. Удосконалення правового забезпечення цивільного контролю як засобу запобігання корупції у сфері національної безпеки і оборони України.....	197
Висновки до розділу 3.....	215
ВИСНОВКИ.....	218
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	225
ДОДАТКИ.....	269

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Корупція є одним з найсильніших негативних факторів, які уповільнюють соціально-економічний та політичний розвиток України. З метою подолання корупції в нашій державі було запроваджено спеціалізовану антикорупційну політику. Від прийняття у 2014 року Закону України «Про запобігання корупції» і до сьогодні було здійснено низку реформ у сфері антикорупційної діяльності, зокрема створено спеціалізовані суб'єкти із запобігання корупції, забезпечено доступ громадськості до даних електронного декларування доходів високо посадовців тощо. Однак, попри зазначені заходи, рівень корупції в Україні в суспільній свідомості залишається доволі високим. Так, за даними опитування, проведеного в межах проєкту Агентства Сполучених Штатів Америки з міжнародного розвитку (USAID) «Підтримка організацій-лідерів у протидії корупції в Україні «Взаємодія», в Україні в 2023 році 94% респондентів все ще вважають, що корупція є широко розповсюдженою по всій Україні. Також 89% опитаних українців вважають корупцію такою проблемою, яка за своїми негативними наслідками поступається лише повномасштабному вторгненню Росії в Україну. Зазначимо, що за даними того ж опитування від запровадження 24 лютого 2022 року на території України правового режиму воєнного стану рівень корупції в державі майже чверть респондентів вважає більшим, ніж був у мирний час¹. Це обумовлює необхідність ще більшої концентрації уваги спеціалізованих антикорупційних органів на заходах із запобігання та протидії корупції, оскільки вона в умовах війни становить суттєву загрозу для національної безпеки країни, а також є фактором дестабілізації політичної ситуації та полем для підривної діяльності держави-агресора.

¹ Стан корупції в Україні 2023: сприйняття, досвід, ставлення. USAID. URL: <https://engage.org.ua/stan-koruptsii-v-ukraini-2023-spryjniattia-dosvid-stavlennia/>

Найнебезпечнішими в умовах воєнного стану є прояви корупції у сфері національної безпеки і оборони України. Корупція у цій сфері знижує обороноздатність держави, шкодить процесам відновлення зруйнованих внаслідок бойових дій об'єктів, паралізує системи постачання необхідного озброєння, техніки та гуманітарної допомоги. Попри те, що сили сектору національної безпеки і оборони, в першу чергу Збройні сили України, мають високий рівень довіри серед громадян, корупційні деякі прояви в середині цих формувань і органів стали предметом гучних скандалів. Закупівля за завищеними цінами харчування та неякісного форменого одягу для збройних сил, схеми уникнення від мобілізації та переправлення військовозобов'язаних закордон зумовлюють необхідність вдосконалення правового забезпечення запобігання корупції у сфері національної безпеки і оборони України в цілому.

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. Заходи щодо запобігання корупції в сфері безпеки і оборони України на сьогодні представлені дослідженнями щодо запобігання корупції в окремих складових сектору безпеки і оборони. В аспекті правового забезпечення запобігання корупції в сфері безпеки і оборони України виділяються дослідження таких науковців, як О. Грудовенко, І. Войтович, Р. Мельничук, А. Приходько, С. Саранов, Т. Ткачук, О. Шимон.

Питання запобігання та протидії корупції в різних аспектах функціонування держави та її органів також досліджували В. Авер'янов, І. Бачинська, А. Боровик, М. Буряк, П. Висоцький, А. Волошина, А. Волошенко, Ю. Гаруст, Д. Гвоздецький, Р. Гречанюк, Г. Григоренко, І. Григоренко, І. Грищенко, Г. Грянка, В. Гура, А. Дашковська, М. Драчук, О. Дрозд, О. Джу́жа, В. Заросило, М. Збитковський, О. Іванов, О. Ковальчук, С. Кожушко, В. Колпаков, С. Коненко, М. Корнієнко, А. Левчук, О. Лемєнов, І. Луговий, О. Лупало, Я. Маслова, Д. Машлякевич, М. Мельник, А. Михненко, А. Мудрак, І. Нинюк, М. Нинюк, В. Оксінь, У. Парапан, О. Пархоменко-Куцевіл, М. Паславський, С. Поляков, В. Приймак,

С. Рогульський, Б. Романюк, О. Руснак, Д. Самсоненко, М. Семеряк, В. Сисоєв, С. Сімак, В. Сокурєнко, Н. Сумало, С. Тарасов. В. Трепак, О. Терещук, В. Ткаченко, В. Франчук, М. Цимбалюк, А. Чубенко, Д. Чумаченко, Н. Шубіна, А. Шевчук, Н. Шинкаренко, І. Шопіна, О. Шостко та інші.

Водночас, динаміка змін, спричинених військовою агресією проти України, вимагає врахування умов воєнного стану при дослідженні сучасного стану корупційної злочинності та надання пропозицій щодо удосконалення заходів із запобігання корупції.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження узгоджується з положеннями Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 року; Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки затвердженої Законом України від 20 червня 2022 року № 2322-IX; Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», в дію Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020; Стратегії воєнної безпеки України введеної в дію Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021; Стратегії комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2017 року № 576-р; планом науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0120U105390) та затверджена рішенням Вченої ради Науково-дослідного інституту публічного права від 3 грудня 2021 року (протокол № 15).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи полягає у дослідженні правових засад запобігання корупції у сфері національної безпеки і оборони України; визначенні корупційних ризиків та можливих проявів корупції в окремих складових досліджуваної сфери; дослідженні впливу умов воєнного стану на динаміку корупційних проявів та адаптацію заходів щодо їх

запобігання, вирішенні питань щодо вдосконалення правового забезпечення запобігання корупції у сфері національної безпеки і оборони України в умовах воєнного стану.

Для реалізації мети дослідження ставляться такі основні *завдання*:

- проаналізувати правову природу заходів із запобігання корупції ;
- дослідити склад суб'єктів у сфері національної безпеки і оборони;
- визначити, які зі складових сфери національної безпеки і оборони України найбільш вразливі до проявів корупції в умовах воєнного стану;
- розкрити зміст корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень;
- проаналізувати вплив умов воєнного стану на корупційні правопорушення в окремих складових сфери національної безпеки і оборони;
- дослідити діяльність суб'єктів із запобігання корупції в сфері безпеки і оборони;
- визначити можливість удосконалення заходів громадського контролю за діяльністю сектору безпеки і оборони в умовах воєнного стану;
- на основі проведених досліджень запропонувати напрями удосконалення правового забезпечення запобігання корупції у сфері національної безпеки і оборони України.

Об'єкт дослідження становлять правові відносини у сфері запобігання і протидії корупції в складових сектору безпеки і оборони України.

Предметом дослідження є правові засади запобігання корупції у сфері національної безпеки і оборони України в умовах воєнного стану.

Методи дослідження. При проведенні дослідження були застосовані як загальнонаукові, так і спеціальні методи досліджень, притаманні галузі права. Зокрема, *порівняльно-правовий* та *формально-юридичний* методи були використані при дослідженні правової природи заходів із запобігання корупції (підрозділ 1.1) та ступеня відповідальності за вчинення корупційних правопорушень (підрозділ 1.3), а також при вивченні аспектів діяльності суб'єктів із запобігання корупції в умовах воєнного стану (підрозділ 3.1).

Дослідження характерних проявів корупції в окремих складових сфери національної безпеки і оборони були проводилось з використанням методів *аналізу та синтезу* (розділ 2).

Методи *опису та групування* було застосовано під час визначення складових сфери національної безпеки і оборони (підрозділ 1.2), класифікації заходів із запобігання корупції (підрозділ 1.1), визначення рівнів корупційних ризиків від час мобілізаційних процесів (підрозділ 2.1).

За допомогою застосування методу *правотворчості* було запропоновано зміни до чинного законодавства та підзаконних нормативно-правових актів з метою удосконалення запобігання корупції у досліджуваній нами сфері (підрозділи 2.3, 2.4, розділ 3).

Емпіричну базу дослідження становлять наукові напрацювання щодо практики запобігання проявам корупції у сфері національної безпеки і оборони України, дані досліджень Національного антикорупційного бюро України щодо проявів корупції у сфері безпеки державного кордону в умовах воєнного стану.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є однією з перших, в якій досліджено вплив умов воєнного стану на стан запобігання корупції у сфері національної безпеки і оборони України. За результатами проведеного дослідження сформовано низку нових наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем. Основними з них є такі:

уперше:

– розкрито та систематизовано корупційні ризики у сфері національної безпеки і оборони України, які поділено на групи в залежності від місця виникнення, характером причини, локалізацією проявів та часом проявів;

– систематизовано рівні можливих проявів корупції на основі дослідження порядку проведення медичного огляду осіб, які перебувають на військовому обліку, визнання їх придатності або непридатності до військової служби та надання їм відстрочок від призову на військову службу;

– визначено шлях регулятивного запобігання корупційних ризиків під час розроблення технічних специфікацій на товари оборонного призначення, який полягає у встановленні певних обов'язків, обмежень та заборон у процесах розроблення технічних специфікацій та аналогічних документів відповідними структурними підрозділами сил сектору національної безпеки і оборони, а також надання цим процесам більшої прозорості;

удосконалено:

– поняття заходів із запобігання корупції, під яким запропоновано розуміти спрямовані на попередження та боротьбу з корупцією дії законодавчого, організаційного, управлінського та оперативного характеру, наприклад визначення на державному рівні переліку спеціально уповноважених суб'єктів з питань запобігання корупції та їх правового статусу або введення певних обмежень та заборон у діяльності посадових осіб, посади яких є потенційно небезпечними для проявів корупції;

– класифікацію адміністративно-правових заходів із запобігання корупції, які запропоновано ділити за наступними категоріями: а) за характером дій; б) за охопленням суспільних відносин; в) за призначенням; г) за спеціалізацією; д) за об'ємом; е) за межами здійснення;

– тлумачення корупційного ризику, який визначено сукупність певних умов і обставин, що можуть призвести до вчинення корупційного злочину або корупційного правопорушення, організації корупційних схем тощо. Наголошено, що наявність або відсутність корупційних ризиків залежить від низки внутрішніх і зовнішніх факторів;

отримали подальшого розвитку:

– класифікація напрямів діяльності суб'єктів із запобігання корупції у сфері національної безпеки і оборони, яка полягає в розподілі на зовнішню діяльність, міжсуб'єктну діяльність та внутрішню діяльність;

– розуміння сутності громадського контролю, спрямованість якого пропонується розглядати як загальну (виражається в простому контролі відповідності управлінських процесів і рішень нормам законності) або

негативно-виправну (виражається в цілеспрямованому пошуку недоліків та здійснення впливу для усунення виявлених невідповідностей);

– механізм контролю з боку громадських неурядових іноземних та міжнародних організацій за передачею гуманітарної допомоги з метою запобігання проявам корупції, який передбачає реєстрацію громадської іноземної або міжнародної організації з функціями контролю за постачанням та використанням гуманітарної допомоги в Україні та обмін інформацією між такою організацією та спеціалізованими антикорупційними органами щодо відправлення, призначення й руху гуманітарного вантажу до моменту його передачі за призначенням

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що науково-теоретичні положення, висновки та практичні пропозиції, розроблені в дисертації, використовуються та можуть бути використані:

– *науково-дослідній діяльності* – для подальшого розроблення досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем правового забезпечення запобігання корупції в сфері національної безпеки і оборони України (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

– *законотворчій діяльності* – практичні пропозиції, спрямовані на підсилення адміністративної та кримінальної відповідальності за вчинення корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень в умовах воєнного стану (додаток В дисертації), удосконалення діяльності складових сектору національної безпеки і оборони України, зокрема удосконалення діяльності Національного антикорупційного бюро України (додатки Г та Ж дисертації);

– *практичній діяльності* – розроблений у межах дослідження Порядок розроблення технічних специфікацій на товари оборонного призначення (додаток Д дисертації) та Інструкція про організацію здійснення заходів державного контролю (нагляду) за станом захисних споруд в умовах воєнного стану (додаток Е дисертації) можуть бути використані для

вдосконалення діяльності сил безпеки, оборони та цивільного захисту в умовах воєнного стану;

– *освітньому процесі* – при розробці лекційних курсів з дисципліни «Адміністративне право та процес: доктринальні та практичні проблеми» (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та результати дисертації обговорено та оприлюднено в збірниках тез п'яти міжнародних науково-практичних конференціях: «Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні» (м. Одеса, 11–12 лютого 2022 р.); «Актуальні проблеми протидії корупції в Україні в умовах воєнного стану» (м. Рівне, 14 березня 2022 р.); «Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти» (м. Дніпро, 17 березня 2023 р.); «Правові засади організації та здійснення публічної влади» (м. Хмельницький, 31 березня 2023 р.); «Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану» (м. Київ, 23 травня 2023 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено в трьох наукових статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України, а також в п'яти тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 297 сторінок. Робота містить список використаних джерел із 337 найменувань на 44 сторінках, додатки – на 29 сторінках.

РОЗДІЛ 1

СФЕРА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

1.1. Адміністративно-правова природа заходів із запобігання корупції.

Запровадження правового режиму воєнного стану в Україні внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації зосередило увагу суспільства на питаннях оборони держави та протидії ворогу. Втім проблеми, які існували в державі до початку повномасштабної війни, не зникли, хоч і зникли на деякий час з інформаційного поля. Крім того, війна, в якій би формі вона не велась, завжди певною мірою активізує злочинні елементи та групи в суспільстві, які, користуючись тим, що правоохоронні органи зосереджені на питаннях оборони, активізують свою протиправну діяльність. Корупція, як серед сталих проблем розвитку України до війни посідала одну з провідних позицій, із початком війни нікуди не зникла. За даними останніх опитувань, корупція стоїть на другому місці в рейтингу найважливіших проблем України (на першому місці – збройна агресія Російської Федерації) [1]. Більше того, третина українців вважають, що рівень корупції з 24 лютого 2022 року не змінився, а ще чверть – що рівень корупції збільшився (кількість осіб, які зауважують на зменшення рівня корупції, становить лише п'яту частину) [1]. Дані опитування наведені в Додатку Б.

Корупція, так чи інакше, пов'язана з фінансовими потоками та можливістю отримання певних привілеїв. В умовах воєнного стану більшість фінансових потоків спрямована в сферу безпеки й оборони, що обумовлює необхідність дослідження сучасного стану й удосконалення заходів із запобігання в корупції в цій важливій сфері суспільних відносин. Однак, перш ніж розглядати стан із запобігання корупції безпосередньо в сфері нашого дослідження, необхідно сформулювати теоретичне підґрунтя,

визначивши адміністративно-правову природу заходів із запобігання корупції в цілому.

Питання адміністративно-правової природи заходів із запобігання корупції досліджували такі вчені, як Г. Грянка, Я. Маслова, М. Мельник, О. Пасхавер, С. Рогульський, В. Трепак, О. Терещук та ін. Теоретичну базу розуміння сутності корупції як явища в суспільстві та практиці діяльності державно-владних органів сформували І. Бачинська, А. Волошенко, І. Грищенко, Г. Гура, А. Левчук, О. Лєменов, І. Нинюк, М. Нинюк, В. Франчук, А. Чубенко, Д. Чумаченко та ін.

У цьому підрозділі нашого дисертаційного дослідження нами поставлено мету дослідити адміністративно-правову природу заходів із запобігання корупції. Для вирішення мети дослідження пропонується проаналізувати сутність поняття «адміністративно-правова природа»; визначити суть такого явища, як корупція, застосувавши різні наукові підходи; проаналізувати сутність заходів із запобігання корупції та визначити характерні особливості цих заходів з точки зору адміністративного права.

Одним із перших кроків нашого дослідження є визначення термінів, які стосуються корупції та заходів її запобігання. Однак перш, ніж перейти до безпосереднього розгляду термінології, пропонуємо з'ясувати, що саме складає адміністративно-правову природу цих заходів. Зазначимо, що науковці в галузі права для з'ясування тих чи інших його аспектів доволі часто застосовують конструкції «правова природа», «адміністративно-правова природа» тощо. Втім, чіткого визначення, що ж саме є в зазначеному контексті природою, доволі небагато. Наприклад, Ю. Кривицький вважає, що правова природа є істотною властивістю у структурі предмета загальнотеоретичного правознавства [2, с. 53]. О. Ільницький та О. Ільків зазначають, що відображеннями правової природи будь якого суспільного явища є закріпленість прав у нормативних документах, а також система гарантій дотримання та забезпечення реалізації таких прав [3, с. 112]. Надалі автори розширюють розуміння юридичної природи, включаючи до її

складових механізм ефективного контролю та формальну законність [3, с. 113].

Втім, більшість дослідників не визначають правову або адміністративно-правову природу конкретно, а у власних дослідженнях поступово розкривають її через аналіз складових такої природи. Так, наприклад, Д. Шпенюв, який вивчав адміністративно-правову природу служби суддів, досліджує її поняття та особливості [4, с. 61]. Дослідник також визначив закономірність адміністративно-правової природи, згідно з якою висока ефективність здійснення тих чи інших процесів залежить від стану організації роботи системи органів та конкретного органу, включно з його апаратом і посадовими особами [4, с. 63]. О. Остапенко та О. Байк, вивчаючи адміністративно-правову природу інформаційної безпеки, зауважили на її комплексний і системний характер, який полягає адміністративному забезпеченні інформаційної безпеки особи за допомогою сукупності правових норм й органів, які покликані захищати право людини на інформацію [5]

О. Луців, досліджуючи адміністративно-правову природу явища булінгу, зосереджується на дослідження правових норм, які визначають саме поняття «булінг», передбачену за здійснення булінгу адміністративну відповідальність тощо [6, с. 257]. В авторефераті свого дисертаційного дослідження О. Луців наголошує на тій особливості адміністративно-правової природи булінгу, що в контексті протидії явищам булінгу в Україні найбільш ефективними є заходи адміністративно-правової протидії [7, с. 8]. Розглядаючи зазначене твердження, зауважимо, що булінг є однією з форм цькування, яке зазнають діти з боку батьків, вчителів, одноліток тощо, тобто порушенням прав людини на честь і гідність. Водночас, булінг, як і будь-яке правопорушення, виникає не на підставі будь-яких норм, а є наслідком їх порушення. Тому на нашу думку, доцільніше говорити не про адміністративно-правову природу самого протиправного явища (в нашому

випадку – корупції), а про адміністративно-правову природу *запобігання або протидії* такому явищу.

Отже, адміністративно-правову природу в широкому розумінні можна тлумачити як сукупність ознак, які характеризують певне явище, що поєднує в собі комплекс норм адміністративного права та діяльності відповідних суб'єктів, які забезпечують реалізацію та захист прав і свобод громадян в межах тих чи інших суспільних відносин. Відповідно, адміністративно-правова природа повинна мати власні, притаманні їй ознаки.

Досить широкий спектр ознак адміністративно-правової природи представила І. Сопілко, досліджуючи виборчі спори. Вона виокремила вісім елементів, що характеризують природу досліджуваного нею явища [8, с. 259]. Представимо їх узагальнений аналіз, без конкретизації явища: 1) явище має виникати у сфері публічного адміністрування; 2) явище має бути динамічним і здійснювати свій «життєвий цикл» під час реалізації норм законодавства України; 3) явище може бути обмеженим у часі; 4) предмет будь-якого явища має перебувати в межах конкретних правовідносин; 5) по відношенню до публічної адміністрації виникають відносини адміністративних зобов'язань; 6) публічно-правовий характер явища цілком залежить від законних інтересів громадян і суспільства; 7) суб'єкти явища можуть мати різний статус; 8) явище має визначений правовий режим.

Для того, щоб з'ясувати, чи справедливі ці ознаки для адміністративно-правової природи заходів із запобігання корупції. Як свідчить досвід попередніх дослідників, вивчення правової природи будь-якого явища, необхідно розпочинати із визначення термінів. Отже, одним із центральних понять для нашого дослідження є корупція. Тож далі розглянемо це поняття з точки зору науки й юридичної практики.

Переходячи до дослідження корупції в контексті наукових пошуків, потрібно зазначити, що корупція може розглядатися як соціальне, правове, економічне чи навіть світоглядне явище. Для того, щоб знайти спільне між різними тлумаченнями корупція та виробити його правильне розуміння в

межах теми нашого дисертаційного дослідження, необхідно розглянути походження самого слова. Деякі дослідники, наприклад, польський вчений Б. Куженпа (B. Kurzepa) вказує на латинське походження слова «корупція» (*corrumpere*) і надає відповідний переклад – «завдавати шкоди» або «ламати» [9, с. 17]. Л. Коллао (L. Collao) уточнює, що слово «*corrumpere*» має характер словосполучення, яке об'єднує слова «*com*» (разом) і «*ruptere*» (розривати) [10, с. 341]. А. Чубенко відсилає до англійської етимології слова «корупція» (*corruption*), відповідно до якої остання – використання державної посади для отримання особистої вигоди [11, с. 813]. Отже, з лінгвістично-етимологічних тлумачень корупції стає зрозумілим, що вона: 1) утворюється як явище для отримання особистої вигоди; 2) здійснюється «разом», тобто для існування корупції необхідними є дія або бездіяльність не однієї особи, а щонайменше двох осіб або ж цілої групи; 3) пов'язана зі здійсненням державної діяльності; 4) у кінцевому результаті призводить до шкоди або порушення цілісності й сталого функціонування будь-якої системи.

На сьогодні вченими узагальнені різноманітні підходи до розуміння корупції, що втілено в декілька класифікацій тлумачення корупції як явища. Наприклад, В. Франчук виокремлює сім різних підходів до розуміння феномену корупції: 1) традиційний (головний акцент робиться на порушенні норм моралі, отримання вигоди не є необхідною умовою для класифікація діяння як такого, що пов'язане з корупцією); 2) модерністський (зловживання службовим становищем з метою отримання вигоди); 3) економічний (явище корупції – неодмінна риса ринкової економіки та наслідок переведення частини економіки в «тінь» через надмірне втручання держави в економіку); 4) ревізійністський (причина корупції – недосконале регулювання державою економічних процесів); 5) політичний (корупція розглядається як інструмент політичної боротьби та прийняття політичних рішень); 6) біхевіористичний (корупція – породження соціуму – нерозривно пов'язане з моральними якостями індивідуума та суспільства в цілому); 7) інституційний (корупція – різновид шкідливих державно-владних відносин) [12, с. 102–104]. В. Гура до

зазначених підходів додає ще один – законодавчий, тобто «офіційні» тлумачення корупції мовою національних, зарубіжних та міжнародних нормативно-правових актів [13, с. 81]. З точки зору права в цілому й адміністративного права зокрема найбільш доцільним вбачається дослідження корупції за допомогою законодавчого, інституційного, модерністського, та, в меншому ступені, ревізійного та політичного. Проте, не нашу думку, не зайвим буде розглянути корупцію під кутом біхевіористичного підходу до її розуміння як соціального явища, адже функціонування і держави, і державно-управлінського апарату, і економіки залежить від поведінкових особливостей окремих індивідів та суспільства в цілому.

Тлумачення явища корупції як соціального явища здебільшого спираються на її традиційність та укорінення в суспільстві. Наприклад, М. Мельник вважає, що корупція базується на традиційних суспільних принципах, на кшталт «ти мені – я тобі» або «послуга за послугу», застерігаючи водночас, що такі принципи й породжене ними явище корупції є руйнівними для держави і суспільства [14, с. 34]. А. Левчук зазначає, що корупція є породженням суспільних відносин, і трактує її як соціальне явище, яке має соціальну зумовленість і соціальні закономірності розвитку [15, с. 173]. Автор також наголошує на тому, що корупція пронизує різноманітні сфери суспільства та чинить негативний вплив на соціальні процеси, деформуючи в той чи інший спосіб суспільні відносини [15, с. 173]. І. Гофман вважає корупцію одним із негативних видів соціальної взаємодії і виділяє такі необхідні умови для її появи й існування: 1) суб'єкти взаємодії повинні проявляти ситуаційну відповідність або «практичне знання того, як поводитися в соціальних ситуаціях»; 2) люди повинні продемонструвати відповідний рівень залученості в дану соціальну ситуацію; 3) суб'єкти взаємодії повинні бути доступними один для одного, інакше соціальна інтеракція повністю руйнуватиметься [16, с. 40]. М. Нинюк наголошує на аморальності явища корупції як риси поведінки, яка охоплює цілеспрямоване

здійснення або нездійснення будь-якої дії при виконанні службових обов'язків, вимагаючи та приймаючи при цьому, насамперед, незаконні матеріальні стимули [17, с. 73].

Явище корупції в соціальному контексті було предметом уваги й низки зарубіжних дослідників. В основу власного тлумачення корупції Е. Дюркгейм ставить поділ праці, який характеризує сучасне суспільство. Корупція, відповідно, виникає в таких групах суспільства, які прагнуть паразитувати на праці інших та отримувати неправомірну вигоду, спираючись на свій соціально-профільний статус, тобто на становище у суспільстві та володіння більшістю ресурсів (монополія). Для функціонування корупції необхідними умовами Е. Дюркгейм визначає недоліки та упущення в правовій, політичній та економічній системі, які в поєднанні із зазначеною вище монополією створюють утворюють систему соціальної залежності – підпорядкування [16, с. 38–39]. Ю. Габермас у соціологічному аспекті надає корупції статусу «стратегічних дій», сутність яких полягає в успішному обміні грошей та владою за попередньої змови групи осіб, що відбувається в обхід існуючих законів і нормативних відносин [18, с. 244]. К. Фрідріх у розумінні корупції робить акцент на відхиленні не від правових, а від політичних норм, а сутністю корупції вважає поведінку, яка обумовлена мотивацією одержання особистої вигоди за громадський рахунок [19].

Підсумовуючи представлені судження дослідників у галузі соціології щодо сутності й природи корупції, зазначимо такі важливі, на нашу думку, моменти. По-перше, корупція неодмінно пов'язана із суспільними відносинами, які складаються в певному соціумі, та розповсюджується практично на всі сфери діяльності суспільства і держави. По-друге, існування явища корупції, хоч і зумовлене пороками людської поведінки, все ж є колективним явищем, оскільки отримання певних благ передбачає замученість як мінімум двох сторін відносин. Самі ж пороки такої поведінки хоч і визнаються суспільством як негативні, але все ж залишаються доволі

сталими. Вважаємо, що це залежить від ступеня шкоди, які завдала корупція суспільним відносинам в тій чи іншій сфері або взагалі в державі. Головним для нашого дослідження є те, що корупційна поведінка в будь-якому випадку пов'язана із порушенням певних норм, встановлених у суспільстві. Оскільки суспільство на сьогодні формується й діє в межах держав, відповідно ці норми встановлені певними актами, що регулюють життя суспільства.

Для кращого розуміння корупції в прив'язці до сучасних реалій необхідно також застосувати економічний та ревізійністський підходи. Нагадаємо, що ці два підходи, в певній мірі, протилежні один одному: перший розглядає корупцію як наслідок бюрократії та надмірного регулювання державою економічного сектору, другий – як засіб уникнення бюрократичних та юридичних перешкод на шляху розвитку економічних відносин. Центральним для нашого дослідження в економічному підході, на нашу думку, є тлумачення корупції як основного чинника руйнування державного сектору економіки.

А. Волошенко у своєму дослідженні сучасних проявів корупції слушно зауважив, що з використанням корупційних схем розкрадаються або витрачаються за нецільовим призначенням кошти державного бюджету, знищуються державні підприємства і ліквідуються цілі галузі, що мають стратегічне значення для розвитку національного господарства [20, с. 9]. На нашу думку, такий прояв корупції конкретно в нашій державі має історичне підґрунтя, коріння якого сягає в кінець 1980-х – початок 1990-х років, коли відбувався процес переходу від планової до ринкової економіки. За моделлю управління, яка склалася за часів Радянського Союзу, практично всі підприємства перебували у власності держави. Перейшовши до ринкової моделі економіки й віддавши більшість підприємств у приватну власність, держава, тим не менш, залишила за собою управління певними галузями промисловості й окремими підприємствами. Однак конкуренція, яка до того ж, від початку 1990-х років має для вітчизняної економіки загальносвітовий характер, часто не дозволяє державним підприємствам ефективно

конкурувати з вітчизняними та зарубіжними виробниками. Це призводить до поступової приватизації всього сектору економіки.

Однак, попри ринкову модель економіки, зберігається система державних закупівель, особливо для потреб сектору безпеки й оборони. Виходить, що певний державний орган, як покупець, встановлює вимоги до товарів і послуг для потреб оборони і проводить їх закупівлю у постачальників, які перебувають в приватному секторі економіки. Цілком зрозуміло, що між постачальниками починається конкуренція за право надати замовнику товари і послуги. Втім, якщо за звичайних умов пропозиції залежать від попиту, то державні закупівлі, фактично, забезпечують сталий попит, тому що державні закупівлі визначають сталий обсяг робіт і послуг. Тому й виникає привід для постачальників шукати можливості отримати монополію на державні замовлення, що становить серйозні корупційні ризики. Існує перспектива отримання неправомірної вигоди й для тих, хто провадить процедуру закупівлі, адже можна розподілити кошти державного бюджету так, щоб закупити товари за завищеними цінами й різницю між фактичною й встановленою ціною поділити з постачальником. Отже, одним з напрямів мінімізації корупції є перегляд процедури державних закупівель, зокрема й для сфери безпеки та оборони.

Економічний підхід розуміння явища корупції виявляє й такий її прояв, як купівлю-продаж посад, якщо розглядати органи державного управління як поле для збагачення, де існує своєрідний «ринок можливостей». І. Бачинська у своєму дослідженні доволі точно окреслила цей процес. Вона зазначила, що чиновник, фактично, «інвестує» кошти в одержання посади, й надалі його діяльність на цій посаді має бути побудована відповідно до «законів» цього «тіньового ринку», адже, згідно з основними постулатами економічної теорії, будь-який інвестор має відшкодувати витрати, яких зазнав, та отримати максимальний прибуток [21, с. 379]. Підтримуючи в цілому це твердження, маємо зауважити що факти корупції при купівлі посад можуть мати з боку «покупця» й ситуативний характер і не повторюватись в подальшому, адже

вигода від такої посади може вимірюватись не лише в матеріально-грошовому еквіваленті. Наприклад, отримання в умовах війни посади, яка не передбачає безпосереднє перебування в зоні бойових дій, вигодою має збереження життя та здоров'я «покупця». Однак, цей факт не означає, що дії того, хто купує безпечне місце служби або бронювання від призову, можна виправдовувати й прощати, адже такі дії стимулюють «продавців» до подальшого здійснення своєї злочинної діяльності й негативно впливають на обороноздатність країни. Тому одним із основних питань, які потребують вирішення в нашому дослідженні, є ступінь відповідальності для тих, хто за допомогою корупції намагається отримати більш вигідні та безпечні умови життя в умовах воєнного стану.

Ревізіоністський підхід до розуміння корупції вбачає в ній певні позитивні риси. Зарубіжні дослідники ще в 1960-х роках сформували ідею корупції як характерної риси для держав, в економіці яких відбуваються суттєві політико-економічні зміни, і в яких на шляху цих змін стоять застарілі норми регулювання та укорінена бюрократія. Так, К. Лейєс (C. Leyes) у 1965 році зазначав, що корупція здатна подолати бюрократичні бар'єри в транзитивних надміру бюрократичних державах [22]. Трьома роками пізніше С. Хантінгтон (S. Huntington) сформував основну задачу корупції в країнах, що розвиваються, як збалансування низки дестабілізуючих факторів та чинників, які виникають на фоні стрімких змін в економіці, та запропонував пропорціональний зв'язок між темпами модернізації та корупції: чим вищі темпи соціально-економічної модернізації, тим вищий рівень корупції [23]. Р. Мертон (R. Merton) у 1973 році писав, що корупція може бути дієвим засобом подолання організаційно-управлінських бар'єрів, сприятливий засіб соціальної та політичної інтеграції суспільства, акумуляцію ресурсів, що перешкоджає відтоку капіталу [24, с. 74]. Таке розуміння корупції в історичному контексті пов'язане зі здобуттям у 1960-х роках більшістю колишніх колоній в Африці й Азії незалежності та стрімкою відбудовою місцевих економік. На сучасному етапі такий підхід, теоретично,

можливо застосувати й до постсоціалістичних країн, зокрема й України, де наприкінці 1980-х років відбувся перехід від планової до ринкової економіки й існувала надмірна бюрократизація економічних та управлінських процесів. Однак, слід зауважити, що з моменту початку перебудови економічної моделі розвитку України минуло майже 40 років, але рівень корупції досі залишається доволі високим. Водночас розвиток української економіки на початку 90-х років породив явище зосередження основної маси стратегічних галузей економіки в руках низки олігархічних кланів, які, до того ж, контролюють і прийняття політичних рішень, зокрема тих, що стосуються регулювання економічної діяльності. Таким чином, корупція в Україні вийшла на вищий рівень управління й, на нашу думку, не може розглядатися як стимулюючий фактор подолання перешкод на шляху сталого розвитку економіки. Більше того, слід пам'ятати, що корупція завжди є протиправним діянням, і під маскою подолання бюрократичних перешкод часто криється незаконне збагачення та завдання шкоди суспільним інтересам.

Політизація корупції криє в собі значну небезпеку для суспільства. Відповідно до політичного підходу розуміння корупції остання сприймається як інструмент прийняття політичних рішень. Звідси впливає поняття політичної корупції, яке трактується як нелегітимне використання учасниками політичного процесу та носіями публічної влади їхніх можливостей і повноважень з метою отримання особистих і групових вигод [25, с. 7]. О. Стогова в контексті політичного підходу до розуміння сутності корупції тлумачить її як неформальне інституційне середовище економічних, адміністративних і інформаційних ресурсів, у якому владні еліти взаємодіють між собою та іншими структурами суспільства [26, с.169]. Як справедливо зазначила у своєму дослідженні О. Руденко, на сьогодні в Україні в царині правотворчої діяльності та прийняття управлінських рішень існує взаємодія корпоративних груп і владних структур, виключаючи представництво народу та створюючи таким чином ефект негативного лобі інтересів фінансово-виробничих груп, що ототожнюється з корупцією [27, с. 79].

У цьому контексті поняття політичної корупції перетинається з поняттям «лобі» або «лобіювання», які неоднозначно трактуються вітчизняними та зарубіжними дослідниками. О. Халковський визнає, що корупцію можна розглядати як особливу нелегальну форму лобіювання, за умови, що державні службовці (законодавці) використовують своє службове становище для незаконного отримання або надання певних благ за винагороду [28, с. 77]. Про це говорить і частина зарубіжних досліджень, в яких що лобізм розглядається як форма доповнення корупції, оскільки лобізм на політичному рівні має силу вносити зміни в законодавство та інші нормативно-правові акти з метою послаблення правоохоронної системи та ефективності функціонування правоохоронних органів, що сприяє здійсненню корупційних правопорушень [29]. Вітчизняними законодавцями лобіювання також може розглядатися як певна «вища» форма корупції, оскільки кінцевою метою обох практик є зміна правил гри для отримання вигоди певними колами осіб, а лобіювання здатне повністю змінити правила повністю [30].

Ми, в свою чергу також вбачаємо у лобіюванні на політичному рівні корупційні загрози шляхом прийняття законодавцями рішень, які надають переваги тим чи іншим фінансово-промисловим групам або навіть встановлюють для них монополію на здійснення діяльності. Також, варто звернути увагу й на «дрібне лобіювання» на рівні центральних органів виконавчої влади, а також сил безпеки і оборони при здійсненні закупівель товарів, робіт і послуг оборонного призначення. Ми вже говорили вище про ризики проявів корупції, які виникають щодо можливості отримання монополії на державні закупівлі для потреб безпеки й оборони. І тіньове лобіювання у цьому контексті буде відігравати найгіршу роль.

Втім, слід навести думки тих науковців, які вбачають у лобіюванні позитивні моменти для управлінської діяльності. Так, на думку С. Бондара лобіювання передбачає зацікавлення сторін у прямому чи опосередкованому впливові на рішення щодо заміни наявних підходів та стратегій на більш

вузькі, які задовольнятимуть локальні групи замовників цих змін [31, с. 17]. До того ж існують думки, що врегульоване лобіювання може стати засобом запобігання й боротьби з корупцією [32, с. 204–205]. Отже, одним із заходів щодо запобігання та протидії корупції може бути легалізація лобіювання або в цілому, або в окремих сферах суспільних відносин.

Доволі слушним в контексті досліджень заходів запобігання корупції з точки зору адміністративного права буде розглянути державно-управлінський підхід до визначення корупції. За визначення Л. Багрій-Шахматова, корупція – це явище, яке вражає апарат державної влади й управління за тих умов, коли представники апарату використовують своє службове положення незаконно в корисливих цілях, для особистого збагачення всупереч інтересам служби, що в решті решт призводить до розладу державного управління [12, с. 104]. В. Трепак вважає, що корупція – це соціальне, системне явище, що полягає в неправомірному використанні особами, які мають владні чи управлінські повноваження, власного становища, статусу, авторитету в особистих або корпоративних інтересах, що призводить до розкладання, деградації влади та соціального управління [33, с. 192]. Доволі широке визначення корупції в цьому контексті надає С. Рогульський, який під цим терміном розуміє незаконне прийняття майнових та немайнових послуг, благ і переваг особами, що уповноважені на виконання державних функцій, або особами, що відповідно до закону прирівнюються до них, з використанням свого правового статусу та пов'язаних з ним можливостей, а також підкуп зазначених осіб шляхом незаконного надання їм фізичними та уповноваженими представниками юридичних осіб цих благ, послуг та переваг з метою отримання від осіб, уповноважених на виконання державних функцій, або осіб, що прирівнюються до них, певних привілеїв [34, с. 17]. О. Терещук, окрім злочинних дій осіб, уповноважених на виконання державно-владних функцій, тлумачить корупцію також як стійкий зв'язок представників владно-управлінських структур зі злочинним середовищем і сприяння йому в

проведенні протиправної діяльності за рахунок використання наданих державою повноважень [35, с. 9].

Отже, визначення корупції з точки зору державно-управлінського підходу дозволяє нам визначити коло потенційних правопорушників – це, по перше, посадові та службові особи, які задіяні в управлінському процесі та мають достатньо можливостей вплинути на те чи інше рішення так, щоб в результаті отримати неправомірну вигоду, а по-друге – коло осіб, які через вплив посадовців також отримують певні блага, вигоди чи привілеї. При цьому, щодо другої категорії осіб, ми вважаємо за необхідне дещо уточнити тлумачення О. Терещука. Під злочинним середовищем, з яким перебувають у зв'язку посадовці, слід розуміти не лише певне організоване злочинне угруповання, а й, наприклад, фінансово-промислові групи, окремі підприємства тощо, керівництво або працівники яких прагнуть отримати вигоду для своєї діяльності шляхом злочинних дій, які полягають у певному незаконному впливі на посадових осіб державного управління. Також «злочинне середовище» може представляти лише одна особа, яка прагне шляхом підкупу чи інших протиправних дій отримати ситуативну вигоду.

У наведених вище тлумаченнях корупції дуже частими є посилання на закон, законні чи незаконні дії. Це об'єктивно потребує розкриття терміну «корупція» з точки зору офіційних актів. Необхідно відзначити той факт, що офіційне тлумачення терміну «корупція» в нормативно-правових актах незалежної України має свою історію. В Законі України «Про боротьбу з корупцією» від 05 жовтня 1995 року корупцію було визначено як «діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг» [36]. У наступному Законі України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 11 червня 2009 року тлумачення корупції було доволі суттєво розширене [37]. Під корупцією розумілося «використання особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей з метою одержання

неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди такій особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей» [37]. Через два роки, в новому Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 року законодавці тлумачили корупцію вже як «використання особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній в Законі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей» [38].

У чинному Законі України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року (далі – Закон «Про запобігання корупції») наведено таке визначення: корупція – це використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [39]. Представлене на сьогодні тлумачення корупції значно розширює перелік осіб, які можуть вчиняти дії, пов'язані з корупцією. По-перше, частина 1 статті 3 Закону «Про запобігання корупції» дає доволі широкий перелік осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та осіб, що до

них прирівнюються [39]. По-друге, до суб'єктів корупції належать не тільки ті, хто надають або обіцяють уповноваженій особі неправомірну вигоду, але й посередники. Також важливо зазначити, що сама пропозиція або обіцянка отримання неправомірної вигоди вже вважається корупцією. Таким чином, законодавство розширює коло потенційних суб'єктів корупції та характер самого діяння. З'ясувавши це, перейдемо до визначення терміну «запобігання корупції».

Слід зауважити, що в науковій літературі та в законодавстві можна зустріти низку понять, таких як «запобігання корупції», «протидія корупції», «попередження корупції», «боротьба з корупцією» тощо. Такий широкий спектр понять і термінів вимагає від нас встановити відмінності в їх тлумаченні та обрати той, який, на нашу думку, найбільш відповідає сучасному етапу розвитку суспільства.

Як було зазначене вище, перший «антикорупційний» закон в Україні, датований 1995 роком, мав назву «Про боротьбу з корупцією» [36]. Великий тлумачний словник української мови містить визначення боротьби як сутички та бійки, в якій кожний з учасників намагається подужати супротивника; активне протиборство [40, с. 60]. В Академічному тлумачному словнику української мови на додаток до цих визначень містилися також тлумачення боротьби як зіткнення між протилежними соціальними групами, станами, протилежними напрямками, течіями в суспільстві і т. ін., а також як діяльність, що має на меті подолати або знищити кого-небудь або що-небудь [41, с. 220].

Щодо корупції, оскільки це явище, як ми з'ясували вище, криє в собі велику небезпеку для належного функціонування управлінських процесів в державі та завдає суспільству суттєвої шкоди, доцільно було б говорити про боротьбу з нею, спрямовану на її винищення. Однак слід зауважити, що корупція, хоч і є явищем суспільним, складається з проступків окремих людей, що продиктовані одвічними пороками людини, повністю знищити які людству не вдалося протягом всього свого існування. Якщо ж розглядати

боротьбу з корупцією як протистояння між протилежними групами і течіями в суспільстві, то тут, на нашу думку, очевидним буде тлумачити корупцію як протистояння тих, хто захищає законність і суспільні інтереси, і тих, хто прагне посягнути на ці інтереси для власної вигоди в обхід норм законів.

Доцільно також привести і таке тлумачення боротьби з самим собою як додання в собі якогось бажання, почуття [41, с. 220]. В жодному разі не ототожнюючи апарат державного управління з корупцією, ми, тим не менш, змушені наголосити, що корупція існує саме в управлінській сфері як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях. А отже, боротьбу з корупцією в окремих органах влади та державних установах можна розглядати як прагнення подолати негативне й небезпечне для суспільства й самого апарату явище в середині самого апарату.

На перевагах терміну «боротьба з корупцією» наголошував В. Грянка, який зазначав, що треба вести мову саме про боротьбу з корупцією, оскільки певна діяльність по подоланню негативного явища спрямована на його відвернення, а не зменшення наслідків [42]. Однак, на думку М. Паславського, «боротьба» є лише однією зі складових терміну «протидія» й, відповідно, не охоплює низку дій [43, с. 615]. Цю позицію займає також О. Шостко, який поєднує в терміні «протидія» комплекс запобіжних та репресивних заходів. Він тлумачить протидію як загальне родове поняття, що охоплює діяльність, яка спрямована на зменшення детермінант, які спричиняють злочинність та сприяють їй зменшенню окремих злочинів через недопущення їх вчинення [44]. На комплексний характер поняття «протидія» вказує і Я. Маслова, який зазначає, що протидія – це комплекс організаційних та тактично впорядкованих діянь, які вчинені особою, що причетна до правопорушення, і іншими зацікавленими особами, які спрямовані на дестабілізацію встановлення істини у судовому провадженні, що мають на меті уникнення відповідальності [45, с. 83]. Інші науковці, наприклад І. Серова, розмежовують ці терміни: «боротьба», на їх думку,

стосується здебільшого активних дій репресивного характеру, а «протидія» – превентивних, запобіжних і профілактичних дій[46].

На нашу думку, ключ до розуміння терміну «протидія» лежить в будові самого слова: «проти» та «дія», тобто дія, спрямована проти чогось. Звідси випливає, що протидія є узагальненим широким значенням, і у контексті протидії корупції під цим поняттям може критися доволі широких спектр заходів і засобів. Важливо також наголосити і на тому, що протидію можна розкласти на складові частини і як «проти дії», що вказує на те, що протидія є відповіддю на будь-яку дію, але спрямованою в протилежному напрямку. Відповідно протидія корупції – це дії, спрямовані проти корупційних діянь. Оскільки, відповідно до законів фізики, будь яка дія – це результат прикладення сили, то корупція як дія в цьому контексті може розглядатися як факт, який звершується або вже звершився внаслідок прикладення сил будь-яких індивідів або їх групи. Тому, відповідно, протидію корупції можна розглядати як результат реагування на факт корупції, який звершується або вже звершився.

Зовсім по-іншому в цьому контексті виглядають терміни «попередження» та «запобігання». Слово «попередження» має в українській мові декілька тлумачень. У контексті дії воно може бути визначеним і як наперед зроблене повідомлення про що-небудь або застереження проти чого-небудь, так і як запобігання вияву чого-небудь небажаного [47, с. 188]. Оскільки корупція – це протиправне діяння, яке має суттєвий вплив на суспільство і є небажаним, очевидно, що термін «попередження» щодо корупції буде вживатися в контексті запобігання. Вчені-кримінологи визначили попередження як особливий вид соціального управління, що покликаний забезпечити безпеку правоохоронних цінностей і полягає в розробленні та застосуванні окремих способів по виявленню та ліквідації показників злочинності в суспільних відносинах, які опосередковують злочинність та сприяють впливу на осіб, які схильні до протиправної поведінки [48, с. 225]. В. Зубар дещо розширює коло суб'єктів попередження

злочинів, додаючи до них недержавні структури, які сприяють виявленню осіб, що хочуть здійснити правопорушення, та вживають заходів для запобігання відвернення злочинних намірів [49, с. 6]. Слушним буде зазначити, що в законі «Про боротьбу з корупцією» термін боротьба з корупцією чітко не визначався, натомість для терміну «попередження корупції» існував цілий розділ, який описував спеціальні заходи, які направлені на обмеження для державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, а також здійснення фінансового контролю [36].

Термін «запобігання» стоїть поруч з терміном «попередження» і, в певній мірі, становить його сутність. «Запобігти» означає «не допускати, заздалегідь відвертати що-небудь неприємне, небажане» [50, с. 267]. Вважаємо, що «запобігання» для корупції – найкращий термін, адже недопущення корупції, як, зрештою, і будь-якого злочину, є набагато важливішим і раціональнішим, адже дозволяє попередити шкоду державі й суспільству, відновити довіру населення до державно-владних органів.

Отже, необхідно визначити зміст терміну «запобігання» по відношенню до злочинів. Спеціалісти з оперативно-розшукової діяльності запобігання злочину визначають через пошук за допомогою оперативно-розшукових заходів осіб, які знаходяться на етапі формування ідеї вчинення правопорушення та недопущення реалізації їх задуму щодо здійснення протиправних діянь, а також комплекс заходів з усунення причин і умов, сприяючих їх здійсненню [45, с. 47]. Крізь призму запобіжної діяльності органів внутрішніх справ запобігання злочину можна розглядати як вжиття необхідних заходів щодо недопущення вчинення правопорушень, встановлення осіб, які намагаються скоїти правопорушення, та вжиття до них певних заходів з метою недопущення реалізації їх протиправних намірів [51, с. 100].

Щодо власне запобігання корупції, доцільно навести визначенні Я. Маслової, згідно з яким запобігання корупції – це сукупність дій, які

спрямовані на недопущення використання службових повноважень, пов'язаних з ними можливостей задля отримання незаконних вигод особами [45, с. 84]. Я. Маслова вважає недоречним застосування терміну «запобігання корупції», адже термін «запобігання» передбачає лише превентивне попередження корупційних діянь [45, с. 84]. Однак, слід зауважити, що на сьогодні Закон «Про запобігання корупції» передбачає набагато ширший комплекс заходів.

У самому Законі «Про запобігання корупції» терміну запобігання не визначено. Однак, аналізуючи зміст закону, можна сформулювати уявлення про те, які саме заходи законодавці розуміють під цим поняттям. Зазначимо, що науковці також надають визначення заходам із запобігання корупції. Так, Г. Грянка під адміністративними заходами боротьби з корупцією розуміє взаємопов'язані між собою дії компетентних органів держави та їх посадових осіб, які врегульовані нормами права і за допомогою яких забезпечується боротьба з корупцією, та які носять владно-розпорядчий характер [42, с. 105]. Він поділяє такі заходи на дві групи: 1) заходи адміністративного примусу, що включають в себе: заходи адміністративного попередження; заходи адміністративного припинення та адміністративну відповідальність за вчинення корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією; 2) організаційно-правові заходи боротьби з корупцією [42, с. 107]. Е. Молдован, досліджуючи заходи запобігання та боротьби з корупцією в державній службі, пропонує наступну класифікацію заходів: 1) адаптація; 2) покарання; 3) організаційно-управлінські рішення; 4) законодавче регулювання; 5) профілактичні заходи; 6) соціально-економічна система чинників запобігання поширенню корупції [52]. Таким чином, під заходами із запобігання корупції можна розуміти доволі широкий спектр дій законодавчого, організаційного, управлінського та оперативного характеру, які мають на меті попередження та боротьбу з корупцією, що можуть здійснюватись як в цілому на рівні державної політики, так і щодо окремих сфер суспільних відносин.

Розглянемо ті заходи запобігання корупції, які визначені на сьогодні чинним законодавством. По-перше, Законом «Про запобігання корупції» визначено «суб'єктний склад» тих, до кого застосовується антикорупційне законодавство, тобто потенційних порушників закону та осіб, які підлягають заходам фінансового контролю для виявлення фактів корупції. По-друге, Законом визначені спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції, до яких належать органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції[39].

Важливо, що закон не просто надає перелік органів, а визначає їх статус. Д. Іщук визначає адміністративно-правовий статус спеціалізованих суб'єктів протидії корупції як сукупність законодавчо визначених елементів (суб'єктивні права та юридичні обов'язки, юридичні гарантії діяльності, юридична відповідальність), які відображують положення кожного спеціалізованого суб'єкта серед інших органів[53, с. 27]. В Законі «Про запобігання корупції» прописані статус Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК), його права та повноваження, повноваження Голови НАЗК, його заступників та інших працівників агентства. Крім того встановлені організаційні засади діяльності НАЗК, такі як оплата праці працівників, фінансове та матеріально-технічне забезпечення. Також Законом «Про запобігання корупції» визначено правовий статус уповноважених підрозділів (осіб) з питань запобігання та виявлення корупції. Отже, одним із елементів заходів із запобігання корупції можна вважати визначення переліку спеціально уповноважених суб'єктів з питань запобігання корупції та їх правового статусу.

Другою важливою складовою заходів із запобігання корупції відповідно до Закону «Про запобігання корупції» є визначення принципів формування та реалізації державної антикорупційної політики. Ця складова включає в себе обов'язково встановлені форми програм (Антикорупційна стратегія, державна антикорупційна програми з виконання Антикорупційної

стратегії, антикорупційні програми, національна доповідь щодо ефективності реалізації державної антикорупційної політики), відповідальних за їх формування, затвердження ат реалізацію, а також порядок координації взаємодії органів державної влади щодо реалізації зазначених програмних документів, моніторинг їх ефективності тощо [39].

Безпосередньо запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням представлено в Законі низкою обмежень (щодо використання службових повноважень чи свого становища; щодо одержання подарунків; щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності; після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування; спільної роботи близьких осіб), а також правилами дії посадових осіб у разі отримання пропозиції щодо неправомірної вигоди або подарунка, викладені у статті 24 Закону «Про запобігання корупції» [39]. Адміністративно-правові обмеження можна розглядати як спрямовані на координацію визначених адміністративно-правовим статусом поведінки та дій певного суб'єкта заходи, які встановлені нормативно-правовими актами [54, с.139]. Адміністративно-правові обмеження також можна визначити як зменшення кількості варіантів або встановлення меж дозволеної нормами права поведінки фізичних та юридичних осіб, що визначено в нормативно-правових актах та направлено на досягнення певної мети[55].Законом також встановлено заборону на одержання пільг, послуг і майна органами державної влади та органами місцевого самоврядування[39]. Адміністративно-правові заборони, на думку О. Остапенка, є певним набором дій (недопущення, обмеження, примус), які спрямовані на запобігання протиправним і небезпечним діям та завдання шкоди суспільним інтересам[56, с. 54].Таким чином, до заходів із запобігання корупції можна також віднести встановлені для потенційних правопорушників адміністративно-правові обмеження та заборони.

На нашу думку, до заходів із запобігання корупції слід також віднести заходи із запобігання та врегулювання конфлікту інтересів та заходи

фінансового контролю, зокрема порядок декларування доходів особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, організацію обліку декларацій тощо [39]. Важливою складовою системи заходів із запобігання корупції є такі спеціалізовані заходи, як антикорупційна експертиза та спеціальна перевірка [39].

Необхідно також зазначити, що хоча корупція стосується перш за все осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, Законом «Про запобігання корупції» визначено також спеціальні заходи щодо запобігання корупції у діяльності юридичних осіб [39]. Ці заходи передбачають обов'язки щодо поведінки посадових та службових осіб юридичної особи, обов'язковість затвердження антикорупційної програми керівниками певного визначених категорій юридичних осіб, а також права і обов'язки Уповноваженого як посадової особи, відповідальної за запобігання корупції [39].

Для належного виконання уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції своїх обов'язків щодо запобігання корупційним проявам в законодавстві закріплено такий важливий комплекс заходів, як захист викривачів. Для викривачів встановлені права та гарантії її захисту, зокрема право на конфіденційність та отримання інформації, а також порядок дій уповноважених суб'єктів щодо створення умов для надання викривачами інформації, порядок здійснення перевірки такої інформації та повноваження уповноважених суб'єктів у сфері захисту прав викривачів [39].

Ще одним важливим законодавчим заходом із запобігання корупції є встановлення юридичної відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення, а також засади усунення їх наслідків, такі як відшкодування збитків, шкоди, завданих державі внаслідок вчинення корупційного правопорушення, вилучення незаконно набутих та обґрунтованих активів тощо [39]. Оскільки питання відповідальності за правопорушення, які так чи інакше пов'язані з корупцією, лежить в площині

адміністративно-деліктного права, пропонуємо дослідити його особливості в окремому розділі нашого дослідження.

Оскільки в умовах глобалізації можуть виникати сталі міждержавні зв'язки як позитивного, так і негативного характеру, зокрема зрощування корупційних схем у декількох державах одного чи декількох регіонів виникає потреба у встановленні засад міжнародного співробітництва щодо запобігання корупції. Це питання на сьогодні вкрай актуальне у сфері безпеки й оборони України, адже закупівля всього необхідного для потреб оборони (зброї, техніки, спорядження тощо) здійснюється і через міжнародні організації та зарубіжних партнерів, де також можуть існувати корупційні ризики. На сьогодні у сфері міжнародного співробітництва щодо запобігання корупції встановлено засади для здійснення таких заходів, як міжнародний обмін інформацією у сфері запобігання і протидії корупції та повернення в Україну коштів та іншого майна, одержаних внаслідок корупційних правопорушень, і розпоряджання вилученими коштами та іншим майном, одержаними внаслідок корупційних правопорушень [39].

Таким чином, підсумовуючи проведене в межах цього підрозділу дослідження, можемо констатувати, що адміністративно-правова природа заходів із запобігання корупції являє собою сукупність зусиль державних органів влади щодо формування нормативної бази із запобігання корупції, створення та визначення суб'єктів, уповноважених здійснювати запобігання корупції (включаючи закріплення їх адміністративно-правового статусу та організацію всебічного забезпечення), розроблення та запровадження конкретних заходів із запобігання корупції, а також встановлення відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення.

Самі ж адміністративно-правові заходи з запобігання корупції можна класифікувати та поділити:

а) за характером дій – на нормотворчі (розроблення, впровадження та вдосконалення антикорупційного законодавства), організаційні (організація діяльності уповноважених суб'єктів або уповноважених підрозділів (осіб) із

запобігання та виявлення корупції), управлінські (встановлення порядку здійснення діяльностями уповноваженими суб'єктами з протидії корупції) та оперативні (організація приймання та розгляд повідомлень викривачів, ведення Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування тощо);

б) за охопленням суспільних відносин – загальнодержавного характеру (затвердження Антикорупційної стратегії та державної антикорупційної програма з виконання Антикорупційної стратегії, діяльність уповноважених суб'єктів з протидії корупції) та галузевого характеру (затвердження антикорупційних програм, діяльність уповноважених підрозділів (осіб) з питань запобігання та виявлення корупції тощо);

в) за призначенням – на регулятивні (зокрема, встановлення обмежень і заборон, встановлення правил етичної поведінки), охоронні (захист викривачів, державний захист посадових осіб НАЗК тощо) та процесуальні (заходи реагування щодо виявлених фактів корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень);

г) за спеціалізацією – на загальні (стосуються осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування), спеціальні (стосуються юридичних осіб) та спеціалізовані (антикорупційна експертиза, спеціальна перевірка);

д) за об'ємом – на комплексні (захист викривачів, фінансовий контроль тощо) та окремі заходи, які є складовою частиною комплексних або не є їх частиною (наприклад, заборона на одержання пільг, послуг і майна органами державної влади та органами місцевого самоврядування);

е) за межами здійснення – на національні та міжнародні.

Водночас, слід зауважити, що адміністративно-правову природу заходів із запобігання корупції в окремій сфері неможливо дослідити без з'ясування кола її суб'єктів, які можуть бути потенційними правопорушниками антикорупційного законодавства, та тих уповноважених суб'єктів, які здійснюють в цій сфері заходи із запобігання корупції. Тому в

наступному розділі нашого дослідження пропонуємо дослідити сферу національної безпеки та оборони України в контексті притаманних їй корупційних ризиків.

1.2. Сфера національної безпеки і оборони в контексті корупційних ризиків.

В умовах дії правового режиму воєнного стану життєво важливим для держави є належне функціонування сил сектору національної безпеки та оборони. Оскільки корупція, як визначено нами у попередньому розділі, є надзвичайно небезпечним і руйнівним для держави та суспільства явищем, розвиток корупційних схем у сфері національної безпеки й оборони може призвести до реального підриву обороноздатності країни.

Важливо зазначити, що вчиненню корупційного злочину, корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення сприяє ціла низка як суб'єктивних, так і об'єктивних факторів, що супроводжують діяльність органів державної влади та посадових осіб. Іншими словами, корупція існує там, де є ризик її виникнення. Відповідно, доречним є дослідити ті корупційні ризики, які існують у сфері національної безпеки і оборони України, або можуть виникнути в ній за певних обставин.

Особливості функціонування й регулювання сфери національної безпеки і оборони України, її зміст і складові досліджували такі науковці, як В. Вагапов, О. Верлєєва, В. Галуцько, О. Гончаренко, І. Євтушенко, І. Корж, Е. Лісичин, С. Михальченко, Т. Подковенко, В. Сокурєнко, О. Ткаченко та ін. До розбудови питання сутності та проявів корупційних ризиків доклали зусиль С. Вінборн, А. Мудрак, А. Михненко, О. Руснак, В. Сисоєв, В. Ткаченко та ін. Корупційні ризики у складових сфери національної безпеки та оборони стали предметом праць І. Ботнарєнко, Ю. Дмітрієва, В. Приймака, С. Тарасова, І. Шопіної та ін. Зазначимо, однак, що на сьогоднішній стан корупційних ризиків у сфері національної безпеки і оборони потребує

дослідження в контексті запровадження на території України правового режиму воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією РФ. Необхідно визначити, який вплив має воєнний стан на діяльність складових сфери національної безпеки і оборони під кутом корупційних ризиків.

Перш за все, необхідно окреслити сферу безпеки й оборону як сукупність органів державної влади та утворених відповідно до законів України збройних і правоохоронних формувань. На сьогодні в Законі України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII (далі – Закон про національну безпеку) надається визначення «сектор безпеки і оборони» [57]. Сектор безпеки і оборони – система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України [57].

Однак, у наукових публікаціях доволі часто зустрічаються визначення «сфера оборони», «сфера національної безпеки і оборони». Наприклад, В. Сокурєнко в своєму дисертаційному дослідженні використовує термін «сфера оборони». До останньої автор відносить політичні, економічні, соціальні, воєнні, правові та інші заходи, що спрямовані на організацію оборони [58, с. 24]. С. Михальченко у 2016 році розглядав формування системи стратегічного планування та прогнозування у будівельній галузі сфери національної безпеки та оборони [59]. Зазначимо, що зазначені дослідження були проведені ще до прийняття Закону «Про національну безпеку». Тим не менш, термін «сфера національної безпеки і оборони» фігурує й у пізніших дослідженнях. Так, О. Зайківський та О. Оністрат

проводили дослідження відбору винаходів до сфери національної безпеки й оборони [60]. О. Ткаченко та І. Євтушенко у минулорічному дослідженні розглядали удосконалення нормативно-правового регулювання сфери безпеки й оборони [61]. Законодавець також використовує термін «сфери національної безпеки і оборони», визначаючи правову основу та принципи державної політики, розмежовуючи повноваження та запроваджуючи підхід до планування у цих сферах тощо [57]. Чіткого визначення, що таке сфера безпеки або сфера оборони, в законі не надається.

Отже, на сьогодні як в науковій сфері, так і в законодавстві поруч використовуються два терміни: «сектор безпеки і оборони» та «сфера безпеки і оборони». Розглянемо ці терміни, визначимо їх особливості та спробуємо надати об'єктивне обґрунтування, який з цих термінів слід використовувати в нашому дослідженні.

Отже, «сектор» має в українській мові багато тлумачень, загальний сенс яких зводиться до того, що це частина чогось (круга, певної площі, ділянки, народного господарства тощо), яка, до того ж, обмежена певними лініями [62, с. 115]. Цікаво, що на англійську мову «сектор» перекладається як «sphere», тобто «сфера». Останній термін також має багато тлумачень. Відкидаючи суто геометричні та космічні підходи до розуміння терміну «сфера», розглянемо ті з них, як наближують нас до розкриття об'єкту нашого дослідження. Отже, «сферу» можна тлумачити як: 1) район дії, межа поширення чого-небудь; 2) область фізичного або духовного життя, діяльності людини чи суспільства; 3) сукупність умов, середовище, в яких що-небудь відбувається, обстановка; 4) коло осіб, близьких за соціальним становищем, діяльністю і т. ін. [62, с. 876]. Існує також окреме тлумачення поняття «сфера впливу» як «області дії та границі поширення чого-небудь» [62, с. 876].

Наведемо також і тлумачення терміну «законодавчо врегульована сфера», який, наприклад, у не чинному на сьогодні наказі Міністерство транспорту України «Про затвердження Правил сертифікації аеропортів»

визначається як «сфера, в якій вимоги до продукції (послуг) та умови введення її в обіг регламентуються законодавством» [63]. Крім того, слід зазначити, що центральні органи виконавчої влади (далі – ЦОВВ) часто визначаються відповідальними за формування та реалізацію державної політики саме у *сферах*. Наприклад, Міністерство внутрішніх справ України (далі – МВС) є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, а також надання поліцейських послуг; захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні тощо [64]. Таким чином, можна тлумачити термін «сфера» як сукупність діяльності органів влади, певних заходів з реалізації державної політики тощо, які відбуваються в конкретній сфері суспільних відносин, існування та реалізація яких відбувається з метою досягнення певної, конкретно визначеної мети.

Повертаючись до законодавчого визначення сектору безпеки і оборони, зауважимо, що в контексті принаймні Закону «Про національну безпеку» сектор тлумачиться лише як сукупність органів державної влади, збройних та інших спеціальних формувань. До сектору національної безпеки та оборони належать: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Антитерористичний центр при Службі безпеки України, Служба судової охорони, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику [57]. Фактично, окресливши сектор

безпеки і оборони, законодавець виділив частину державних органів, відповідальних за захист національних інтересів України, з-поміж інших органів державної влади. Але, водночас практично кожен із зазначених органів покликаний виконувати певні завдання у конкретно визначеній державною сферах.

Щоб детально розібратися в тому, в яких сферах діють сили сектору безпеки і оборони України, знову звернемося до Закону «Про національну безпеку». Цим законом ці сили розподілені на дві великі групи: сили безпеки та сили оборони. До сил безпеки належать: правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України [57]. До сил оборони належать: Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави [57].

Що ж до визначення різниці між термінами «сектор національної безпеки та оборони» та «сфера національної безпеки та оборони», то, враховуючи сучасний стан їх розуміння та визначення у нормативно-правових документах, слід провести наступне розмежування:

сектор національної безпеки та оборони – це сукупність суб'єктів, до функціональних завдань та обов'язків яких належить захист України та створення належних умов для захисту держави;

сфера національної безпеки і оборони – це особлива сфера суспільних відносин, які існують з метою належного забезпечення й регулювання діяльності сектору національної безпеки та оборони України. Іншими словами, складові сектору безпеки та оборони є лише одними із суб'єктів суспільних відносин у визначеній сфері. Натомість, сфера національної безпеки й оборони охоплює й засади державної політики щодо забезпечення

захисту національних інтересів України, й норми, якими регулюється діяльність складових сектору, й інші суб'єкти, з якими взаємодіють сили безпеки та сили оборони для виконання покладених на них завдань й обов'язків.

Важливо в контексті нашого дослідження розглянути поняття «національні інтереси України», «національна безпека», «безпека» та «оборона», а також проаналізувати їх зв'язок із корупцією та заходами щодо її запобігання.

Отже, безпека в тлумачному словнику української мови означає стан, коли для будь-кого або для будь-чого немає жодних загроз [41, с. 132]. Тому важливо визначити, по-перше, для кого або для чого важливим є такий стан, а по-друге, які саме загрози можуть існувати для цих умовних об'єктів. Перше питання в контексті нашого дослідження ускладнюється тим, що законодавством визначено декілька видів безпеки:

– воєнна безпека – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз;

– державна безпека – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру;

– громадська безпека і порядок – захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз;

– національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного

ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [57].

Із визначених термінів випливає, що національна безпека є поєднанням в собі воєнної та державної безпеки й об'єднує в собі захищеність від воєнних і невоєнних загроз. Громадська ж безпека й порядок визначаються ширше й, водночас, конкретніше, та, на перший погляд, є чимось відокремленим від національної безпеки. Щоб підтвердити або спростувати це, розглянемо також визначення існуючих на сьогодні загроз, а також ті об'єкти, які потребують захисту від цих загроз.

Спільним для воєнної, державної та національної безпеки є захист національних інтересів України. Останні визначаються як життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [57].

Фундаментальними національними інтересами для України визначені:

- 1) державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України;
- 2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення;
- 3) інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами [57].

Спираючись на ці фундаментальні інтереси, пропонуємо простежити їх зв'язок з громадською безпекою та порядком.

Громадська безпека і порядок передбачають захист прав, свобод і законних інтересів громадян, і як певний стан досягаються за рахунок злагодженої діяльності не тільки сил безпеки, а й усієї сукупності державно-владних органів, а також громадськості. Відповідно, злагоджена й продуктивна діяльність усіх перерахованих сил так чи інакше сприяє

розвитку усіх галузей народного господарства, модернізації виробництва, а також творенню вільного, свідомого й незалежного суспільства. Отже, громадська безпека і порядок сприяють захищеності другого з перерахованих вище фундаментальних національних інтересів України. Таки чином, пропонуємо вважати громадську безпеку й порядок складовими національної безпеки України.

Зазначимо, що сьогодні в стані розроблення перебуває Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту [57]. Цивільний захист – комплекс заходів, які реалізуються на території України в мирний час та в особливий період і спрямовані на захист населення, територій, навколишнього природного середовища, майна, матеріальних і культурних цінностей від надзвичайних ситуацій та інших небезпечних подій, запобігання виникненню таких ситуацій та подій, ліквідацію їх наслідків, надання допомоги постраждалим, здійснення державного нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки [65]. На сьогодні сфера цивільного захисту включає в себе функціонування й забезпечення діяльності великої кількості суб'єктів, які об'єднано поняттям «сили цивільного захисту» (аварійно-рятувальні формування, спеціалізовані служби та інші формування цивільного захисту, призначені для проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт з ліквідації надзвичайних ситуацій) [65]. На сьогодні галузь цивільного захисту є досить вразливою в плані корупції, адже держава після початку повномасштабної агресії значно збільшила фінансування заходів цивільного захисту. Наприклад, у березня 2023 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів України», відповідно до якого залишки коштів за субвенціями з державного бюджету місцевим бюджетам, збережених на рахунках місцевих бюджетів станом на 1 січня 2022 року, спрямовуються, зокрема, на заходи цивільного захисту, такі як, евакуація/вивезення/переміщення цивільного населення із місцевості, де ведуться бойові дії, та небезпечних територій у безпечні місця (включаючи

оплату транспортних послуг, пально-мастильних матеріалів, облаштування місць розміщення громадян тощо) [66]. Відповідно, через різке збільшення фінансових потоків у сфері цивільного захисту, там неодмінно виникає загроза корупційних злочинів, наприклад присвоєння державних коштів. Таким чином, сфера цивільного захисту в період збройної агресії також має серйозні корупційні ризики.

Що ж до самої національної безпеки, то варто зазначити, що її розуміння може бути значно ширшим від наведеного у Законі «Про національну безпеку» тлумачення. Наприклад, О. Гончаренко, який також визначає національну безпеку захищеність життєво важливих інтересів, прав та свобод особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, додає до стану захищеності також ступінь відсутності загроз правам і свободам людини, базовим інтересам і цінностям суспільства та держави [67]. Натомість, польський дослідник В. Кітлер тлумачить національну безпеку як процес, який складається з сукупності заходів, які гарантують тривале і вільне існування та національний (державний) розвиток, зокрема захист та оборону держави як політичного інституту, і захист людей та всього суспільства, їхніх благ та природного середовища від загроз, які суттєво обмежують його функціонування або шкодять благам, що підлягають спеціальному захисту [68, с. 31]. Західні вчені також пропонують розглядати національну безпеку як принципову здатність держави зберігати цілісність, суверенність, політичні, економічні, соціальні та інші основи суспільства та виступати в якості самостійного суб'єкта системи міжнародних відносин [69, с. 14]. З точки зору функціонування держави національну безпеку можна визначити як сферу, в якій забезпечується можливість виживання, а також розвитку та свободи реалізації національних інтересів у конкретному безпечному середовищі, приймаючи виклики, використовуючи можливості, зменшуючи ризики та протидіючи різним видам загроз [70, с.17]. Таким чином, вважаємо, що національна безпека, й, відповідно, її сфера є набагато ширшою, ніж просто стан захищеності національних інтересів від загроз, і

являє собою окрему сферу політики держави, головною метою якої є забезпечення захисту усього спектру національних інтересів від можливих загроз, а також мінімізація шкідливого впливу або повна ліквідація таких загроз.

Розглянемо також і визначення оборони, яке в контексті нашого дослідження та в умовах сьогодення є також надзвичайно важливим. Професор В. Галуцько зазначив, що оборона держави – це основний, домінуючий елемент національної безпеки, який погребує підвищеної уваги з боку держави [71, с.199]. О. Вертлеєва у широкому сенсі тлумачить поняття «національна оборона» як діяльність держави, спрямовану на захист народу від зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на існування основоположних підвалин суспільства сьогодення [72, с. 36]. Дослідниця пропонує розглядати національну оборону як суспільне благо, зазначаючи, що для його забезпечення необхідно застосувати різні форми державного примусу та визначення поведінкових норм [72, с. 37]. І. Корж із посиланням на американських дослідників зазначає, що національна оборона є складовою національної безпеки [73, с. 70].

У Законі України «Про оборону» оборона тлумачиться як система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту [74]. Аналізуючи це тлумачення в контексті попередньо розглянутих визначень щодо національної безпеки, оборону в її сучасному законодавчому тлумаченні можна також визначити як сферу, додавши в її склад систему суб'єктів, які покликані забезпечувати національну оборону.

Диференціюючи поняття «національна безпека» й «національна оборона», визначимо національну безпеку як захист національних інтересів від реальних та потенційних загроз у мирний час, а оборона – в умовах збройного конфлікту або збройної агресії. Іншими словами, сфера національної безпеки та оборони поєднує в собі всі заходи із захисту

законних прав, свобод та інтересів держави й громадян у мирний час і готовність їх захищати в умовах, коли на території держави триває збройний конфлікт або коли по відношенню до держави вчиняються акти збройної агресії.

Зазначимо, що сфера національної безпеки та оборони має безліч складників. Наприклад, зміст оборони України полягає в: превентивних діях та стійкому опорі агресору на суші, на морі та в повітряному просторі України, протидії в кіберпросторі та нав'язуванні своєї волі в інформаційному просторі; використанні для відсічі агресії всього потенціалу держави та суспільства (воєнного, політичного, економічного, міжнародно-правового (дипломатичного), духовного, культурного тощо); застосуванні всіх форм і способів збройної боротьби з агресором, зокрема асиметричних та інших дій для оборони України, з дотриманням принципів і норм міжнародного права [75]. Реалізація пріоритетів, які визначені в Стратегії національної безпеки України, також охоплює безліч галузей суспільного життя й діяльності органів державної влади, серед яких, зокрема: розвиток особливого партнерства з Організацією Північноатлантичного договору з метою набуття повноправного членства України в НАТО; посилення спроможностей Збройних Сил України, інших органів сектору безпеки і оборони; сталий розвиток національної економіки та її інтеграція в європейський економічний простір; розвиток людського капіталу України, зокрема через модернізацію освіти і науки, охорони здоров'я, культури, соціального захисту; захист особи, суспільства та держави від правопорушень, зокрема корупційних, забезпечення відновлення порушених прав, відшкодування заподіяної шкоди; забезпечення екологічної безпеки, створення безпечних умов життєдіяльності людини, зокрема на територіях, що постраждали внаслідок бойових дій, розбудова ефективної системи цивільного захисту; посилення спроможностей національної системи кібербезпеки для ефективної протидії кіберзагрозам у сучасному безпековому середовищі; розвиток державно-приватного партнерства [76].

Ще більше заходів визначено в Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України [77]. Зважаючи на обмежений обсяг дисертаційного дослідження, не будемо наводити їх повний перелік. У межах цього підрозділу дослідження пропонуємо розглянути лише ті, в яких прояви корупції є, на нашу думку, найбільш прогнозованими. Отже, основною метою впровадження Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу його всебічне удосконалення з використанням механізмів державно-приватного партнерства та військово-технічного співробітництва з іноземними державами для виробництва озброєння, військової та спеціальної техніки тощо [77]. Державно-приватне партнерство, попри всі його переваги, має й суттєві недоліки. Головним з них, на нашу думку, є можливість придушення здорової конкурентної боротьби між виробниками й постачальниками товарів та послуг для потреб оборони, яке може бути здійснене за допомогою утворення корупційних схем. Також передбачається корпоратизація підприємств оборонно-промислового комплексу, під час якої теоретично можливий заздалегідь визначений перерозподіл акцій цих підприємств між зацікавленими особами, що є неможливим без проявів корупції в системі управління оборонно-промисловим комплексом. На те, що галузь оборонно-промислового комплексу є потенційно небезпечною в плані корупції, йдеться і в самій Стратегії його розвитку, адже одним з головних пунктів програми оптимізації системи державного управління у сфері оборонно-промислового комплексу України визначено уникнення конфлікту інтересів між повноваженнями щодо формування державної військово-промислової політики та функціями з управління суб'єктами господарювання [77].

Зазначимо наступний важливий факт, необхідний для подальшого продовження дослідження: сфера національної безпеки і оборони охоплює діяльність не тільки сектору безпеки й оборони України, але й суспільні відносини, що виникають при реалізації стратегій з розвитку національної безпеки та оборони, в інших, не пов'язаних безпосередньо з сектором

безпеки й оборони галузях. Відтак, вважаємо, що обсяг дисертаційного дослідження не дозволяє нам охопити весь спектр суспільних відносин у сфері національної безпеки і оборони, а тому в подальшому дослідженні пропонуємо зосередитися на питаннях запобігання корупції в окремих складових цієї сфери. Однак спершу необхідно дослідити корупційні ризики, наявні в сфері національної безпеки та оборони, та їх особливості в сучасних умовах.

В контексті нашого дослідження важливо зазначити, що від 2014 року проти України ведеться так звана «гібридна війна» з боку РФ, яка 24 лютого 2022 року переросла у відкриту збройну агресію. Відповідно, 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022 на всій території держави було запроваджено правовий режим воєнного стану [78]. Воєнний стан, відповідно до Закону України «Про оборону», це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [74]. В Законі України «Про правовий режим воєнного стану» визначення воєнного стану надано більш ширше: до суб'єктів, яким надаються особливі повноваження, долучаються також військові адміністрації, а до мети надання повноважень додані відсіч збройної агресії та усунення загрози небезпеки державній незалежності України [79]. Вважаємо, що визначення воєнного стану, надане в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» більше відповідає сутності діяльності держави й суспільства в контексті забезпечення національної безпеки і оборони в умовах збройної агресії. Тому

пропонуємо узгодити визначення воєнного стану в Законах України «Про правовий режим воєнного стану» та «Про оборону».

Цілком закономірно, що в умовах дії правового режиму воєнного стану (далі – дія воєнного стану) діяльність суб'єктів у сфері національної безпеки і оборони починає здійснюватись в особливому режимі. В перший день повномасштабної агресії було ухвалено Указ Президента України «Про використання Збройних Сил України та інших військових формувань», відповідно до якого Збройні Сили України (далі – ЗСУ), інші військові формування, утворені відповідно до законів України, застосовуються для відсічі збройній агресії проти України, а органи державної влади та військового управління вживають заходів для відсічі агресії [80]. Одночасно, був затверджений Указ Президента України «Про загальну мобілізацію», який було затверджено Законом України від 03.03.2022 № 2105-IX [81, 82].

Мобілізація – це комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу [83]. Іншими словами, сили безпеки України під час мобілізації мають бути забезпечені такою кількістю особового складу, який дозволяє ефективно виконувати завдання з відсічі збройної агресії. Однак, безумовно, мобілізувати до лав сил безпеки всіх військовозобов'язаних (у першу чергу, чоловіків від 18 до 60 років) недоцільно, адже, по-перше, штати військового часу мають свою граничну чисельність. Звичайно, за умови затягування військового конфлікту для поповнення втрат, організації нових військових частин і підрозділів до лав ЗСУ та інших військових формувань будуть залучатися нові й нові військовозобов'язані. Але для належної бойової діяльності сил безпеки необхідно також підтримувати виробництво озброєння та військової техніки, боєприпасів, обмундирування тощо.

Відповідно, є певні категорії військовозобов'язаних, які на час мобілізації підлягають бронюванню, тобто закріплюються за певною установою чи організацією та при мобілізації залишаються на своєму робочому місці. Існують також категорії військовозобов'язаних, які не можуть виконувати свої обов'язки із захисту Батьківщини в силу певних обставин, пов'язаних зі станом здоров'я, сімейними обставинами, характером діяльності тощо.

Незважаючи на те, що захист Батьківщини, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України [84], не всі громадяни України прагнуть поповнити лави ЗСУ та інших військових формувань. В умовах воєнного стану ухилення від мобілізації є доволі розповсюдженим злочином. За даними прокуратури, які оприлюднило видання Deutsche Welle, в 2022 році українськими судами розглянуто 446 кримінальні справи за ухилення від військової служби в умовах воєнного стану, за три місяці 2023 – 282 [85]. У контексті нашого дослідження питання мобілізації цікавить нас в тому розрізі, що одним із способів ухилення від мобілізації є отримання бронювання або довідки про непридатність в силу певних причин до військової служби з використанням службового становища тієї чи іншої особи в апараті управління мобілізаційними процесами, тобто здійснення корупційних злочинів або правопорушень. Отже, варто розглядати сферу мобілізаційної підготовки як одну з найбільш пріоритетних для проявів корупції складових сфери національної безпеки і оборони.

К. Заїка вважає корупційні ризики певною системою явищ і обставин, які виникають у процесі діяльності суб'єктів публічної адміністрації та створюють небезпеку вчинення корупційного або пов'язаного із корупцією правопорушення [86, с. 37]. Корупційні ризики за визначенням А. Михненко – це умови, що сприяють виникненню, розвитку, реалізації та поширенню корупційних практик у службовій та професійній діяльності суб'єктів корупційних правопорушень, які склалися унаслідок застосування процедур, визначених відповідним процесуальним законодавством та іншими

регулятивними нормами, включаючи підзаконні нормативно-правові акти, відомчі накази уповноважених державних органів, внутрішні регулятивні документи юридичних осіб; унаслідок неналежного виконання або ігнорування окремих положень процесуального законодавства та регулятивних норм за умови відсутності контролю або неефективного контролю за діяльністю суб'єктів корупційних правопорушень [87, с. 214–233]. У сучасних нормативно-правових актах термін «корупційний ризик» тлумачиться наступним чином: ймовірність того, що відбудеться подія корупційного правопорушення чи правопорушення, пов'язаного з корупцією, яка негативно вплине на досягнення органом влади визначених цілей та завдань [88]. Таким чином, корупційний ризик не є фактом, натомість є сукупністю певних умов і обставин, що можуть призвести до певного факту, яким в цьому контексті є вчинення корупційного злочину або корупційного правопорушення, організація корупційних схем тощо. Також слід розуміти, що така сукупність умов і обставин цілком залежить від правового регулювання суспільних відносин у певній сфері діяльності держави, процедур, які відбуваються в цій сфері, факторів зовнішньо- та внутрішньополітичної ситуації тощо. Тому корупційні ризики в сфері національної безпеки й оборони будуть мати свою, особливу природу, яка створилася внаслідок особливостей функціонування державних органів у досліджуваній нами сфері.

Враховуючи те, що сфера безпеки і оборони охоплює великий масив суспільних відносин і діяльність значної кількості органів державної влади, корупційні ризики та прояви корупції в цій сфері також можуть бути доволі різноманітними. Женевський центр демократичного контролю над збройними силами (DCAF) в одному зі своїх звітів зазначав, що корупція в оборонному секторі може набувати різних форм, включаючи «відкати» і хабарі, неконкурентні контракти, махінації з грошовим забезпеченням військовослужбовців, нецільове використання бюджетів, а також використання військових ресурсів з метою отримання прибутків[89]. Матс

Бердал і Девід М. Мелоун класифікують прояви корупції у сфері безпеки і оборони наступним чином:

– дрібна корупція (характерна для військовослужбовців нижчої та середньої ланки та має своїм підґрунтям незадоволеність соціальних потреб та низьку оплату служби);

– елітна корупція (характерна для високопоставлених військових і державних чиновників);

– пірамідальна корупція (являє собою складну схему, в якій високопоставлені військовослужбовці та урядові чиновники спільно з військовослужбовцями нижчої та середньої здійснюють перерозподіл незаконних доходів і потік корумпованих грошей знизу – вгору) [90].

За даними досліджень, проведених І. Шопіною та С. Тарасовим на межі 2016–2017 років, було визначено рівень пливу корупції на зниження боєздатності військових частин [91, с. 49]. На той час цей корупція чинила значний вплив на забезпеченість матеріально-технічними засобами (36,9%), укомплектованість особовим складом (32,5%), морально-психологічний стан особового складу (26,3%), укомплектованість та стан ОВТ (20,6%) [91, с. 49–50].

За даними І. Войтовича, корупційні ризики у сфері забезпечення воєнної безпеки характерні для наступних галузей військового управління: 1) будівництво об'єктів житлово-казарменого фонду; 2) нецільове використання коштів під час створення виробництва по ремонту техніки та виготовленню боєприпасів; 3) Законність прийняття рішень щодо розподілу службового житла; 4) якість елементів речового забезпечення; 5) нецільове використання земель оборони та незаконна передача об'єктів незавершеного будівництва; 6) затримка в будівлі об'єктів Військово-Морських Сил; 7) корупційні ризики в діяльності мереж роздрібною торгівлі військовими товарами («Війсьторгсервіс»); 8) відновлення боєздатності та постачання техніки [92, с. 144]. У світлі останніх корупційних скандалів у сфері оборони

до цих галузей пропонуємо також долучити якість харчового забезпечення та сформулювати четвертий пункт як «якість предметів забезпечення».

У вже зазначеному нами дослідженні швейцарських спеціалістів зазначені наступні елементи військового управління, яким притаманні корупційні ризики:

- управління кадрами (сприяння ухилянню від військової служби, незаслужене зарахування на курси підготовки офіцерів, невиправдане просування по службі, надання переваг при призначенні на військові посади за кордоном, надання переваг при розподілі майнових благ);
- операції та забезпечення (корупційні ризики при здійсненні службово-бойової діяльності, приватизація об'єктів);
- військові закупівлі;
- офсетні угоди;
- конверсія [89].

Вище було розглянуто корупційні ризики у сфері оборони, але й сфера національної безпеки та діяльність складових сектору безпеки, відповідальних за безпеку й громадський порядок також містить безліч корупційних ризиків. Наприклад, для працівників, які проходять службу в НПУ, С. Вінборн виділяє наступні корупційні ризики: 1) привілейоване чи завідомо упереджене ставлення до окремих працівників поліції; 2) застосування репресивних заходів впливу (переведення, атестація, зміна умов праці тощо) до викривачів фактів корупції; 3) приховування корупційної поведінки підлеглих; 4) провокування підлеглих з боку керівника на корупційні дії; 5) зговір працівників щодо здійснення корупційних дій; 6) приймання керівником або пропонування підлеглими подарунків або послуг; 7) лобіювання та просування по службі окремих співробітників [94, с. 52–53]. Ю. Дмитрієв у залежності від форми дії поділяє корупційні ризики в НПУ на хабарництво; зловживання службовим становищем; незаконна участь у підприємницькій діяльності тощо [94, с. 93]. І. Ботнарєнко до корупційних ризиків у діяльності поліцейських додає також

наявність дискреційних повноважень, тобто наявність в працівника поліції таких прав і обов'язків, які дозволяють йому самостійно, на власний розсуд приймати рішення в тій чи іншій ситуації [95, с. 42].

У Службі безпеки України (далі – СБУ) у 2020 році за результатами моніторингу та оцінки корупційних ризиків було визначено їх наступний перелік: 1) корупційні ризики, можливі під час здійснення досудового розслідування, оперативно-розшукової та контр розвідувальної діяльності; 2) корупційні ризики при поводженні з інформацією з обмеженим доступом; 3) корупційні ризики, можливі при виконанні функцій з управління підрозділами СБУ, кадрового та соціально-побутового забезпечення; 4) корупційні ризики, можливі при управлінні фінансами; 5) корупційні ризики, можливі при здійсненні внутрішнього контролю та аудиту; б) корупційні ризики, можливі при виконанні діяльності з ліцензування та дозвільної системи; 7) корупційні ризики, можливі при здійсненні експертних досліджень [96].

Вище нами розглянуто корупційні ризики лише в декількох складових сфери національної безпеки, але на нашу думку, вони дозволяють провести класифікацію корупційних ризиків для всієї сфери, що нами досліджується. Отже, корупційні ризики можуть бути:

а) за місцем появи: *зовнішніми*, тобто такими, які пов'язані з небезпечними контактами, що виникають в певній галузі сфери національної безпеки і оборони (наприклад, контакти з підприємствами під час закупівель) та *внутрішніми*, які існують безпосередньо в тій чи іншій складовій сектору (наприклад, можливість несправедливого просування по службі);

б) за характером причини: *особистісні* (зумовлені корисними й злочинними намірами конкретних осіб), *системні* (зумовлені внутрішніми вадами певного суб'єкта сфери національної безпеки та оборони, наприклад, недостатнє грошове та соціальне забезпечення) та *надсистемні* (зумовлені прогалинами в законодавчому регулюванні діяльності органів та посадових осіб);

в) за локалізацією проявів: *загальні* (характерні для всіх складових сфери національної безпеки та оборони) та *особливі* (зумовлені особливими видами діяльності тієї чи іншої складової сектору безпеки і оборони);

г) за часом прояву: *постійні* (існують поза залежністю від внутрішньо-та зовнішньополітичної обстановки) та *ситуативні* (виникають під час змін в тій чи іншій галузі суспільних відносин при запровадженні особливих режимів управління та діяльності).

Щодо ситуативних корупційних ризиків у сфері національної безпеки і оборони зазначимо, що наведені вище корупційні ризики були визначені під час досліджень, що проводились у мирний час. Із введенням на території України воєнного стану та в умовах ведення повномасштабної війни ці ризики, на жаль, примножуються. Укріплюються старі й утворюються нові корупційні схеми, які є наслідком корупційних ризиків, які додатково виникли у сфері національної безпеки та оборони України в цей період. В. Приймак визначає наступні корупційні ризики, які характерні для сфери національної безпеки та оборони України в умовах сьогодення:

а) зростання масштабів надання гуманітарної допомоги, що надходить на територію України від міжнародних організацій, іноземних фізичних та юридичних осіб, та переміщується територією нашої держави різними видами транспортних сполучень;

б) залучення до процесів отримання, обробки та доставки гуманітарної допомоги великого кола суб'єктів, деякі з яких мають статус посадових осіб (у тому числі – військових посадових осіб), а інші – є фізичними особами, що займаються волонтерською діяльністю, при цьому законодавчо порядок взаємодії цих двох категорій під час різноманітних дій з гуманітарною допомогою не визначено;

в) окупацією окремих територій нашої держави, внаслідок чого матеріальні цінності та документи, які супроводжують їх отримання та зберігання, опиняються по за доступом або фізично знищуються;

г) виникненням нових та збільшення кількості існуючих раніше корупційних ризиків, зокрема, пов'язаних із прагненням певних осіб уникнути призову за мобілізацією або незаконно покинути територію України [97, с. 175].

Таким чином, правовий режим воєнного стану суттєво впливає на корупційні ризики в державі в цілому та у сфері національної безпеки і оборони зокрема. При цьому сфера, обрана нами як об'єкт дослідження, в умовах воєнного стану буде «пріоритетною» для здійснення корупційних злочинів і правопорушень, а також для побудови корупційних схем, оскільки в умовах повномасштабного вторгнення в цю сферу надходять колосальні кошти з бюджету, волонтерських організацій, міжнародних та закордонних місій допомоги тощо. До того ж наслідки корупційних діянь можна легко приховати, наприклад, списавши, кошти на відбудову неіснуючого об'єкта інфраструктури, відсутність або незадовільний стан якого можна пояснити наслідками ворожих обстрілів.

Підсумовуючи проведене в межах підрозділу дослідження, зазначимо, що сфера національної безпеки і оборони України є сукупністю заходів, спрямованих на підтримання всіх видів безпеки держави й громадян у мирних час та на захист держави в умовах надзвичайного або воєнного стану, терористичних атак тощо. Набуваючи особливої ваги в умовах дії правового режиму воєнного стану, сфера національної безпеки та оборони, з одного боку, є пріоритетною щодо розвитку й фінансування, а з іншого боку, є оптимальним середовищем для проявів корупції. Вище нами було наголошено, що великий обсяг сфери національної безпеки і оборони як в плані суспільних відносин, так і в плані наявних в ній суб'єктів не дозволяє у межах дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора філософії висвітлити всі аспекти запобігання та протидії корупції в цій сфері. Тому пропонуємо зосередити своє дослідження на таких складових сфери національної безпеки і оборони:

- воєнна безпека і оборона;

- державна безпека;
- оборонно-промисловий комплекс;
- цивільний захист.

Однак, перш ніж перейти до детального дослідження із заходів щодо запобігання корупції у визначених нами складових, пропонуємо розглянути види відповідальності та види санкцій і покарань, передбачені за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення.

1.3. Відповідальність за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення в умовах воєнного стану.

Корупція, як і будь-яке негативне соціальне явище, вимагає від суспільства та, передусім, від держави відповідних заходів щодо його подолання. Враховуючи, що дії або бездіяльність, пов'язані з корупцією, порушують основні права та свободи громадян, шкодять суспільним і національним інтересам держави та призводять до значних матеріальних і моральних втрат, їх вчинення не повинне залишатися без покарання. Відповідно, особи, які вчиняють протиправні дії, мають нести відповідальність відповідно до закону.

Правовий режим воєнного стану виводить питання щодо відповідальності за корупційні правопорушення на новий рівень. В умовах, коли держава здійснює відсіч збройної агресії, корупція в державі є особливо небезпечною, оскільки її наслідки можуть призвести до послаблення обороноздатності країни, що на сьогодні означає не просто розкрадання оборонного бюджету чи прийняття на постачання неякісної техніки, а загибель військовослужбовців і цивільного населення. Отже, постає питання про посилення відповідальності за корупційні правопорушення.

Питання відповідальності за корупційні правопорушення було предметом дослідження багатьох науковців. Так, О. Безпалова, Л. Білігська, Н. Бортник, К. Бугайчук, С. Ващенко, О. Дрозд, О. Лупало, В. Настюк,

О. Панфілов, А. Терещук, О. Терещук та ін. розглядали питання адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення. А. Виговська, К. Канан Аюб, Г. Крайник, С. Лихова, В. Навроцький, О. Пархоменко-Куцевіл, А. Савченко, С. Сімак досліджували питання кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення. Загальні питання щодо адміністративної та кримінальної відповідальності були досліджені такими науковцями, як В. Батиргареєва, Ю. Баулін, В. Борисов, С. Веремієнко, Ю. Дрофич, Г. Іваненко, З. Кісіль, Р. Кісіль, М. Ковалів, В. Колпаков, Д. Купар, О. Остапенко, Ю. Столяр, В. Тацій, П. Хряпінський, Л. Шестак, О. Щукін та ін. Однак сьогодні, в умовах воєнного стану, питання співвідношення адміністративної та кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення.

Зважаючи на особливу небезпеку, яку становить корупція для сталого розвитку суспільства та функціонування державних інституцій, в Україні в кодексі про адміністративні правопорушення та в кримінальному кодексі відповідно передбачено особливі глави та статті, в яких визначено відповідальність за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення.

Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі за текстом – КУпАП) відповідно до Закону «Про запобігання корупції» [39] було доповнено спеціальною главою – 13-А «Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією» [98]. До таких правопорушень віднесено: порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (стаття 172⁴ КУпАП); порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків (стаття 172⁵ КУпАП); порушення вимог фінансового контролю (стаття 172⁶ КУпАП); порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (стаття 172⁷ КУпАП); незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень (стаття 172⁸ КУпАП); порушення встановлених законом обмежень після припинення повноважень члена Національної комісії, що здійснює державне регулювання

у сферах енергетики та комунальних послуг (стаття 172⁸⁻¹ КУпАП); невжиття заходів щодо протидії корупції (стаття 172⁹ КУпАП); порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням (стаття 172⁹⁻¹ КУпАП); порушення законодавства у сфері оцінки впливу на довкілля (стаття 172⁹⁻² КУпАП) [98].

У Кримінальному кодексі України (далі за текстом – ККУ) відповідно до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро» [99] статтю 45 було доповнено приміткою наступного змісту: корупційними кримінальними правопорушеннями відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364¹, 365², 368-369² цього Кодексу [100].

Вважаємо за доцільне для кращого з'ясування змісту корупційних правопорушень розкрити ці статті. Отже, до «безумовно-корупційних» кримінальних правопорушень (тобто до таких, для кваліфікації яких не потребується особливих умов) віднесено наступні: нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (стаття 210 ККУ); підкуп працівника підприємства, установи чи організації (стаття 354 ККУ); зловживання владою або службовим становищем (стаття 364 ККУ); зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (стаття 364¹ ККУ); зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (стаття 365² ККУ); прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (стаття 368 ККУ); незаконне збагачення (стаття 368² ККУ, визнана неконституційною); підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (стаття 368³ ККУ); підкуп особи, яка надає публічні послуги (стаття 368⁴ ККУ); незаконне збагачення (стаття 368⁵ ККУ); пропозиція,

обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (стаття 369 ККУ); зловживання впливом (стаття 369² ККУ) [100].

До «умовно-корупційних» правопорушень, тобто для класифікації яких необхідною є особлива умова – вчинення шляхом зловживання службовим становищем – налужать наступні: привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (стаття 191 ККУ); викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (стаття 262 ККУ); викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (стаття 308 ККУ); викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (стаття 312 ККУ); викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням (стаття 313 ККУ); порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (стаття 320 ККУ); викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (стаття 357 ККУ); викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (стаття 410 ККУ) [100].

Крім того, в ККУ визначені правопорушення, пов'язані з корупцією, а саме: декларування недостовірної інформації (стаття 366² ККУ) та неподання

суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (стаття 366³ ККУ) [100].

Як бачимо, перелік і адміністративних, і кримінальних правопорушень, які є корупційними або пов'язаними з корупцією, є достатньо об'ємним. Тому, на нашу думку, доцільно визначити, що саме можна вважати адміністративною, а що кримінальною відповідальністю, в чому полягають їх спільні та відмінні риси, а також особливості застосування відповідальності за корупційні правопорушення, зокрема у сфері національної безпеки та оборони.

Розпочнемо із визначення адміністративної відповідальності і розглянемо, як її тлумачать науковці. В. Колпаков тлумачить адміністративну відповідальність як вид юридичної відповідальності громадян і службових осіб за вчиненні ними адміністративні правопорушення [101, с. 75]. В. Авер'янов дещо уточнює поняття адміністративної відповідальності, зазначаючи, що вона характеризується негативною реакцією держави на протиправні прояви окремих фізичних (а в деяких випадках і юридичних) осіб шляхом встановлення відповідних правил, заборон і адекватних порушенням санкцій щодо порушників [102].

Поєднання в тлумаченні адміністративної відповідальності підходу до її розуміння як різновиду відповідальності та як форми реагування держави на протиправну поведінку є характерним для багатьох науковців. С. Ващенко, наприклад, визначає адміністративну відповідальність посадових осіб як різновид юридичної відповідальності фізичних осіб за невиконання ними встановлених правил як безпосередньо, так і за протиправні дії підлеглих осіб, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків [103, с. 109]. Він також тлумачить адміністративну відповідальність як негативну реакцію держави в особі уповноважених нею органів чи посадових осіб на протиправну поведінку та нерозпорядливість осіб, які обіймають керівні посади в державних органах, інших державних службовців, на яких законом або іншими нормативними актами покладено

здійснення організаційно-розпорядчих функцій у сфері державного управління» [103, с. 109]. О. Щукін також розглядає адміністративну відповідальність і як особливий різновид юридичної відповідальності, і як специфічну форму адекватного реагування держави на протиправні дії з боку окремих громадян та юридичних осіб [104, с. 74].

Інші науковці для тлумачення адміністративної відповідальності застосовують підхід, заснований на її матеріальному вираженні – застосуванні санкцій. І. Галаган розуміє адміністративну відповідальність як застосування у встановленому порядку уповноваженими на це органами і службовими особами адміністративних стягнень, сформульованих у санкціях адміністративно-правових норм, до винних у вчиненні адміністративних порушень, що містять державний і громадський осуд, засудження їх особи і протиправного діяння, що виявляється у негативних для них наслідках, які вони зобов'язані виконати, і переслідують цілі їх покарання, виправлення і перевиховання, а також охорони суспільних відносин у сфері радянського державного управління [105, с. 21]. Натомість, О. Остапенко та З. Кисіль вказують на недостатню обґрунтованість цієї позиції, зазначаючи, що адміністративна відповідальність та адміністративні стягнення – різні правові категорії [106, с. 62].

У КУпАП наведено визначення адміністративного правопорушення – це протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність [98]. Адміністративна відповідальність за зазначені правопорушення настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності [98]. Іншими словами, адміністративна відповідальність – це міри впливу держави та їх застосування до порушників, передбачені відповідним розділом національного законодавства за такі види правопорушень, за які не настає кримінальна відповідальність.

Як було визначено нами в підрозділі 1.1, корупція тісно пов'язана із державним управлінням і, відповідно, корупційні правопорушення здійснюються посадовими особами. Відповідно до ст. 14 КУпАП посадові особи підлягають адміністративній відповідальності за адміністративні правопорушення, зв'язані з недодержанням установлених правил у сфері охорони порядку управління, державного і громадського порядку, природи, здоров'я населення та інших правил, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків [98]. Отже, однією з ознак адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення, пов'язані з корупцією, є її настання переважно для посадових осіб державних установ.

Розгорнуту характеристику адміністративним правопорушенням, пов'язаним з корупцією, надав О. Дрозд. Він виокремив наступні риси таких правопорушень: 1) метою відповідальності за адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією є встановлення та забезпечення обов'язку суб'єкта відповідати за корупційний прояв, запобігаючи таким чином корупційним діянням у правовій системі; 2) адміністративні норми, визначені розділом 13-А КУпАП, мають відсильний характер та широку сферу дії, що пов'язана з трудовими й екологічними нормами, а також із законодавчими антикорупційними обмеженнями; 3) адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, з об'єктивної сторони вчиняються у формі простих (однократних), складних та альтернативних протиправних дій (діянь), або незаконної бездіяльності (наприклад, невжиття заходів щодо протидії корупції); 4) суб'єктами адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією є всі особи, на діяльність та правовий статус яких поширюється дія спеціалізованого Закону України «Про запобігання корупції»; 5) особливістю порядку притягнення до відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією є обов'язкова участь прокурора у такому судовому процесі; 6) у більшості випадком санкцією за такі адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією є штраф, що

несе фінансово-негативні наслідки для суб'єкта правопорушення [107, с. 186].

Розглянемо й стягнення, що застосовуються за корупційні правопорушення, пов'язані з корупцією. Адміністративне стягнення є мірою відповідальності і застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами [98]. За вчинення адміністративних правопорушень можуть застосовуватись такі адміністративні стягнення: 1) попередження; 2) штраф; 3) оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; 4) конфіскація: предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення; 5) позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину (права керування транспортними засобами, права полювання); позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 5¹) громадські роботи; 6) виправні роботи; 6¹) суспільно корисні роботи; 7) адміністративний арешт; 8) арешт з утриманням на гауптвахті [98].

Аналіз стягнень за правопорушення, пов'язані з корупцією, дозволяє нам виокремити наступні види стягнень: штраф (за різні правопорушення від ста до двох тисяч п'ятиста неоподаткованих мінімумів доходів громадян); конфіскація (доходу, винагороди, подарунка тощо), позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (строком до одного року) [98]. Зазначимо, що позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю призначається судом на строк від шести місяців до одного року, незалежно від того, чи передбачене воно в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу, коли з урахуванням характеру адміністративного правопорушення, вчиненого за посадою, особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, та інших

обставин справи суд визнає за неможливе збереження за нею права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [98]. На нашу думку, позбавлення права обіймати певну посаду або займатися певною діяльністю для припинення й превенції корупційних правопорушень є визначальним, оскільки особі-правопорушнику, хоч і на певний строк, перекривають доступ до самої можливості здійснення корупційних правопорушень. Однак, відповідно до санкцій, передбачених статтями глави 13-А КУпАП, позбавлення права обіймати певну посаду або займатися певною діяльністю застосовується не до кожного із визначених правопорушень, пов'язаних з корупцією. Для посилення адміністративної відповідальності за пов'язані з корупцією правопорушення пропонуємо додати стягнення у вигляді позбавлення права обіймати певну посаду або займатися певною діяльністю до кожного з пунктів статей 172⁴–172⁹⁻² КУпАП. З одного боку, такі зміни, як було зазначено вище, виконуватимуть функцію превенції щодо корупційних правопорушень, а по-друге, в умовах воєнного стану, позбавлення осіб-правопорушників права обіймати певні посади зможе сприяти мобілізації за рахунок зняття з таких осіб обмежень щодо мобілізації внаслідок накладеного адміністративного стягнення.

Кримінальну відповідальність вчені тлумачать по-різному, застосовуючи, зокрема, поділ її на складові. Так, Н. Лопашенко виділяє три позиції розуміння кримінальної відповідальності: 1) реакція держави на вчинення особою злочину, яка виражається у негативній оцінці подібної поведінки; 2) покладання на особу обов'язку підлягти кримінально-правового впливу у встановлених законом формах; 3) безпосередньо кримінально-правовий вплив на особу [108, с. 76–77]. Інші науковці розглядають кримінальну відповідальність із застосуванням двох основних концепцій: позитивної та негативної [109, с. 135].

Вітчизняний дослідник В. Грищук, який послідовно відстоював ідею позитивної концепції кримінальної відповідальності, зазначає, остання є реалізованою необхідністю свідомого й добровільного використання

людиною права, виконання обов'язку, дотримання заборони, що міститься в кримінально-правових нормах [110, с. 262]. П. Хряпінський визначає позитивний аспект кримінальної відповідальності як виконання особою передбаченого правовими приписами суб'єктивного права або правового обов'язку [111, с. 23]. Отже, позитивна концепція кримінальної відповідальності полягає в упередженні вчинення кримінальних правопорушень. Іншими словами, громадяни, усвідомлюючи настання наслідків за порушення визначених у кримінальному законодавстві норм, мають не здійснювати кримінальні правопорушення. Відтак, кримінальна відповідальність в її позитивному значенні є своєрідним «стримуючим фактором». Наші висновки підтверджує думка дослідника Ю. Бауліна, який під позитивною кримінальною відповідальністю розуміє загрозу, що існує в санкції кримінально-правової норми і яка може бути реалізована в майбутньому до конкретної особи, яка вчинить злочин [112, с. 5].

Щодо негативної концепції кримінальної відповідальності, то на думку А. Яценка, вона полягає в засудженні особи, яка вчинила злочин, до певних негативних наслідків (позбавлення або обмеження законних прав та інтересів) або до застосування до такої особи заохочувальних або примусових заходів. Такі наслідки юридично закріплюються в обвинувальному вироку, який видає суд, і впроваджуються в життя кримінально-виконавчими органами [113, с. 215]. За тлумаченням В. Грищука негативна кримінальна відповідальність реалізується у застосуванні до порушників кримінального законодавства примусових заходів впливу, які виконуються компетентними органами відповідно до норм процесуального та кримінально-виконавчого законодавства. [110, с. 267]. Отже, в основ негативної концепції кримінальної відповідальності лежить настання для особи-правопорушника негативних наслідків у вигляді покарання, передбаченого у кримінальному законодавстві.

Отже, кримінальна відповідальність, поза залежністю від позитивної або негативної концепції її тлумачення, передбачає наявність таких

складових елементів: 1) суб'єкт правопорушення (тобто особа, яка його вчинює); 2) власне правопорушення (суспільно небезпечне діяння або бездіяльність); 3) заходи правового впливу (покарання), передбачені за вчинення суб'єктом правопорушення. На нашу думку, ще одним необхідним фактором як для позитивної, так і для негативної концепції кримінальної відповідальності є невідворотність настання цієї відповідальності. З боку позитивної концепції вона змушує суб'єкта дотримуватися встановлених норм поведінки, з боку негативної – реалізує принцип соціальної справедливості й сприяє утвердженню в суспільства думки про дієвість закону.

Для з'ясування сутності кримінальної відповідальності розглянемо також законодавство зарубіжних країн. У кримінальному кодексі Республіки Польща визначено наступні принципи кримінальної відповідальності: 1) кримінальній відповідальності підлягає лише та особа, яка вчинила діяння, заборонене законом, під погрозою покарання законом, який діє під час вчинення злочину; 2) не є злочином заборонена дія, суспільна небезпечність якої незначна; 3) покарання та інші заходи, передбачені дією Кодексу застосовуються з урахуванням принципу гуманізму, особливо поваги до гідності людини [114].

Таким чином, підсумовуючи розгляд тлумачень адміністративної та кримінальної відповідальності, зазначимо наступні висновки. По-перше, принципова відмінність між адміністративною та кримінальною відповідальністю полягає у суспільній небезпечності протиправного діяння. По-друге, за вчинення кримінального або адміністративного правопорушення передбачені різні за своєю тяжкістю заходи правового впливу. По-третє, визначення переліку суспільно-небезпечних діянь та заходів правового впливу за їх вчинення відбувається, як правило, у різних нормативно-правових актах. Розглянемо конкретніше, на прикладі корупційних правопорушень, встановлені нами відмінності.

Передусім, необхідно розмежувати суспільну небезпечність корупційних правопорушень. Адміністративна відповідальність передбачена за порушення певних вимог антикорупційного законодавства (щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, обмеження щодо одержання подарунків, фінансового контролю, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів тощо) [98]. Таким чином, законодавець визначає ступінь небезпечності цих діянь для суспільства. Крім того, певні вимоги антикорупційного законодавства можуть пом'якшуватись під впливом зовнішніх обставин, наприклад в умовах воєнного стану. Так, відповідно до Закону України від 8 липня 2022 року № 2381-IX «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо особливостей застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану» (далі – Закон № 2381) були скасовані деякі обов'язкові вимоги щодо процедури одержання чиновниками подарунків, зокрема грошових, та їх декларування [115].

Суть зазначених змін полягає в тому, що особам, які вчинили правопорушення щодо обмеження на одержання подарунків, дозволяється передавати отримані подарунки чи кошти на потреби безпеки та оборони України замість притягнення цих осіб до адміністративної або кримінальної відповідальності [116, с. 115]. Такі зміни у законодавстві викликають протест в деяких науковців. Наприклад, О. Лупало зауважив на тому, що при отриманні посадовими особами подарунків мова йде, як правило, про прийняття рішення на користь особи, що такий подарунок дарує, тобто про неправомірну вигоду, і зазначені дії за будь-яких умов є протиправними і тягнуть за собою відповідальність відповідно до закону [117, с. 80]. Т. Полтавець, заважаючи на необхідність виконання Україною міжнародних зобов'язань щодо боротьби з корупцією, необхідно в умовах воєнного стану відновити процес подання електронних декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави, та поновити фінансовий контроль за їх діяльністю [118, с. 265].

Зважаючи на те, що скасування обов'язкової вимоги щодо декларування подарунків може створити для посадових осіб різного рангу реальні можливості здійснювати правопорушення, прикриваючись при цьому допомогою армії або благодійною діяльністю, пропонуємо доповнити прикінцеві положення Закону України «Про запобігання корупції» [39] новим пунктом 2¹¹ наступного змісту [116, с. 115–116]:

«2¹¹. Збройні Сили України, інші військові формування, утворені відповідно до законів України, добровольчі формування територіальних громад, розвідувальні органи, правоохоронні органи у разі отримання ними грошових коштів або товарів від осіб, зазначених у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 цього Закону, або від їх близьких родичів, якщо такі грошові кошти або товари були передані з метою виконання умов пункту 2³ прикінцевих положень цього Закону щодо непоширення вимог відповідності подарунків загальноновизнаним уявленням про гостинність та обмеження щодо вартості подарунків, повинні в обов'язковому порядку доповідати про такі випадки до спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції з метою з'ясування останніми джерел та обставин походження переданих коштів».

Однією з характерних особливостей розмежування суспільної небезпечності корупційних правопорушень є також і санкції, які застосовуються, відповідно, при настанні адміністративної та кримінальної відповідальності. Санкції, які застосовуються за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, розглянуті нами вище в дослідженні. Нижче нами буде розглянути відповідні санкції за кримінальні правопорушення.

Суспільна небезпечність діянь або бездіяльності в межах кримінальної відповідальності додатково розподіляється на кримінальні злочини і кримінальні проступки [100]. Кримінальним проступком є правопорушення, за яке передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше

покарання, не пов'язане з позбавленням волі [100]. Злочини ж, відповідно, є такими правопорушеннями, за які передбачені вищі, ніж за кримінальні проступки, покарання й розподіляються за ступенем тяжкості на: нетяжкі (основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років), тяжкі (основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років) та особливо тяжкі (основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі) [100]. Отже, суспільна небезпечність вчинених кримінальних правопорушень визначається санкціями, передбаченими за такі дії.

Кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, за наявною на сьогодні градацією є нетяжкими злочинами. Щодо безпосередньо корупційних кримінальних правопорушень, то, в залежності від обтяжуючих обставин, вони можуть бути як кримінальними проступками, так і кримінальними злочинами. При чому, різна категорія кримінального правопорушення може бути визначена в межах санкції, яка передбачена за правопорушення в межах однієї частини статті ККУ. Наприклад, за правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 354 ККУ (підкуп працівника підприємства, установи чи організації), передбачені наступні санкції: штраф від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк до ста годин, або виправні роботи на строк до одного року, або обмеження волі на строк до двох років, або позбавлення волі на той самий строк [100]. Тобто, в залежності від санкції, яка буде визначена судом, це кримінальне правопорушення може бути і проступком, і нетяжким злочином (якщо буде застосовано покарання у вигляді позбавлення волі).

Щодо видів покарань, однією з популярних на сьогодні в українському суспільстві думок є необхідність відправки злочинців «на фронт», тобто безпосередньо на лінію зіткнення з окупантами. Відправляти на передову пропонують, зокрема, і правопорушників, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення. Наприклад, у квітні 2023 року, після того, як стали відомі факти володіння очільниками Територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки військовослужбовців великими статками, міністр оборони України Олексій Резніков заявив, що Президент України дав доручення Головнокомандувачу ЗСУ «відправляти «воєнкомів» із центрів комплектацій» на фронт[119; 120]. Зазначимо, що така ідея не є новою для українських можновладців: у 2015 році «відправляти корупціонерів на фронт» пропонував тодішній секретар Ради національної безпеки і оборони Олександр Турчинов[121]. Ідея застосування для правопорушників-корупціонерів покарання у вигляді «відправки на фронт», як зазначає Київський міжнародний інститут соціології, може бути також підтриманий і великою частиною українців[122]. Пропонуємо розглянути таку можливість з точки зору історії та теорії держави і права.

Звертаючись до історичної ретроспективи, звернемо увагу на формування так званих «штрафних частин» в період Другої світової війни, передусім на досвід Радянського Союзу (СРСР). Правовий статус осіб, зарахованих у «штрафні батальйони» та «штрафні роти» визначалися у відповідних «Положеннях...», в яких було регламентовано діяльність постійного та змінного складу штрафних підрозділів[123, с. 133]. У зазначених нормативних документах було, зокрема, зазначено, що «військовослужбовців, засуджених військовими трибуналами за військові чи інші злочини із застосуванням відтермінування виконання вироку до закінчення війни (примітка 2 до ст. 28 Кримінального кодексу РФСР), відправляти в штрафні частини діючої армії на термін від одного до трьох місяців». Якщо ж останній не визначений судовим вироком, то він «встановлюється наказом командира військової частини, в якій знаходиться

засуджений» [123, с. 133]. Передбачалося направлення в штрафні частини і тих осіб, які вже перебували на фронті. Т. Вронська та О. Лисенко зазначають, що стосовно осіб, що вчинили й спрямовані проти «порядку управління» злочини, і загально кримінального характеру (вбивства, розбій, великі крадіжки та розтрата) й до остаточного розгляду справи і винесення вироку опинилися на фронті, 29 липня 1942 р. пленумом Верховного Суду СРСР було ухвалено рішення про передачу матеріалів на них через військову прокуратуру у військовий трибунал за місцем служби звинувачуваного [124, с. 141]. Таким чином, з одного боку, служба в штрафних частинах для військовослужбовців відповідно до тодішнього кримінального законодавства була лише відтермінуванням виконання вироку. З іншого боку, відповідно до змісту «Положень..» про штрафні підрозділи, ті з військовослужбовців їх перемінного складу, як отримали поранення в бою, вважалися такими, що відбули покарання і відновлювалися в усіх званнях і правах. Як слушно зазначив В. Троян, право на реабілітацію було додатковим стимулом до активних дій «штрафників» на передовій, адже одного перебування на передовій для звільнення від покарання було недостатньо [125, с. 296]. Таким чином, буквально реалізовувався принцип «спокутувати своєї провини кров'ю».

Отже, як видно з історичного досвіду, надсилання особи-правопорушника або засудженої особи на передову в умовах бойових дій застосовувалась, в першу чергу по відношенню до військовослужбовців різних рангів, а по-друге, в більшості випадків передбачала звільнення від покарання внаслідок отримання поранення в бою або здійснення подвигу. В цьому контексті треба зазначити, що застосування покарання у вигляді відправки на передову за вчинені особами корупційні правопорушення теоретично можливе лише по відношенню до таких осіб з числа військовослужбовців ЗСУ та інших складових сил безпеки і оборони, однак далеко не для всіх. По-перше, такі особи для передової, тобто для використання в складі бойових підрозділів, повинні мати «бойову цінність»,

тобто володіти хоча б мінімальними навичками ведення бою. По-друге, необхідно зазначити, що відповідно до ст. 74 та 75 ККУ звільнення від покарання та його відбування до осіб, що вчинили корупційні або пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення, не застосовується [100].

Також важливо відзначити, що відправлення будь-якої особи на передову в умовах воєнного стану має подвійну мораль. З одного боку, в особи, яка потрапила в зону безпосередніх бойових дій великий шанс загинути або дістати важке поранення чи каліцтво, особливо за умови недостатньої підготовки. При цьому, попри всю небезпечність корупційних кримінальних правопорушень, смертну кару в Україні скасовано, а застосування тілесних покарань взагалі суперечить сучасним нормам гуманізму. З іншого боку, відповідно до ст. 65 Конституції України, захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України[84]. Отже, на нашу думку, взагалі недоцільно говорити про відправлення на передову як про вид покарання, оскільки покарання в такому випадку прирівнюється до громадянського обов'язку.

Зазначимо, що серед суспільства в Україні дуже популярною є теза про необхідність запровадження за корупційні правопорушення максимального покарання, включно до смертної кари (скасованої в Україні – прим. авт.). У 2015 році, в період проведення Антитерористичної операції (далі за текстом – АТО) у Верховній Раді було зареєстровано законопроект, щодо впровадження смертної кари як виду покарання за корупційні злочини, у пояснювальній записці до якого зазначалося, що наслідком прийняття законопроекту стане посилення відповідальності вищих керівних осіб держави перед суспільством [126]. Щодо можливості запровадження смертної кари за корупційні правопорушення у травні 2023 року дали свої коментарі українські юристи. Так, С. Крижанівський (адвокат, голова громадського об'єднання «Антикорупційний захист») прокоментував розбіжності між запровадженням смертної кари в умовах воєнного стану та

зобов'язанням України скасувати смертну кару при вступі до Ради Європи: «На період воєнного стану можна призупинити домовленість із Радою Європи про незастосування найвищої міри покарання — страти. Запроваджувати смертну кару варто, зокрема за корупційні діяння в особливо великих масштабах.» [127]. Протилежну думку висловлює В. Фомін, який вважає ініціативу щодо запровадження смертної кари недоречною навіть у час війни, оскільки це порушує принципи державної політики України [127].

Для вивчення можливості запровадження смертної кари за корупційні правопорушення в Україні розглянемо закордонний досвід. У Китайській Народній Республіці (далі – КНР) за правопорушення, криміналізація яких рекомендується Конвенцією ООН проти корупції, передбачена кримінальна відповідальність [128, с. 79]. За даними досліджень, найбільш часто звинувачення і вироки щодо державних чиновників стосуються трьох злочинів у Кримінальному кодексі КНР (КК КНР): отримання хабара (ст. 385-386 КК КНР), розкрадання (ст. 382-383 КК КНР) і зловживання службовим становищем в корисливих цілях (ст. 397 КК КНР), за два з яких – одержання хабара і розкрадання державного майна – передбачено смертну кару (ст. 383, 386 КК КНР) [128, с. 79]. По китайському телебаченню час від часу демонструють публічні розстріли чиновників [129, с. 69].

Однак, попри намагання керівництва КНР застосувати смертну кару корупціонерів з трансляцією її по телебаченню як певний «виховний» та превентивний важіль у боротьбі з корупцією з точки зору моралі й ефективності викликає чимало питань. Згідно з Індексом сприйняття корупції – 2022, який опубліковано міжнародною організацією «TransparencyInternational», КНР отримала 45 балів і посідає 65 місце з 178 [130]. Для порівняння, Україна має 33 бали й посідає 116 місце [130]. Зазначимо, що поруч із КНР 65 місце посідають Чорногорія та Сан-Томе і Принсіпі, а Вірменія, одна з колишніх країн СРСР, посідає 63 місце, тобто показує кращий, ніж КНР, результат [130]. Також слід зауважити, що застосування смертної кари за економічний чи поведінковий злочин попри

сумнівний «виховний» ефект, по-перше, є грубим порушенням ідеї гуманізму та вищої цінності людського життя, а, по-друге, не сприяє відшкодуванню винним заподіяних збитків. Тому, вважаємо ідею повернення в ККУ смертної кари як вищої міри покарання, а тим більш ідею її застосування за корупційні або пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення хибною, навіть в умовах воєнного стану. По-перше, запровадження смертної кари суперечить гуманістичним цінностям і міжнародним зобов'язанням України, а по-друге, її застосування має сумнівний виховний і превентивний ефект, про що свідчить міжнародний досвід.

Враховуючи сьогоденні умови (дію правового режиму воєнного стану, доцільно дослідити його вплив на покарання, передбачені чинним законодавством. У статті 67 ККУ визначено обставини, що обтяжують покарання [100]. До таких обставин віднесено, зокрема, й вчинення злочину «з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій» [100]. Така трактовка обтяжуючої обставини є не зовсім вдалою. Як зазначає Т. Шевченко, за такої трактовки обтяжуюча обставина застосовується, коли винна особа умисно використовує воєнний стан. Умисно означає, що винна особа усвідомлювала, діє воєнний стан, усвідомлювала, що вона саме під час вчинення кримінального правопорушення використовує умови, які склались в результаті воєнного стану, при цьому розуміє, що настануть суспільно небезпечні наслідки і бажає їх настання [131, с. 265].

Варто зазначити, що у березні 2022 року до ККУ було внесено зміни, що посилюють відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України [132] (далі – Закон 2113-IX) та за мародерство [133] (далі – Закон 2117-IX) в умовах воєнного стану. В зазначених законах в якості обтяжуючої обставини законодавець використовує формулювання «в умовах воєнного стану». На невідповідність застосованого у 2022 році формулювання такому в ККУ зауважили О. Кравчук і Д. Михайленко [134]. Однак, попри різницю в дефініції обтяжуючих обставин, автори зазначають,

що обтяжуюча обставина «в умовах воєнного стану» застосовується тільки для кваліфікованих складів окремих злочинів, визначених у Законах 2113-ІХ та 2117-ІХ, а покарання за інші злочини кваліфікується за відповідною статтею або частиною, та до них може бути застосована обтяжуюча обставина «вчинена з використанням умов воєнного стану» або інші обтяжуючі обставини, передбачені ст. 67 ККУ [134].

У контексті нашого дослідження слід зазначити, що відповідно до Закону 2117-ХІ обтяжуюча обставина «в умовах воєнного стану» застосовується і до одного з корупційних кримінальних правопорушень – привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 ККУ) [100]. Привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану, караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років [100].

Вважаємо, що формулювання обтяжуючої обставини «в умовах воєнного стану» є більш вдалим. По-перше, будь-яке кримінальне правопорушення, яке здійснюється в умовах воєнного стану, відволікає значні сили правоохоронних органів на їх розкриття та розслідування, тоді як першочерговими завданнями усього суспільства в умовах війни є участь в обороні країни та підтримки належного функціонування тилу. По-друге, корупційні правопорушення, вчинені під час дії правового режиму воєнного стану, мають особливу небезпеку для держави, оскільки вони підривають обороноздатність країни (розкрадання оборонного бюджету, привласнення гуманітарної й військової допомоги, зрив мобілізації тощо). Тому вважаємо за доцільне внести зміни до ККУ, передбачивши за всі кримінальні корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення обтяжуючої обставини «в умовах воєнного стану» та максимального покарання, яке передбачене частинами відповідних статей ККУ (додаток В).

Неоднозначним на сьогодні є питання щодо визначення умов воєнного стану як обтяжуючої обставини при визначенні стягнень за адміністративні правопорушення. У ст. 35 КУпАП визначено обставини, що обтяжують відповідальність за адміністративне правопорушення [98]. Серед цих обставин вчинення правопорушення в умовах воєнного стану не визначено, натомість визначено такою обставиною вчинення правопорушення в умовах стихійного лиха або за інших надзвичайних обставин [98]. Існує позиція, відповідно до якої поняття «надзвичайні обставини» ототожнюється суто із поняттям «надзвичайні ситуації», до яких не відноситься воєнний стан [135, с. 36]. О.В. Лавніченко, порівнюючи поняття «надзвичайна ситуація») і «надзвичайна обставина», дійшла до висновку, що ці поняття схожі за змістом, але відрізняються за причинами виникнення [136, с. 34]. Одночасно, Л. Шестак та С. Веремієнко до переліку надзвичайних обставин долучають, зокрема, і воєнний стан, запроваджений по всій території України або в окремих її місцевостях [137, с. 321]. На думку О. Мердової, вчинення адміністративного правопорушення в умовах воєнного стану відносяться до інших надзвичайних обставин в розумінні п. 5 ч. 1 ст. 35 КУпАП, і умови воєнного стану повинні визнаватися як обставина, що обтяжує відповідальність [138, с. 176–177].

Ми, зі свого боку, цілком підтримуємо позицію О. Мердової, як і її пропозицію додати до п. 5 ч. 1 ст. 35 КУпАП умов воєнного стану як обтяжуючої обставини за адміністративні правопорушення. Разом із тим, вважаємо необхідним зазначити, що застосування цією обтяжуючої обставини повинно застосовуватись не до всіх адміністративних правопорушень. Законодавцями мають бути визначені окремі правопорушення або їх групи, при визначенні застосування санкцій за які необхідно обов'язково враховувати здійснювати правопорушення в умовах воєнного стану. На нашу думку, враховуючи особливу небезпек корупції для функціонування держави, необхідно внести зміни до КУпАП, запровадивши

умови воєнного стану як обтяжуючі для корупційних адміністративних правопорушень, визначених у главі 13-А КУпАП (Додаток В).

Підсумовуючи проведене в межах підрозділу дослідження, виокремимо наступні висновки. По-перше, співвідношення між адміністративною та кримінальною відповідальністю за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення полягає у суспільній небезпечності вчиненого діяння, і, відповідно, у розмірі та виді санкцій, які застосовуються за вчинені протиправні діяння або бездіяльність. По-друге, корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення визначені в ККУ постатейно, а в КУпАП виділені в окрему главу, що означає особливий характер корупції як соціально-небезпечного явища в Україні. По-третє, вчинення правопорушення в умовах воєнного стану є обставиною, що обтяжує відповідальність.

Враховуючи особливу суспільну небезпечність корупції в умовах воєнного стану внесено низку пропозицій, зокрема щодо врахування здійснення корупційних або пов'язаних з корупцією кримінальних та адміністративних правопорушень як обтяжуючої обставини, а також посилення контролю за передачею отриманих посадовими особами подарунків для потреб оборони.

Також обґрунтовано доведено недоцільність застосування таких популярних на сьогодні серед населення й політиків заходів щодо посилення відповідальності з корупційні правопорушення, як запровадження смертної кари або відправлення засуджених на лінію бойового зіткнення з агресором.

Висновки до розділу 1

З'ясовано, що прояви корупції, маючи різну природу та виявлення, проявляються в основному у сфері державного управління та пов'язані з отриманням неправомірної вигоди від прийняття або неприйняття певних рішень, присвоєння державних коштів та інших протиправних дій.

Наголошено, що корупція є суттєвим фактором уповільнення розвитку суспільства, причиною руйнування державних інститутів та є особливою загрозою в умовах воєнного стану, оскільки становить загрозу для безперервного забезпечення фронту та належного функціонування тилу.

Під заходами із запобігання корупції запропоновано розуміти спрямовані на попередження та боротьбу з корупцією дії законодавчого, організаційного, управлінського та оперативного характеру, наприклад визначення на державному рівні переліку спеціально уповноважених суб'єктів з питань запобігання корупції та їх правового статусу або введення певних обмежень та заборон у діяльності посадових осіб, посади яких є потенційно небезпечними для проявів корупції.

Удосконалено класифікацію заходів із запобігання корупції, які поділено на наступні групи: а) за характером дій – на нормотворчі, організаційні, управлінські та оперативні; б) за охопленням суспільних відносин – загальнодержавного та галузевого характеру; в) за призначенням – на регулятивні та процесуальні; г) за спеціалізацією – на загальні, спеціальні та спеціалізовані; д) за об'ємом – на комплексні та окремі заходи, які є складовою частиною комплексних або не є їх частиною; е) за межами здійснення – на національні та міжнародні.

Визначено, що сфера національної безпеки і оборони України є сукупністю заходів, спрямованих на підтримання всіх видів безпеки держави й громадян у мирних час та на захист держави в умовах надзвичайного або воєнного стану, терористичних атак тощо. Особливістю сфери національної безпеки та оборони є широке коло суб'єктів та суспільних відносин, які охоплюють не лише сектору безпеки й оборони України, але й інші галузі.

Удосконалено тлумачення корупційного ризику, під яким пропонується розуміти сукупність певних умов і обставин, що можуть призвести до вчинення корупційного злочину або корупційного правопорушення, організації корупційних схем тощо. Наголошено, що наявність або відсутність корупційних ризиків залежить від низки внутрішніх і зовнішніх факторів.

Запропоновано наступну класифікацію корупційних ризиків: а) за місцем появи – *зовнішні* та *внутрішні*; б) за характером причини – *особистісні*, *системні* та *надсистемні*; в) за локалізацією проявів – *загальні* та *особливі*; г) за часом прояву: *постійні* та *ситуативні*.

На підставі аналізу КУпАП та ККУ визначено конкретні корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення. Наголошено, що принциповими відмінностями між адміністративною та кримінальною відповідальністю є різна суспільна небезпечність протиправних діянь, ступінь тяжкості заходів правового впливу та визначення переліку суспільно-небезпечних діянь та заходів правового впливу за їх вчинення в різних нормативно-правових актах.

Наголошено на недоцільності запровадження в умовах воєнного стану смертної кари, а також на недопустимості направлення правопорушників у зону бойових дій як особливого виду покарання.

Враховуючи особливу небезпек корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень, запропоновано наступні зміни до законодавства:

до КУпАП – 1) визначити вчинення адміністративних правопорушень, визначених у главі 13-А, в умовах воєнного стану як обтяжуючий фактор; 2) додати до кожного пункту статей 172⁴–172⁹⁻² КУпАП санкції у вигляді позбавлення права обіймати певну посаду або займатися певною діяльністю;

до ККУ – передбачити за всі корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення обтяжуючої обставини «в умовах воєнного стану» та максимального покарання, яке передбачене частинами відповідних статей ККУ.

Також, для забезпечення вчасного виявлення корупційних правопорушень під час передачі подарунків, отриманих посадовцями державних органів та установ, до ЗСУ та інших військових формувань запропоновано доповнити прикінцеві положення Закону України «Про запобігання корупції» вимоги до військовослужбовців та працівників таких формувань в обов'язковому порядку доповідати про такі випадки передачі подарунків до спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

2.1. Правове забезпечення запобігання корупції у сфері воєнної безпеки та оборони в умовах воєнного стану.

В умовах воєнного стану ключовим у діяльності державного апарату є забезпечення воєнної безпеки України. Саме на заходи оборони країни від збройної агресії на сьогодні мають бути спрямовані усі сили. Однак, належна відсіч загарбникам і де окупація території України мають базуватися не лише на вдосконаленні бойової діяльності підрозділів ЗСУ та інших військових формувань, але й на належному забезпеченні діяльності усіх інституцій, що діють в складі сил оборони та забезпечують їх керівництво.

За рік до повномасштабного вторгнення РФ, у березні 2021 року одним із пріоритетних напрямів військової безпеки в контексті розвитку інституційних спроможностей Міністерства оборони України (далі – Міноборони) та інших органів управління складових сил оборони було визначено реалізацію ефективних антикорупційних програм і запровадження нетерпимості до корупції та проявів корупційних явищ, виявлення та припинення кримінальних та інших правопорушень, підвищення рівня доброчесності в силах оборони [75]. Досягнення цілей державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва мало здійснюватись, зокрема, і шляхом зменшення ризиків корупції в силах оборони [75].

Однак, від 24 лютого 2022 року і дотепер, на превеликий жаль, сфера воєнної безпеки стала однією з основних «ділянок» проявів корупції. Мобілізація, постачання в діючу армію озброєння, харчування та амуніції створили сприятливі умови для поширення корупційних ризиків у сфері оборони. Корупційні скандали, які супроводжують процеси комплектування

сил оборони військовослужбовцями та закупівлі необхідного для оборони майна, вимагають посиленої уваги до діяльності сектору національної оборони та вдосконалення правового регулювання антикорупційних заходів.

Питання запобігання корупції у сфері воєнної безпеки було предметом дослідження багатьох науковців. Корупційні ризики та правопорушення у діяльності складових сил безпеки України досліджували О. Бандурка, В. Бевз, О. Бурда, І. Войтович, С. Гайдаров, О. Грудовенко, П. Жук, М. Мірошник, Р. Пікуль, В. Приймак, А. Самойлович, А. Шевчук, С. Шило та ін.

Правовий режим воєнного стану зумовлює винесення питань щодо забезпечення воєнної безпеки держави на перший план у діяльності всіх суб'єктів державного управління. Тим не менш, усвідомлюючи високий ризик, який становить корупція для роботи усіх суспільних інститутів, в окремих суб'єктах сфери національної безпеки та оборони тривають реформи підрозділів із запобігання та виявлення корупції. Так, у Міноборони, яке забезпечує формування та реалізує державну політику з питань національної безпеки у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва [139], через рік після початку війни було запущено реформу антикорупційних підрозділів. Виконуючий обов'язки директора Департаменту з питань запобігання та виявлення корупції Міноборони Сергій Степанян наголосив на посиленні антикорупційного підрозділу Міноборони, а також на необхідності більш тісної взаємодії з громадськістю [140].

Відповідно до реалізації цієї концепції, в Міноборони було утворено Департамент з питань запобігання та виявлення корупції (далі – Департамент запобігання корупції Міноборони). У квітні 2023 року було оголошено конкурсний відбір на вакантні посади зазначеного вище департаменту [141]. Департамент запобігання корупції Міноборони сформовано у травні 2023 року при проведенні організаційних заходів в Міністерстві оборони України, визначених директивою Міноборони № Д-226/6 від 22 лютого 2023 року [142].

На Департамент запобігання корупції Міноборони покладено наступні завдання: 1) інформування Міністра оборони України про порушення законодавства у сфері запобігання корупції, виявлені ризики, шляхи їх усунення або мінімізації; 2) реалізація в Міноборони антикорупційної політики держави; 3) організація та контроль заходів щодо запобігання корупційним або пов'язаним з корупцією правопорушенням; 4) оцінка корупційних ризиків у діяльності Міністерства, підготовка заходів щодо їх усунення, розроблення Антикорупційної програми; 5) спеціальна перевірка кандидатів на посади, які передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища; 6) методична та консультаційна допомога з питань дотримання антикорупційного законодавства; 7) здійснення контролю за дотриманням вимог антикорупційного законодавства, виявлення та врегулювання конфлікту інтересів; 8) перевірка фактів подання суб'єктами декларування декларацій; 9) забезпечення захисту працівників—«викривачів», які повідомляють про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції»; 10) участь в інформаційному забезпеченні та проведення роз'яснювальної антикорупційної роботи; 11) участь у міжнародному співробітництві в зазначеній сфері; 12) організація роботи підпорядкованих територіальних підрозділів [142].

Цілком закономірно, що Департамент запобігання корупції Міноборони є уповноваженим підрозділом з питань запобігань та виявлення корупції. Зазначені підрозділи утворюються в органах державної влади відповідно до Закону України «Про запобігання корупції». Завдання і повноваження Департаменту запобігання корупції Міноборони в сфері запобігання та виявлення корупції можна розділити на такі основні групи:

- нормотворчу (розроблення актів Міноборони з питань запобігання корупції; забезпечення підготовки антикорупційної програми Міноборони тощо);

- організаційно-планову (координація діяльності підпорядкованих структурних підрозділів; розроблення, організація та проведення контролю

за виконанням заходів із запобігання корупції; організація роботи з оцінки корупційних ризиків тощо);

– оперативну (здійснення заходів з виявлення конфлікту інтересів; сприяння врегулюванню конфлікту інтересів; організація каналів внутрішнього повідомлення про факти корупційних правопорушень, перевірка повідомлень про корупційні правопорушення; організація спеціальної перевірки відомостей щодо претендентів на посади; організація та проведення службових розслідувань; захист викривачів тощо);

– методичну (надання консультативної допомоги з питань додержання законодавства щодо запобігання корупції; організація роботи з оцінки корупційних ризиків та підготовки заходів щодо їх усунення тощо).

– моніторингову (моніторинг вебпорталу «Судова влада України» та Єдиного державного реєстру судових рішень з метою отримання інформації про стан розгляду справ про корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, вчинені військовими посадовими особами тощо) [143, с. 263–264].

В Апараті Головнокомандувача ЗСУ також утворене Управління з питань запобігання та виявлення корупції у ЗСУ (далі – Управління запобігання корупції ЗСУ). Управління запобігання корупції ЗСУ здійснює наступні завдання: 1) розроблення, організація та контроль за проведенням заходів щодо запобігання корупційним правопорушенням та правопорушенням, пов'язаним з корупцією; 2) організація роботи з оцінки корупційних ризиків у діяльності ЗСУ, підготовки заходів щодо їх усунення, внесення відповідних пропозицій керівнику відповідного органу; 3) надання методичної та консультативної допомоги з питань додержання законодавства щодо запобігання корупції; 4) здійснення заходів з виявлення конфлікту інтересів, сприяння його врегулюванню, інформування Головнокомандувача ЗСУ та НАЗК про виявлення конфлікту інтересів та заходи, вжиті для його врегулювання; 5) перевірка факту подання декларацій суб'єктами декларування та повідомлення НАЗК про випадки неподання чи

несвоєчасного подання таких декларацій у визначеному відповідно до Закону порядку; 6) здійснення контролю за дотриманням антикорупційного законодавства, у структурних підрозділах Апарату Головнокомандувача ЗСУ та Генерального штабу, органах військового управління, вищих військових навчальних закладах, військових частинах, установах та організаціях ЗСУ; 7) розгляд повідомлень про порушення вимог Закону в структурних підрозділах Апарату Головнокомандувача ЗСУ та Генерального штабу, органах військового управління, вищих військових навчальних закладах, військових частинах, установах та організаціях ЗСУ; 8) здійснення повноважень у сфері захисту викривачів відповідно до Закону; 9) забезпечення реалізації державної програми з виконання Антикорупційної стратегії в діяльності ЗСУ; 10) інформування Головнокомандувача ЗСУ, Національного агентства або інших спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції у випадках, передбачених законодавством, про факти порушення законодавства у сфері запобігання і протидії корупції [144].

Щодо діяльності Управління запобігання корупції ЗСУ, в Апараті головнокомандувача ЗСУ, слід звернути увагу на питання поширення або непоширення його діяльності на підрозділи НГУ під час воєнного стану. Річ в тім, що НГУ, відповідно до чинного законодавства, входить до системи Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС), але, у період воєнного стану підпорядковується Головнокомандувачу ЗСУ (крім військових частин (підрозділів), які здійснюють конвоювання та охорону дипломатичних представництв) [145]. Таким чином, командувач НГУ, який здійснює безпосереднє військове керівництво НГУ, тобто є відповідальним щодо розвитку Національної гвардії України, її технічного оснащення, підготовки та всебічного забезпечення, визначення основ її застосування, а також управління нею під час виконання службово-бойових завдань [145], в період воєнного стану також підпорядковується Головнокомандувачу ЗСУ.

Командувач НГУ одночасно є начальником головного органу військового управління НГУ – Головного управління НГУ (далі – ГУ НГУ)

[146]. Відповідно до затвердженого Положення про головний орган військового управління НГУ, і командувач НГУ у межах повноважень здійснює заходи із запобігання вчиненню корупційних правопорушень військовослужбовцями і працівниками НГУ, а ГУ НГУ відповідно до закону протидіє і запобігає корупційним правопорушенням та злочинам у сфері службової діяльності особового складу НГУ [146]. Зважаючи на це та враховуючи особливий статус НГУ та особливості її підпорядкування під час воєнного стану, вважаємо за доцільне внести уточнення в завдання уповноваженого підрозділу з питань запобігання та виявлення корупції ГУ НГУ. Оскільки інформування вищого командування про виявлення конфлікту інтересів та вжиті заходи щодо його подолання, а також , про факти порушення антикорупційного законодавства є частиною завдань уповноважених підрозділів з питань запобігання та виявлення корупції, пропонуємо внести до завдань уповноваженого підрозділу з питань запобігання та виявлення корупції ГУ НГУ вимоги щодо інформування про зазначені вище випадки не тільки командувача НГУ, а й Головнокомандувача ЗСУ. Такий крок, на нашу думку дозволить: а) покращити оперативний обмін інформацією про конфлікти інтересів та факти порушення антикорупційного законодавства в підрозділах ЗСУ та НГУ; б) узгоджувати відповідні заходи для усунення корупційних ризиків та боротьби з корупційними правопорушеннями в усіх підрозділах, які на період воєнного стану підпорядковані Головнокомандувачу ЗСУ. Зазначимо, що запропонована нами вимога щодо інформування має стосуватися випадків виявлення корупційних ризиків і правопорушень тільки в тих підрозділах НГУ, які на період воєнного стану підпорядковуються Головнокомандувачу ЗСУ.

Одним із заходів щодо запобігання корупції в Міноборони, ЗСУ та в секторі національної безпеки та оборони в цілому є створення на базі національного університету оборони України ім. І. Д. Черняхівського Наукового центру проблем запобігання корупції у сфері безпеки та оборони (далі – Науковий центр) [147]. Науковий центр здійснює підготовку фахівців

шляхом проведення курсів доброчесності та дотримання антикорупційної етики в сфері національної безпеки та оборони. Лише з 2015 по 2021 рік загальна кількість слухачів курсу, які пройшли навчання та здобули практичні навички в реалізації антикорупційної політики оборонного відомства України, сягнула 9535 осіб (з них 957 – керівники структурних підрозділів Міноборони та ЗСУ) [148].

Важливим пунктом у ст. 3 Закону України про запобігання корупції є його поширення на військових посадових осіб ЗСУ, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та інших утворених відповідно до законів військових формувань, крім військовослужбовців строкової військової служби, курсантів вищих військових навчальних закладів, курсантів вищих навчальних закладів, які мають у своєму складі військові інститути, курсантів факультетів, кафедр та відділень військової підготовки [39].

Щодо непоширення антикорупційних заходів на військовослужбовців строкової військової служби, курсантів вищих військових навчальних закладів, а також курсантів факультетів, кафедр та відділень військової підготовки слід зазначити наступне. Як було зазначено раніше, об'єктами заходів із запобігання корупції в цілому є не тільки посадові особи, але й ті, хто можуть користуватися протиправними діями чи бездіяльністю таких осіб [149, с. 42]. В умовах дії режиму воєнного стану та бойових дій військовослужбовці строкової служби чи курсанти можуть здійснювати корупційні правопорушення, складом яких є пропозиція, обіцянка або надання певним посадовим особам неправомірної вигоди, за що передбачено кримінальну відповідальність відповідно до ст. 369 Кримінального Кодексу України [100]. Практично це може виражатися в наданні хабара службовій особі ЗСУ чи іншого військового формування, відповідальній за комплектацію підрозділів, з метою проходження служби в тилу або на посадах, які безпосередньо не пов'язані з веденням бойових дій.

Відповідно до Дисциплінарного статуту ЗСУ, за вчинення правопорушень, пов'язаних із корупцією, військовослужбовці несуть відповідальність згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення. У разі вчинення кримінального правопорушення військовослужбовець притягається до кримінальної відповідальності [150].

Відповідно до порядку накладання дисциплінарних стягнень, у кожному випадку вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, інших порушень вимог Закону України «Про запобігання корупції» з метою виявлення причин та умов, що сприяли його вчиненню, службове розслідування призначається командиром самостійно або проводиться за його рішенням за поданням спеціально уповноваженого суб'єкта у сфері протидії корупції [150]. Якщо під час службового розслідування буде з'ясовано, що правопорушення військовослужбовця містить ознаки адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, чи одержано інформацію про вчинення такого правопорушення військовослужбовцем, командир військової частини зобов'язаний у межах своїх повноважень вжити заходів щодо припинення такого правопорушення та негайно письмово повідомити про його вчинення відповідному прокуророві та спеціально уповноваженому суб'єктові у сфері протидії корупції [150]. У разі підтвердження випадків корупційних правопорушень командир військової частини зобов'язаний у межах своїх повноважень вжити заходів щодо припинення такого правопорушення та негайно письмово повідомити про його вчинення відповідному прокуророві та начальникові відповідного органу управління Військової служби правопорядку у ЗСУ [150]. Військовослужбовець, стосовно якого складено протокол про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, може бути відсторонений від виконання службових повноважень за рішенням командира до закінчення розгляду справи судом [150].

У контексті притягнення військовослужбовців до відповідальності за корупційні правопорушення вважаємо за доцільне більш детально

розглянути діяльність Військової служби правопорядку ЗСУ (далі – ВСП). ВСП – спеціальне правоохоронне формування, яке призначене, зокрема, і для запобігання кримінальним та іншим правопорушенням у ЗСУ, їх припинення; для захисту життя, здоров'я, прав і законних інтересів військовослужбовців, військовозобов'язаних під час проходження ними зборів, працівників ЗСУ, а також для захисту майна ЗСУ від розкрадання та інших протиправних посягань [151].

Органи управління ВСП мають право складати протокол про адміністративні правопорушення, вчинені військовослужбовцями, військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів, а також працівниками ЗСУ під час виконання ними службових обов'язків, – стаття 44, частини друга і третя статті 123, статті 172¹⁰ – 172²⁰, 173, 174, 178, 182, 184¹, 185 і 185⁷ [98]. На нашу думку, повноваження ВСП треба розширити. По-перше, існує неузгодженість в нормах Закону «Про Військову службу правопорядку у ЗСУ» та КУпАП: відповідно до Закону, органи управління ВСП мають складати адмінпротоколи не тільки стосовно військовослужбовців, а й стосовно інших осіб, що знаходяться на території військової частини (військового об'єкту) [151], однак в КУпАП це не зазначено. По-друге, в умовах воєнного стану вважаємо за потрібне уточнити, що протоколи можуть складатися не лише стосовно працівників ЗСУ, а й стосовно працівників інших військових або правоохоронних органів формувань, принаймні, в межах групувань сил безпеки та оборони, що перебувають в зоні бойових дій. По-третє, в контексті нашого дослідження слід зазначити, що воєнний стан ускладнює діяльність не тільки НАБУ, але й НАЗК. А отже, складати протоколи про корупційні адміністративні правопорушення в умовах бойових дій для уповноважених працівників НАЗК буде дуже важко, і, відповідно, необхідно перекласти цей обов'язок на військовослужбовців ВСП. Останні при цьому мають тісно взаємодіяти як з органами НАЗК, та і з Уповноваженими підрозділами. Тому ми пропонуємо

внести зміни до частини 1 статті 255 КУпАП, виклавши абзац щодо діяльності ВСП в наступній редакції:

«органи управління ВСП мають право складати протокол про адміністративні правопорушення, вчинені військовослужбовцями, військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів, працівниками ЗСУ під час виконання ними службових обов'язків, а в умовах воєнного стану – і щодо працівників правоохоронних органів та інших збройних формувань, передбачених чинним законодавством України, які перебувають в зоні бойових дій – стаття 44, частини друга і третя статті 123, статті 172¹⁰ – 172²⁰, 173, 174, 178, 182, 184¹, 185 і 185⁷ (в умовах воєнного стану – також статті 172⁴ – 172⁹⁻²)» (Додаток Г).

Важливим інструментом запобігання корупції є проведення моніторингу корупційних ризиків. Це стосується, зокрема, і суб'єктів сфери національної безпеки та оборони України. Наприклад, А. Шевчук вважає одним із ключових і необхідних заходів із запобігання корупції в ЗСУ розроблення механізму моніторингу корупційних ризиків, який має здійснюватись відповідно до виконання завдання Стратегії національної безпеки України з підвищувати рівень ефективності моніторингу небезпек і загроз у системі забезпечення національної безпеки держави [152, с. 308]. Автор визначає наступні завдання Моніторингу корупційних ризиків у ЗСУ: 1) виявлення інформації щодо корупційних дій у ЗСУ; 2) встановлення кількісних та якісних характеристик корупційних дій; 3) проведення систематизації ознак та класифікацію корупційних дій; 4) вироблення комплексу показників для отримання якісно-кількісної оцінки корупційних дій; 5) повний опис кожної корупційної дії за їхніми параметрами; 6) встановлення пріоритетності корупційних дій, здійснення їхньої ієрархії та проведення оцінки впливу на воєнну безпеку держави через показник рівня воєнної небезпеки; 7) проведення аналізу отриманої інформації щодо корупційних дій; 8) доведення кінцевих результатів проведеного аналізу до замовників моніторингу [152, с. 309–310].

Зазначимо, що процедури моніторингу корупційних ризиків запроваджуються в суб'єктах зі складу сектору національної безпеки і оборони. Наприклад, в НГУ з метою ідентифікації, аналізу, визначення рівнів корупційних ризиків і розроблення заходів впливу на них наприкінці 2022 року відповідно до наказу командувача НГУ було розпочато проведення оцінювання корупційних ризиків у діяльності НГУ у форматі самооцінювання [153]. На підставі цього рішення в НГУ було створено Робочу групу з оцінювання корупційних ризиків у діяльності НГУ, затверджено положення про неї та визначено її персональний склад [154]. За результатами діяльності цієї Робочої групи було визначено наступні вразливі до корупції функції НГУ: 1) управління особовим складом; 2) забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей житловими приміщеннями; 3) організація закупівель товарів, робіт і послуг для потреб НГУ; 4) управління матеріальними ресурсами; 5) організація роботи з питань запобігання та виявлення корупції [155].

У контексті запровадження в антикорупційній діяльності складових сил безпеки України доцільно розглянути досвід Організації Північноатлантичного договору (далі – НАТО). У 2007 році в НАТО була започаткована Програма з розбудови доброчесності цілісності прозорості та зниження корупційних ризиків у роботі оборонних та безпекових інституцій (The Building Integrity Programme, далі – BI-Programme) [156]. Базовим інструментом BI-Programme для діагностики рівня корупції у складових силах сектору безпеки та оборони країн-членів та країн-партнерів НАТО та підготовки рекомендацій щодо зменшення та подолання корупційних ризиків у сфері оборони є Самооцінка (Self-Assesment). Самооцінка здійснюється у три етапи:

I етап – опитування визначених структур сектору безпеки й оборони (опрацювання цими структурами відповідей до формалізованої анкети);

II етап – узагальнення результатів опитувань під час інтерактивних зустрічей експертів VI-Programme з представниками органів, які залучені до Самооцінки;

III етап – опрацювання визначених в процесі Самооцінки експертних висновків і рекомендацій в національних складових сил сектору безпеки і оборони [157, с. 169].

VI-Programme передбачає наступні заходи антикорупційної політики у секторі безпеки та оборони: 1) публікація міністерствами антикорупційних планів дій на вебсторінках; 2) здійснення постійного моніторингу стану імплементації таких планів Президентом та антикорупційним комітетом; 3) завершення створення структур із запобігання проявам корупції або трансформування існуючих структур в органах державної влади та забезпечення їх всіма необхідними для діяльності ресурсами; 4) проведення потужної публічної інформаційної кампанії з питань антикорупційної діяльності та надання необхідної підтримки антикорупційним структурам; 5) перепідпорядкування антикорупційного підрозділу безпосередньо Міністру оборони; 6) заохочення розробки та реалізації постійних антикорупційних навчальних програм в органах державної влади [157, с. 168]. Таким чином, проведення моніторингу корупційних ризиків шляхом самооцінки в ЗСУ, НГУ та інших складових сил безпеки України узгоджується з практикою та рекомендаціями НАТО та є важливими кроками на шляху приведення діяльності складових сфери військової безпеки до міжнародних стандартів.

На сьогодні найбільш вразливою в корупційному плані є мобілізаційна підготовка. Питання мобілізації регулюються в Україні Законом «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [158].

Зазначимо, що попри загальну мобілізацію, яка проводиться за умов оголошення режиму воєнного стану існують певні категорії громадян, які є військовозобов'язаними, але не підлягають призову на військову службу. Такими категоріями громадян, зокрема, є:

заброньовані на період мобілізації та на воєнний час за органами державної влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, а також за підприємствами, установами і організаціями в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

визнані в установленому порядку особами з інвалідністю або відповідно до висновку військово-лікарської комісії тимчасово непридатними до військової служби за станом здоров'я на термін до шести місяців (з наступним проходженням військово-лікарської комісії);

жінки та чоловіки, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, які виховують дитину, хвору на тяжкі перинатальні ураження нервової системи, тяжкі вроджені вади розвитку, рідкісні орфанні захворювання, онкологічні, онкогематологічні захворювання, дитячий церебральний параліч, тяжкі психічні розлади, цукровий діабет I типу (інсулінозалежний), гострі або хронічні захворювання нирок IV ступеня, дитину, яка отримала тяжку травму, потребує трансплантації органа, потребує паліативної допомоги, що підтверджується документом, виданим лікарсько-консультативною комісією закладу охорони здоров'я в порядку та за формою, встановленими центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, але якій не встановлено інвалідність;

зайняті постійним доглядом за хворою дружиною (чоловіком), дитиною, а також батьками своїми чи дружини (чоловіка), які за висновком медико-соціальної експертної комісії чи лікарсько-консультативної комісії закладу охорони здоров'я потребують постійного догляду;

здобувачі професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, асистенти-стажисти, аспіранти та докторанти, які навчаються за денною або дуальною формами здобуття освіти [158].

Цей далеко неповний перелік категорій осіб, які не підлягають мобілізації в особливий період, дозволяє визначити основні сфери діяльності

державних установ, в яких можливі проявлення корупційних ризиків в умовах воєнного стану:

такими установами є:

- 1) органи, які безпосередньо здійснюють комплектування ЗСУ та інших утворених відповідно до Закону військових формувань;
- 2) органи, які здійснюють оцінку стану здоров'я та підтверджують наявність тих чи інших захворювань;
- 3) органи, які здійснюють бронювання осіб.

Розпочнемо із органів військового управління, що забезпечують виконання законодавства з питань військового обов'язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації [159]. Такими органами в Україні є Територіальні центри комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК та СП). Зазначимо, що на початку та в середині 2023 року низка керівників ТЦК та СП стали фігурантами гучних корупційних справ, що викликало неабиякий резонанс в українському суспільстві. Водночас, у НАЗК зауважили, що сфера діяльності ТЦК та СП є однією з найменш забезпечених в антикорупційному плані [160].

Для боротьби з корупцією влада вдається до кардинальних, але, водночас, дещо популістських кроків. Так, 11 серпня 2023 року Президент України В. Зеленський заявив наступне: «Звільняємо всіх обласних «військкомів». Керувати цією системою повинні люди, які точно знають, що таке війна та чому цинізм і хабарництво під час війни – це державна зрада. Воїни, які пройшли фронт або не можуть бути в окопах, бо втратили здоров'я, втратили кінцівки, але зберегли свою гідність і не мають цинізму, – саме їм можна довірити цю систему комплектування. Реалізувати це рішення має Головом Залужний. Перед призначенням нових керівників ТЦК буде перевірка СБУ» [161].

НАЗК на виконання рішення РНБО підготувало план заходів з усунення причин, які призводять до корупції у ТЦК та СП [162]. Запропонований план передбачає, з-поміж іншого, наступні заходи:

врегулювання обмеження права чоловіків віком від 18 до 60 років на виїзд за межі України в умовах правового режиму воєнного стану;

вичерпний перелік підстав, за яких в умовах воєнного стану чоловікам від 18 до 60 років надається право на виїзд за межі України та документів, що підтверджують наявність таких підстав;

унормування процедури виїзду за межі України водіїв, які перевозять медичні вантажі та гуманітарну допомогу для потреб ЗСУ з використанням технічних засобів Єдиного комплексу інформаційних систем у сфері безпеки на наземному транспорті;

унормування питань функціонування та ведення Єдиного комплексу інформаційних систем Укртрансбезпеки;

надання уповноваженим службовим особам Держприкордонслужби права доступу до Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів;

контроль за дотриманням органами державної влади, підприємствами та організаціями вимог законодавства під час підтвердження підстав виїзду чоловіків віком від 18 до 60 років за межі України, а також дотримання ними мети, строків та умов виїзду;

контроль за прийняттям рішень про виїзд за межі України водіїв, які перевозять медикаменти та гуманітарну допомогу для потреб Сил оборони та населення [163].

Як бачимо, більшість із запропонованих заходів стосуються регулювання питань щодо виїзду чоловіків призовного віку закордон. Це питання надзвичайно важливе, і нами в наступному підрозділі буде проведено детальний аналіз корупційних ризиків при перетинанні кордону в умовах воєнного стану. Також слід зауважити, що запропоновані заходи щодо запобігання корупції, на нашу думку, не вичерпують головного корупційного ризику в діяльності ТЦК та СП – зловживання службовим становищем та хабарництво при здійсненні оцінки придатності військовозобов'язаних до служби та надання їм відстрочки від мобілізації.

Придатність за станом здоров'я до військової служби призовників, військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів визначає військово-лікарська експертиза (далі за текстом – ВЛЕ) [164]. Для проведення військово-лікарської експертизи створюються військово-лікарські комісії (далі – ВЛК), штатні та позаштатні (постійно і тимчасово діючі) [164].

До штатних ВЛК належать центральна ВЛК та ВЛК регіону (Центрального, Північного, Південного та Західного) [165]. До позаштатних постійно діючих ВЛК належать: 1) госпітальні ВЛК; 2) гарнізонні ВЛК; 3) лікарсько-льотні комісії (ЛЛК); ВЛК Десантно-штурмових військ; ВЛК ТЦК та СП; ВЛК розвідувального органу Міністерства оборони України; ВЛК Сил спеціальних операцій Збройних Сил України; ВЛК інших закладів охорони здоров'я комунальної або державної форми власності [164].

Організація медичного огляду призовників і допризовників покладається на районні (міські) комісії з питань приписки і районні (міські) призовні комісії, в областях – на обласні призовні комісії та призовні комісії Автономної Республіки Крим і міста Києва [164]. Зазначені комісії утворюються для проведення призову громадян на військову службу в районах і містах, а для керівництва і здійснення контролю за діяльністю районних (міських) призовних комісій – призовна комісія Автономної Республіки Крим, обласні та Київська міська призовні комісії [166]. Склад відповідних призовних комісій визначається відповідно до ст. 16 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» [167].

У період дії правового режиму воєнного стану робота призовних комісій має свої особливості. Оскільки призов на строкову службу в цей період не здійснюється, призовні комісії утворюються для розгляду питань щодо:

організації та проведення медичного огляду осіб, які перебувають на військовому обліку призовників та досягли 27-річного віку, взяття їх на

військовий облік військовозобов'язаних або виключення з військового обліку;

направлення призовників, які виявили бажання вступити до закладів фахової передвищої військової освіти, вищих військових навчальних закладів або військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти, для проходження випробувань та складання вступних іспитів або прийняття рішення про відмову в такому направленні [167].

За результатами медичного огляду ВЛК ТЦК та СП приймає одну із постанов: 1) придатний до військової служби; 2) тимчасово непридатний до військової служби, потребує лікування; 3) потребує направлення на додаткове медичне обстеження та проведення повторного медичного огляду; 4) непридатний до військової служби в мирний час, обмежено придатний у воєнний час; 5) непридатний до військової служби з виключенням з військового обліку [164]. Ця постанова із визначеним результатом медичного огляду заноситься в книгу протоколів засідань призовної комісії. Відповідно до результатів медичного огляду призовника, а також його особистих якостей, рівня освіти, матеріального і соціального стану призовника та членів його сім'ї районна (міська) призовна комісія виносить одне з рішень про:

придатність до військової служби з призначенням до виду (роду) військ (сил) Збройних Сил, інших військових формувань, а також визначає строк відправлення його у військову частину;

тимчасову непридатність до військової служби і надання відстрочки за станом здоров'я;

направлення призовників, які виявили бажання вступити до вищих військових навчальних закладів, для проходження випробувань та складання вступних іспитів чи ухвалення рішення про відмову в такому направленні;

направлення до закладів охорони здоров'я за місцем проживання громадян, яких визнано тимчасово непридатними до військової служби;

направлення відповідним правоохоронним органам матеріалів на призовників, які ухиляються від призову на строкову військову службу;

внесення призовної комісії вищого рівня клопотань щодо надання громадянам відстрочок від призову на військову службу у випадках, не передбачених Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» [166].

Отже, з наведеного нами вище порядку проведення медичного огляду осіб, які перебувають на військовому обліку, визнання їх придатності або непридатності до військової служби та надання їм відстрочок від призову на військову службу вбачаються наступні рівні можливих проявів корупції:

I рівень – корупційні ризики під час проходження військовозобов'язаними медичного огляду в окремих лікарів, що входять до складу ВЛК районних ТЦК та СП;

II рівень – корупційні ризики під час підготовки лікарем-членом призовної комісії подання щодо придатності військовозобов'язаного до військової служби;

III рівень – корупційні ризики під час проведення медичного огляду ВЛК ТЦК та СП АР Крим, обласного, Київського та Севастопольського міських ТЦК та СП призовників, які визнані непридатними до військової служби ВЛК районних ТЦК та СП;

IV рівень – корупційні ризики під час оформлення рішень призовних комісій щодо взяття осіб на військовий облік або виключення з цього обліку;

V рівень – корупційні ризики під час оформлення районними ТЦК та СП відстрочки від призову.

Для подолання цих корупційних ризиків необхідно вжити відповідних організаційних, правових та інших заходів. Зазначимо, що наприкінці серпня 2023 року Кабінет Міністрів України затвердив Порядок здійснення в особливий період обміну медичними та іншими документами військовослужбовців між закладами охорони здоров'я державної та комунальної власності, державними установами Національної академії медичних наук, в яких військовослужбовці перебували (перебувають) на лікуванні, військовими частинами і територіальними центрами

комплектування та соціальної підтримки[168]. Відповідно до затвердженого Порядку передбачається обмін медичними та іншими документами військовослужбовців у системах електронного документообігу Міноборони, ЗСУ, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, органів спеціального призначення з правоохоронними функціями [168]. Окрім спрощення процедури визначення придатності та непридатності військовозобов'язаних до військової служби, запровадження такого документообігу, на нашу думку, дозволить виявляти факти корупції в діяльності штатних і позаштатних ВЛК, а також інших закладів охорони здоров'я за рахунок спрощення процедури виявлення невідповідностей у медичних документах, виданих різними інституціями.

Наприклад, постанова ВЛК засвідчує придатність військовозобов'язаного до військової служби, а медичний документ, виданий закладом охорони здоров'я комунальної або державної форми власності – непридатність до військової служби. У такому випадку необхідно провести не лише перевірку висновків ВЛК та закладів охорони здоров'я, а й за результатами такої перевірки провести службове розслідування щодо причин надання невідповідного висновку. У разі встановлення факту того, що невідповідний висновок про стан здоров'я військовозобов'язаного був наданий лікарем як результат вчиненого ним корупційного правопорушення, необхідне проведення відповідних слідчих дій з метою притягнення таких осіб до відповідальності. Для реалізації такої схеми запобігання корупції необхідно надати доступ до систем електронного документообігу тим підрозділам та (або) посадовим особам, які уповноважені здійснювати службові розслідування в діяльності ВЛК, ТЦК та СП, а також у діяльності закладів охорони здоров'я комунальної або державної форми власності.

Ще одним заходом, який покликаний сприяти запобіганню корупції під час проведення мобілізації, може бути включення до складу призовних комісій представників Департаменту запобігання корупції Міноборони, Управління запобігання корупції ЗСУ та інших уповноважених підрозділів з

питань запобігання та виявлення корупції військових та спеціальних формувань. Для цього необхідно внести зміни до складу призовних комісій, передбачивши наявність в їх складі уповноважених осіб з питань запобігання та виявлення корупції.

Таким чином, нами проаналізовано корупційні ризики у сфері воєнної безпеки України в умовах воєнного стану, а також заходи щодо протидії корупції в цій сфері. Визначено, що пріоритетними напрямками запобігання корупції в сфері воєнної безпеки є удосконалення діяльності уповноважених суб'єктів з питань запобігання та виявлення корупції сил безпеки України. Таке удосконалення може здійснюватись у формі підвищення статусу відповідних підрозділів, розширення їх повноважень та узгодження питань координації діяльності між такими підрозділами в різних суб'єктах воєнної безпеки.

Іншим напрямом запобігання корупції в сфері воєнної безпеки є проведення силами безпеки України моніторингу корупційних ризиків шляхом самооцінки, що узгоджується з міжнародними стандартами запобігання корупції у військовій сфері.

На сьогодні найбільші корупційні ризики у сфері воєнної безпеки існують у процесі проведення мобілізації. Для запобігання корупції під час мобілізації необхідними умовами є скоординована діяльність усіх суб'єктів із питань запобігання корупції, вдосконалення документообігу між військовими частинами, закладами охорони здоров'я та територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки військовослужбовців.

Також нами було звернено увагу на аспекти відповідальності військовослужбовців строкової служби за корупційні правопорушення. Для спрощення процедури притягнення їх до відповідальності запропоновано розширити повноваження Військової служби правопорядку ЗСУ.

2.2. Сучасний стан запобігання корупції у сфері державної безпеки в умовах воєнного стану.

Сфера державної безпеки в умовах воєнного стану має не менш важливе значення, ніж сфера оборони. Забезпечення належного захисту державних інститутів від зовнішніх і внутрішніх загроз є основним завданням сил безпеки України. Виконання завдань із захисту державних інтересів від протиправних посягань залежить, зокрема, і від рівня корупції в самих органах, які забезпечують державну безпеку.

Сферу державної безпеки, її поняття та зміст окреслювали такі науковці, як О. Вовк, О. Гончаренко, О. Джангужин, І. Князьков І. Корж, Е. Лисицин, В. Настюк, В. Пилипчук, Ю. Шемшученко, А. Янчук та ін. Проблеми запобігання корупції в окремих складових сфери державної безпеки досліджували І. Григоренко, А. Дашковська, О. Ганьба, М. Колодяжний, А. Кубаєнко, Я. Кушнір, М. Маланчій, Р. Мельничук О. Снігерьев, Т. Супрун, О. Хлівнюк та ін.

Державна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру [57]. На тлі цього визначення у контексті дослідження процесів запобігання корупції у сфері національної безпеки та оборони доцільно розглянути співвідношення термінів «державна безпека» та «національна безпека». Останній термін, як зазначалося нами у попередньому розділі, тлумачиться як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [57]. Як випливає із Закону України «Про національну безпеку України», ці дві дефініції практично ідентичні, оскільки мають однакові об'єкти захисту. Поняття «державної безпеки» лише уточнює характер реальних і потенційних загроз, від яких необхідно здійснювати захист. Тому, на перший

погляд, «державна безпека» є лише однією зі складових «національної безпеки». Для підтвердження чи спростування цієї думки розглянемо позиції науковців, які досліджували це питання.

Ідеї визначення «державної безпеки» як складової «національної безпеки» дотримується О. Вовк, який визначає державну безпеку як стан захищеності державної влади, суверенітету, територіальної цілісності, громадської злагоди, і наголошує на тому, що такий стан є частиною національної безпеки, яка забезпечується за рахунок діяльності органів державної влади та закріплення норм такої діяльності на рівні законодавчих актів [169, с. 47]. А. Янчук, який також підтримує тезу про те, що державна безпека є формою або видом забезпечення національної безпеки, значно розширює її тлумачення за рахунок визначення засобів забезпечення державної безпеки (використання розвідувальної, контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності), розширення мети її забезпечення (захист державного суверенітету, незалежності, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного та оборонного потенціалу України, її державного управління та національних інтересів) а також розширення і деталізації загроз (зовнішні та внутрішні загрози з боку спеціальних служб іноземних держав, організованих злочинних угруповань, окремих осіб) [170, с. 351]. У контексті нашого дослідження також зауважимо, що дослідник до мети забезпечення державної безпеки окремо додає протидію скоєнню кримінальних корупційних правопорушень [170, с. 351].

Схоже тлумачення державної безпеки надає В. Пилипчук, який зазначає, що державна безпека – це захищеність державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного та оборонного потенціалу України від зовнішніх і внутрішніх загроз, розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань спеціальних служб іноземних держав, а також організованих злочинних організацій, окремих груп та осіб на життєво важливі інтереси України [171].

Щоправда, автор ніяк не пов'язує державну безпеку з національною безпекою. Дещо по-іншому визначає державну безпеку В. Настюк. Дослідник вважає її не станом захищеності, а системою загальних та спеціальних заходів, які забезпечують надійне та стабільне існування держави як політичної організації всього суспільства, а також забезпечує її захист від реальних і потенційних загроз (ризиків) зовнішнього та внутрішнього характеру, які здатні завдавати шкоди її нормальному функціонуванню [172, с. 56].

Натомість, Ю. Шемшученко наголошує на необхідності вживання терміну «національна безпека», який може тлумачитись як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз [173, с. 210] або як система державних заходів, спрямованих на захист національних інтересів, гарантування безпеки особи, суспільства, держави від внутрішніх і зовнішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності [174, с. 53]. Колектив авторів на чолі з О. Гончаренком вважає, що національна безпека, характеризує ступінь (міру, рівень) захищеності життєво важливих інтересів, прав та свобод особи, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз або ступінь відсутності загроз правам і свободам людини, базовим інтересам і цінностям суспільства та держави [175, с. 43]. Як бачимо, представлені в цьому абзаці визначення «національної безпеки» практично ідентичні тим визначенням «державної безпеки», які представлені авторами, яких ми цитували вище. Така взаємопов'язаність тлумачень різних понять частково можна бути пояснена тим, що поняття «національний» у контексті безпеки може бути синонімом терміну «безпека держави», що у широкому розумінні охоплює фактично усі складові поняття «національний» [176, с. 71].

Зауважимо, що у багатьох з представлених вище тлумачень загрози для безпеки України поділялися на внутрішні та зовнішні. У сучасні дефініції поняття «державна безпека» застосовується інша категорія загроз – загрози «невоєнного характеру». Як зазначив І. Князьков, законодавці використали

таке визначення категорії загроз для того, щоб відокремити в Законі «Про національну безпеку» державну безпеку від воєнної безпеки, яка, відповідно, передбачає захист тих самих інтересів, але вже від загроз «воєнного характеру» [177, с. 162]. Автор зауважив на цілу низку недоліків терміну «державна безпека» в його сучасному законодавчому тлумаченні, як-то: повторюваність конструкцій серед інших термінів закону, невизначеність загроз «воєнного» і «невоєнного» характеру безпосередньо в Законі «Про національну безпеку» тощо [177, с. 162–163].

Поділяючи, в цілому, думку І. Князькова, зауважимо, що розмежування воєнної та державної безпеки, хоч і має недоліки в плані законодавчого визначення, на нашу думку є цілком необхідним в цілому. Таке розмежування, в першу чергу, повинно конкретизувати сфери відповідальності органів державної влади, збройних сил та інших спеціальних формувань за забезпечення безпеки держави у своєму секторі. Також таке розмежування дозволяє мобілізувати відповідальні органи й установи на прогнозування, превенцію та боротьбу з тими загрозами, протидія яким входить в межі їх компетенції. В умовах воєнного стану це є вкрай необхідним, оскільки дозволить не перевантажувати сили безпеки України завданнями оборони та, навпаки – сили оборони завданнями забезпечення державної безпеки. Отже, ми підтримуємо позицію законодавців і науковців, які вважають державну безпеку складовою національної безпеки держави. Однак, у контексті нашого дослідження, потребують виокремлення органи забезпечення державної безпеки та, відповідно, їх завдання з метою ідентифікації в діяльності цих органів корупційних ризиків та пошуку шляхів запобігання корупції.

Для захисту України від загроз національній безпеці до початку повномасштабної війни було визначено наступні вектори розвитку сил безпеки:

створення системи ефективного управління та координації діяльності органів сектору безпеки і оборони, удосконалення її архітектури;

створення ефективного розвідувального співтовариства, посилення його ролі у реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони, зміцнення системи координації та контролю діяльності розвідувальних органів, розвиватиме розвідувальні спроможності;

оптимізація структури, функцій і чисельності Служби безпеки України (далі – СБУ) як спеціально уповноваженого державного органу у сферах контррозвідувальної діяльності та охорони державної таємниці, головного органу у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю, що дасть змогу попереджати, своєчасно виявляти зовнішні та внутрішні загрози безпеці України і запобігати їм, припиняти розвідувальні, терористичні та інші протиправні посягання спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на державну безпеку України, усувати умови, що їм сприяють, та причини їх виникнення;

завершення створення національної системи кібербезпеки, формування сучасних спроможностей суб'єктів забезпечення кібербезпеки і кібероборони та зміцнення систему їх координації;

забезпечення системності реформування Національної поліції України (далі – НПУ), посилення кримінальної поліції та органів досудового розслідування, зокрема у сфері боротьби з організованою і транснаціональною злочинністю;

забезпечення розвитку НГУ з урахуванням досвіду держав-членів ЄС, посилення її інституційної спроможності виконання завдань за призначенням;

організація розбудови та використання комплексних систем відеоспостереження з аналітичною складовою в інтересах громадської безпеки;

забезпечення розвитку та удосконалення загальнодержавної системи захисту державного кордону, зокрема імплементація європейських стандартів прикордонної безпеки, скоординованої діяльність державних

органів України та військових формувань для системного розвитку інтегрованого управління кордонами;

оптимізація державної системи цивільного захисту шляхом удосконалення її структури та системи управління (координації), удосконалення реагування на загрози, пов'язані з надзвичайними ситуаціями будь-якого характеру, уточнення завдання на мирний час та в особливий період;

автоматизація процесів надання адміністративних послуг іноземцям та особам без громадянства, посилення міграційного контролю на державному кордоні і всередині держави для забезпечення дотримання іноземцями та особами без громадянства законодавства України [76].

На основі цих векторів розвитку виокремимо напрями діяльності, які стосуються забезпечення державної безпеки. НГУ, як було зазначено нами у попередньому підрозділі, в умовах воєнного стану (за винятком окремих підрозділів) підпорядковується Головнокомандувачу ЗСУ, а отже, виконує завдання із забезпечення воєнної безпеки. Діяльність розвідувальних органів спрямована на забезпечення захищеності національних інтересів від загроз, переважно, воєнного характеру. Цивільний захист є окремою сферою державного управління та суспільних відносин, і, на нашу думку, заслуговує на розгляд в окремому підрозділі нашої дисертації. Тому, серед завдань забезпечення державної безпеки пропонуємо виділити наступні: 1) управління та координації діяльності органів сектору безпеки і оборони (є загальним завданням як у сфері воєнної, так і державної безпеки); 2) удосконалення діяльності СБУ як головного органу із забезпечення державної безпеки; 3) реформування діяльності підрозділів НПУ; 4) захист державного кордону.

Надалі проаналізуємо діяльність тих органів державної влади, які забезпечують реалізацію цих завдань, визначимо корупційні ризики в їх діяльності та запропонуємо шляхи протидії їм.

Функції координації діяльності органів сектору безпеки і оборони покладені на РНБО [178]. РНБО складається з Голови (Президент України), Секретаря, а також членів РНБО, серед яких Прем'єр-міністр України, Міністр оборони України, Голова Служби безпеки України, Міністр внутрішніх справ України, Міністр закордонних справ України, а також керівники інших центральних органів виконавчої влади, а також інші особи, визначені Президентом України [178]. Зауважимо, що усі членами РНБО включно з її Головою та Секретарем є суб'єктами, на яких поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції» відповідно до ст. 3 зазначеного Закону [39].

Поточне інформаційно-аналітичне та організаційне забезпечення діяльності РНБО здійснює державний орган – Апарат РНБО [179]. Зазначимо, що в складі Апарату РНБО функціонує Служба з питань запобігання та виявлення корупції [180]. У травні 2022 року розпорядженням Секретаря РНБО було ухвалено Антикорупційну програму Апарату РНБО на 2022 – 2024 роки [181]. А. Дашковська в своїх тезах зазначає, що прийняття Антикорупційної програми Апарату РНБО на 2022–2024 роки разом із прийняттям Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки стало головним кроком в удосконаленні інституційної основи у сфері запобігання та протидії корупції РНБО [182, с. 174]. Однак, на нашу думку, прийняття Антикорупційної програми має лише загальний, декларативний зміст. Недоліками Антикорупційної програми Апарату РНБО є, в першу чергу, невизначеність корупційних ризиків.

Зазначимо, що певні кроки на шляху вирішення цієї проблеми вже зроблено. 19 грудня 2022 року наказом Керівника Апарату РНБО було утворити робочу групу з оцінювання корупційних ризиків в Апараті РНБО, яка «протягом першого півріччя 2023 року мала здійснити оцінювання корупційних ризиків і підготувати проєкт антикорупційної програми Апарату Ради національної безпеки і оборони України на 2023–2025 роки» [183]. Отже, в діяльності Апарату РНБО щодо запобігання корупції також

впроваджуються стандарти НАТО з оцінювання корупційних ризиків у сфері оборони, які були розглянуті нами в попередньому розділі. Зазначимо, що результати оцінювання корупційних ризиків в діяльності РНБО, на нашу думку, в обов'язковому порядку мають бути включені до Антикорупційної програми Апарату РНБО. Також, вважаємо за доцільне запропонувати Апарату РНБО за прикладом НГУ здійснювати анонімну оцінку корупційних ризиків в діяльності РНБО, розмістивши посилання на опитування на офіційному сайті РНБО.

Також слід звернути увагу й на можливі прояви корупції в діяльності РНБО, а саме на запровадження санкцій. І. Доронін із посиланням на депутата Парламентської Асамблеї Ради Європи Д. Фрюнди, зазначає, що серед працівників «служб внутрішньої безпеки» держав поширеними негативними явищами є політичні переслідування та участь у корупційних ланках[184, с. 273; 185].

У лютому 2023 року Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) підписало Меморандум про співпрацю з Апаратом РНБО для вдосконалення роботи у сфері санкційної політики [186]. За даними НАЗК, співпраця передбачає: 1) роботу над формуванням та практичною реалізацією обміну інформацією, щоб удосконалити санкційну політику в Україні; 2) розробку та впровадження підходів та механізмів, спрямованих на розвиток взаємодії і співробітництва між НАЗК та РНБО для покращення роботи над санкційними списками; 3) підготовку спільних досліджень та аналізу у сфері посилення спроможності санкційної політики в державі; 4) обмін інформацією, пов'язаною з реалізацією та моніторингом ефективності санкційної політики в державі, застосуванням законодавства в цій сфері, іншою інформацією, у тому числі з автоматизованих інформаційних систем (баз даних) [186].

На нашу думку, джерелами корупційних ризиків у сфері санкційної політики є: 1) непрозорість прийняття окремих рішень щодо застосування санкцій до тієї чи іншої юридичної чи фізичної особи; 2) недостатньо

визначена правомірність застосування санкцій до суб'єктів-громадян України; 3) можливість включення окремої фізичної особи-громадянина України до санкційного списку можливе за ініціативи самої фізичної особи з метою уникнення кримінального переслідування [187, с. 594]. удосконалення правового забезпечення запобігання корупції у санкційній політиці, яка є складовою частиною сфери національної безпеки і оборони України, можливе за такими напрямками: надання процедурі застосування санкцій прозорості; запровадження процедур аналізу даних з боку НАЗК про причини подання суб'єктів до санкційного списку на предмет відсутності конфлікту інтересів та зловживання владою або службовим становищем; уточнення положень Закону України «Про санкції» щодо можливості застосування персональних санкцій проти громадян України [187, с. 594].

Органом, який забезпечує державну безпеку України, є СБУ [188]. СБУ має статус державного органу спеціального призначення з правоохоронними функціями. На СБУ покладається у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, забезпечення охорони державної таємниці, а також попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України [188].

СБУ, як і інші органи державної влади, має затверджену Антикорупційну програму (на 2021–2024 роки) [189]. З метою здійснення оцінки корупційних ризиків наказом ЦУ СБУ від 24.06.2017 № 380 затверджено Положення про Комісію з оцінки корупційних ризиків у діяльності Служби безпеки України [189]. За результатами роботи цієї комісії у діяльності СБУ визначено 20 корупційних ризиків, які між сферами

реалізації завдань органу розподілені наступним чином: 3 ризики – при здійсненні функцій досудового розслідування, оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності СБУ; 4 ризики – в системі внутрішньої безпеки, зокрема із запобігання та виявлення корупції; 1 ризик – при поводженні з інформацією з обмеженим доступом; 6 ризиків – при управлінні матеріальними ресурсами; 1 ризик – при виконанні функцій з управління органами та підрозділами СБУ, управління персоналом та підготовки кадрів, а також у сфері соціально-побутового забезпечення особового складу СБУ; 2 ризики – при виконанні функцій з управління фінансами; 2 ризики – при виконанні функцій ліцензування, дозвільної діяльності, а також контролю за станом охорони державної таємниці та службової інформації [189]. Також варто зазначити, що за рекомендаціями міжнародної організації Transparency International ще у 2021 році для мінімізації корупційних ризиків в СБУ з-під її підслідності було виведено справи щодо економічної злочинності. Для розслідування останніх було утворено окремий ЦОВВ – Бюро економічної безпеки України (далі – БЕБ) [190].

Зазначимо, що корупційні правопорушення в СБУ, на превеликий жаль, здійснюються і в умовах воєнного стану. Наприклад, 26 липня 2022 року НАБУ і Спеціалізована антикорупційна прокуратура (далі – САП) затримали одного з оперативних співробітників департаменту СБУ, який, за версією слідства, вимагав та одержав 60 тисяч доларів за нібито сприяння у поверненні техніки, вилученої в рамках розслідування викрадення електроенергії на сході України, а також не перешкоджання у веденні бізнесу [191]. Таким чином, корупція в цьому випадку проявилася в сфері оперативної діяльності СБУ.

У контексті запобігання корупції в сфері безпеки та оборони та в державі в цілому, зазначимо, що роль СБУ в цих заходах є доволі неоднозначною. Наприклад, у повідомленні СБУ в соціальній мережі «Telegram» від 6 вересня 2023 року зазначається, що СБУ викрила на

корупції чиновницю Державної податкової служби в Одеській області, а також ліквідувала нові корупційні схеми на Одеській, Львівській та Житомирській митницях [192]. При цьому зазначено, що затриманим повідомлено про підозру за ст. 369² ККУ [192]. Аналізуючи цей факт слід зауважити, що, по-перше, відповідно до ККУ правопорушення за ст. 369² є корупційним правопорушенням, а по-друге, відповідно до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) підслідність правопорушень, передбачених цією статтею ККУ, належить до сфери НАБУ і не належать до підслідності СБУ [193]. Тому виникає питання про правомірність таких затримань СБУ, а також про розподіл повноважень і підслідності між спеціалізованими державними правоохоронними органами щодо розслідування корупційних правопорушень.

Також слід звернути увагу й на ініціативу Президента України щодо прирівняння корупційних правопорушень, які здійснені під час дії правового режиму воєнного стану, до державної зради. Як заявив сам Президент: «Я поставив задачу, і законодавцю України будуть запропоновані мої пропозиції щодо прирівняння корупції до державної зради на воєнний час. Авжеж, я розумію, що така зброя не може діяти постійно в суспільстві, але на воєнний час, думаю, це допоможе» [194]. Відповідний законопроект вже зареєстрований у Верховній Раді України [195]. Таким чином, відбувається спроба передачі підслідності корупційних кримінальних правопорушень до підслідності СБУ на період воєнного стану. Це загострює питання як співвідношення відповідальності за корупційні правопорушення, так й існування в Україні незалежної «антикорупційної вертикалі» правоохоронних органів. Це питання потребує особливого дослідження, тому буде розглянуто нами в наступному розділі.

Одним з найголовніших органів, який здійснює забезпечення державної безпеки, зокрема в умовах воєнного стану, є НПУ. НПУ, відповідно до чинного законодавства, є ЦОВВ, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності,

підтримання публічної безпеки і порядку [196]. Зазначимо, що з одного боку, діяльність НПУ викликає в суспільства найбільше питань підозр щодо наявності корупції. Наприклад, за даними опитування населення України, які викладені в Державній антикорупційній програмі на 2023–2025 роки, НПУ разом з прокуратурою посідають друге місце у пріоритеті заходів запобігання корупції (37%), а за даними опитування представників бізнесу – перше (41%) [197]. З іншого боку, НПУ активно впроваджує інновації щодо запобігання корупції в своїй діяльності, зокрема проводить оцінку корупційних ризиків, своєчасно вносить відповідні зміни до Антикорупційної програми НПУ та надає рекомендації щодо запобігання корупції в тих сферах діяльності НПУ, які є найбільш загрозливими в плані корупційних ризиків (наприклад, державні закупівлі) [198].

Проведення аналізу корупційних ризиків і визначення шляхів щодо їх протидії свідчить про ефективність діяльності уповноважених підрозділів із запобігання та виявлення корупції НПУ. Таким підрозділом в центральному органі управління НПУ є Управління запобігання корупції. Однак, слід зауважити, що для ефективної діяльності зазначеного підрозділу щодо припинення корупційних правопорушень серед працівників НПУ необхідним є співпраця зазначеного управління з підрозділами внутрішньої безпеки. В НПУ такий підрозділ називається Департамент внутрішньої безпеки та має статус міжрегіонального територіального органу у складі кримінальної поліції [199]. До завдань зазначеного департаменту входить, зокрема, запобігання, попередження, виявлення та припинення кримінальних, корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень [199].

Зазначимо, що практика створення підрозділів внутрішньої безпеки та покладання на них завдань із запобігання корупції характерне і для зарубіжних поліцейських установ. Так, в Угорщині існує практика ініціювання перевірки джерел походження коштів або майна поліцейського, щодо якого виникли підозри у вчиненні ним корупційного правопорушення, а також створення з працівників Служба внутрішньої безпеки поліції та

працівників підрозділів безпеки інших правоохоронних органів мобільних груп, які мають право здійснювати планові та позапланові перевірки підрозділів поліції будь-якого рівня [200, с. 168]. У Федеративній Республіці Німеччина на земельному рівні також існує практика покладання завдань з виявлення та попередження фактів корупції серед поліцейських на найбільш досвідчених керівників (із розрахунку 1 фахівець на 700 працівників поліції), які мають право проводити службову перевірку інформації про корупцію серед поліцейських, яка надходить з різних джерел, зокрема анонімних [201, с. 4-5].

Зазначимо, що в контексті запобігання корупції в сфері національної безпеки та оборони практика поліції Угорщини щодо утворення мобільних груп з представників підрозділів внутрішньої безпеки правоохоронних органів для перевірки діяльності працівників поліції може бути застосована не тільки по відношенню до НПУ, але й до усіх складових сфери, яка нами досліджується. На нашу думку, такі мобільні групи мають утворюватись не лише з числа представників підрозділів внутрішньої безпеки, але й включати в себе спеціалістів з числа працівників спеціалізованих антикорупційних органів – НАЗК, НАБУ та САП. Це підвищить ефективність діяльності таких груп щодо запобігання корупції.

Одним з серйозних і очевидних проявів корупції в умовах дії правового режиму воєнного стану став пропуск через державний кордон чоловіків призовного віку, які не мають права виїзду за межі України. Ці факти набули настільки широкого резонансу, що Міністром внутрішніх справ Ігорем Клименком у травні 2023 анонсовано підготовку окремого законопроекту щодо покарання чоловіків, які виїхали з України під час війни [202]. Беззаперечно, заходи щодо покарання громадян за незаконні дії в умовах воєнного стану необхідні для утвердження законності. Однак очевидно, що незаконний перетин кордону був би неможливий без порушення закону з боку військовослужбовців і працівників Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ). Той факт, що правопорушення, пов'язані з

корупцією, здійснюються тими, хто має оберігати державний кордон, є серйозним застереженням при розбудові системи національної безпеки і оборони України. За даними Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК), тільки за неповний 2022 рік було здійснено 245 спроб підкупу прикордонників на загальну суму понад 3,8 млн. грн [203, с. 8]. Отже необхідно удосконалити систему запобігання та протидії корупції в ДПСУ. Одним із напрямів удосконалення антикорупційної політики в ДПСУ є удосконалення правового регулювання запобігання та протидії корупції серед прикордонників.

На сьогодні НАКЗ визначено низку корупційних схем під час перетинання державного кордону в умовах воєнного стану. Серед таких ризиків, які безпосередньо пов'язані з ДПСУ, належать зловживання службовим становищем та одержання неправомірної вигоди службовими особами ДПСУ від осіб призовного віку чоловічої статі:

– за сприяння протиправному перетинанню державного кордону України поза межами офіційного пункту пропуску, зокрема, шляхом надання інформації про місце розташування прикордонних нарядів або невнесення відомостей про перетин кордону до відповідних баз даних;

– за сприяння у перетинанні державного кордону України, зокрема з використанням підроблених документів з відмітками про зняття з військового обліку або непридатність до військової служби; документів, які не дають підстав для виїзду за кордон, наприклад, довідок та листів про необхідність лікування або реабілітації в іноземному медичному закладі осіб, які не належать до складу сил оборони та безпеки, а також листів про сприяння від державних органів;

– за нестворення перешкод у перетинанні державного кордону за документами, які призначені підтвердити право на виїзд, але, на думку службових осіб Держприкордонслужби, мають формальні недоліки, або у разі визнання наданого пакета документів недостатнім;

– за неповідомлення органів, які мають право скасувати рішення про виїзд за межі України військовозобов’язаних водіїв гуманітарних вантажів, про порушення строків перебування за кордоном або зміни мети поїздки

– за неповідомлення Укртрансбезпеки про порушення водієм суб’єкта господарювання, який має ліцензію на здійснення міжнародних перевезень вантажів та пасажирів автомобільним транспортом, строків перебування за кордоном або зміни мети поїздки [203, с. 57–60].

Водночас, фахівцями НАЗК визначено шість умов, які сприяють вчиненню працівниками та військовослужбовцями ДПСУ корупційних правопорушень. Це особиста недоброчесність та низький рівень заробітної плати службових осіб ДПСУ, які здійснюють прикордонний контроль; відсутність у ДПСУ повноважень щодо перевірки в територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки інформації про перебування на військовому обліку осіб призовного віку під час перетинання ними державного кордону; відсутність окремих внутрішніх порядків або інструкцій ДПСУ щодо здійснення контролю за перетинанням державного кордону України військовозобов’язаними особами в умовах воєнного стану; непрозорі правила перетинання державного кордону; відсутність доступу службових осіб ДПСУ до Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов’язаних та резервістів, а також можливості використання наявної в ньому інформації в ході здійснення контролю під час перетинання військовозобов’язаними особами державного кордону України; відсутність чітких вимог до інформації про осіб чоловічої статі у віці від 18 до 60 років, що вносять до інформаційної системи «Аркан», адміністратором якої є ДПСУ [203, с. 61–62]. Як бачимо, серед представлених вище умов є умови і суб’єктивного, і об’єктивного характеру. При цьому останні виражаються у недосконалості чинних правових норм, які регулюють діяльність ДПСУ. Отже, для вдосконалення запобігання корупційним проявам в ДПСУ в умовах воєнного стану необхідно дослідити правовий статус служби, визначити особливості антикорупційних застережень та умови діяльності

уповноважених органів ДПСУ з питань запобігання та виявлення корупції. Також необхідно, відповідно до визначених вище проблем, переглянути деякі норми, що регулюють інформаційно-технічні аспекти діяльності ДПСУ в контексті їх удосконалення з метою ліквідації умов для корупційних ризиків.

ДПСУ є правоохоронним органом спеціального призначення [204] і входить до складу сектору безпеки і оборони України [57]. Основним завданням ДПСУ є забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні [204].

До структури ДПСУ, відповідно до чинного законодавства, входять центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону (Адміністрація Державної прикордонної служби); територіальні органи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону; Морська охорона, яка складається із загонів морської охорони; органи охорони державного кордону (прикордонні загони, окремі контрольно-пропускні пункти, авіаційні частини); розвідувальний орган центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону [204]. У складі Адміністрації ДПСУ, її територіальних органів та органів охорони державного кордону функціонують також підрозділи спеціального призначення (оперативного документування, оперативно-технічні, забезпечення внутрішньої безпеки та власної безпеки) [204].

У контексті нашого дослідження важливо відзначити той факт, що у складі Адміністрації ДПСУ функціонує Управління запобігання та виявлення корупції [205]. Цей підрозділ утворено відповідно до вимог Закону України «Про запобігання корупції», й на нього покладаються усіх обов'язки та завдання, які визначено для уповноваженого підрозділу з питань запобігання та виявлення корупції [39]. Відповідно до типового положення про уповноважений підрозділ (уповноважену особу) з питань запобігання та

виявлення корупції, такі підрозділи й, відповідно, їх працівники наділені широкими правами у сфері своєї діяльності. Наприклад, уповноважений підрозділ має право отримувати від посадових та службових осіб відповідного органу письмові пояснення з приводу обставин, що можуть свідчити про порушення вимог Закону щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів та інших передбачених вимог, обмежень та заборон [206].

Однак, у Законі України «Про Державну прикордонну службу України» визначено, що військовослужбовці та працівники ДПСУ зобов'язані надати можливість перевірити дотримання ними антикорупційних обмежень лише на вимогу своїх прямих начальників або посадових чи службових осіб підрозділів внутрішньої безпеки [204]. Таким чином, працівники і військовослужбовці ДПСУ не зобов'язані надавати можливість перевіряти виконання антикорупційних обмежень безпосередньо працівникам уповноваженого підрозділу з питань запобігання та виявлення корупції. Останні ж можуть здійснювати перевірку лише у співпраці з безпосередніми керівниками підрозділів або працівниками Управління внутрішньої та власної безпеки Адміністрації ДПСУ. Такий порядок обмежує самостійність Управління запобігання та виявлення корупції ДПСУ, негативно впливає на оперативність антикорупційних перевірок, утворює потенційну загрозу витоку інформації й інформування особи, яка вчиняє корупційні дії, про можливу перевірку.

З метою удосконалення перевірки діяльності працівників ДПСУ уповноваженими органами з питань запобігання та виявлення корупції пропонуємо внести зміни до частини 10 статті 23 Закону України «Про Державну прикордонну службу України», виклавши її в наступній редакції: *«Зазначені особи зобов'язані на вимогу своїх прямих начальників, посадових чи службових осіб підрозділів внутрішньої безпеки або посадових чи службових осіб уповноваженого органу з питань запобігання та виявлення корупції надати можливість перевірити дотримання ними зазначених*

обмежень». Такі зміни, на нашу думку, допоможуть підвищити самостійність і оперативність діяльності Управління запобігання та виявлення корупції ДПСУ.

До посадових і службових осіб ДПСУ в розрізі запобігання та протидії корупції висувається низка вимог. Наприклад, для осіб, які претендують на службу в ДПСУ, обов'язковим до призначення на відповідну посаду є подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [204]. Також такі особи зобов'язані повідомити керівництву органу чи підрозділу, на посаду в якому вони претендують, про працюючих у цьому органі чи підрозділі близьких їм осіб [204]. Зауважимо, що обмеження, встановлені Законом України «Про запобігання корупції», не поширюються на військовослужбовців строкової служби ДПСУ, курсантів військових навчальних закладів, курсантів факультетів, кафедр та відділень військової підготовки [204].

Однією із основних складових діяльності ДПСУ, при провадженні якою існують високі корупційні ризики, є прикордонний контроль. Прикордонний контроль включає в себе чітко визначений комплекс дій і систему заходів, зокрема: перевірку документів; огляд осіб, транспортних засобів, вантажів; виконання доручень уповноважених державних органів України; перевірку виконання іноземцями, особами без громадянства умов перетинання державного кордону у разі в'їзду в Україну, виїзду з України та транзитного проїзду територією України; реєстрацію іноземців, осіб без громадянства та їх паспортних документів у пунктах пропуску через державний кордон; перевірку автомобільних транспортних засобів з метою виявлення викрадених [207]. Законом України «Про державну прикордонну службу» для працівників й військовослужбовців ДПСУ встановлені також спеціальні заборони, які мають на меті попередити прояви корупції під час здійснення прикордонного контролю. До таких заборон на сьогодні належать: 1) заборона приймати будь-які предмети (речі) від будь-яких осіб та передавати предмети (речі) будь-кому, якщо інше не встановлено

законодавством України; 2) заборона надавати будь-кому інформацію про осіб, транспортні засоби, вантажі, що переміщуються через державний кордон або через контрольні пункти в'їзду – виїзду, якщо інше не передбачено законом; 3) заборона надавати переваги в перетинанні державного кордону або в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї особам, транспортним засобам та вантажам, крім випадків, установлених законами; 4) мати будь-які особисті засоби зв'язку, що не належать Державній прикордонній службі України та не входять до предметів екіпірування прикордонного наряду; 5) мати при собі грошові кошти понад розмір, встановлений центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону [204] (розмір грошових коштів не має перевищувати десять неоподаткованих мінімумів громадян) [208].

Детально розглянемо останню заборону. По-перше, поняття «грошові кошти» є доволі розмитим терміном, і не зрозуміло, що саме мав на увазі законодавець, встановлюючи ліміт наявних грошових коштів. Наприклад, національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні відомості фінансової звітності» визначає термін «грошові кошти» як «готівку, кошти на рахунках у банках та депозити до запитання» [209]. Таким чином, працівники і військовослужбовці ДПСУ під час здійснення заходів прикордонного контролю на усіх своїх рахунках, депозитах, а також готівкою повинні мати досить малу суму. Виходячи з цього вбачається, що для виконання вимоги законодавства щодо обмеження суми грошових коштів працівники ДПСУ повинні знімати усі кошти з банківських рахунків, а при здійсненні заходів прикордонного контролю мати при собі лише кошти готівкою, що не будуть перевищувати встановленого ліміту.

Припустимо, що законодавець хотів обмежити суму наявних у працівників і військовослужбовців ДПСУ коштів саме готівкою. Але умови отримання неправомірної вигоди можуть бути, по-перше, різними (наприклад, отримання матеріальних цінностей або надання переваг при

здійсненні певних послуг), а по-друге, розтягнутими у часі (працівник ДПСУ може отримати неправомірну вигоду після закінчення ним заходів прикордонного контролю, наприклад, у вихідний день або у відпустці). Отже, встановлена на сьогодні заборона мати при здійсненні заходів прикордонного контролю грошових коштів, що перевищують встановлений ліміт, є недопрацьованою і, на нашу думку, не сприяє запобіганню та протидії корупції в ДПСУ.

Розглянемо й такий аспект правового регулювання діяльності ДПСУ, як доступ до Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів (далі – ЄДРПВР). Нагадаємо, що відсутність доступу ДПСУ до даних ЄДРПВР визначено однією з головних умов наявності корупційних ризиків. Однак на сьогодні, через півтора роки після введення на території України правового режиму воєнного стану, ДПСУ відповідно до чинного Закону, що регулює створення та ведення ЄДРПВР, не є розпорядником реєстру [210].

Натомість, надання ДПСУ статусу розпорядника ЄДРПВР сприяло б не тільки меті ліквідації умов для корупційних ризиків під час прикордонного контролю, але забезпечувало б виконання одного з головних завдань ЄДРПВР – забезпечення комплектування ЗСУ, інших утворених відповідно до законів України військових формувань особовим складом в мирний час та в особливий період. У своїй статті «Правове регулювання корупційним проявам в діяльності Державної прикордонної служби України в умовах воєнного стану», яка була подана до друку в червні 2023 року та опублікована в Юридичному науковому електронному журналі у № 6, нами було запропоновано внести зміни до ст. 5 Закону України «Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів», долучивши до переліку розпорядників реєстру Державну прикордонну службу України [211, с. 74]. Однак із викриттям нових схем у діяльності ТЦК та СП пропозицію аналогічного змісту було надано НАЗК, про що ми згадували в минулому розділі. Отже, можна зазначити, що наші пропозиції

щодо вдосконалення діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки та оборони в контексті запобігання корупції узгоджуються з рекомендаціями спеціалізованих антикорупційних органів.

Таким чином, у сфері державної безпеки також існують корупційні ризики, які із введенням на території України правового режиму воєнного стану отримали додатковий «стимул» для їх реалізації в корупційні правопорушення. Найбільш вразливою для корупції на сьогодні залишається ситуація з незаконним перетином державного кордону. Для подолання корупційних ризиків у діяльності ДПСУ нами запропоновано низку удосконалень чинного законодавства.

З іншого боку, в діяльності складових сил безпеки України впроваджуються заходи щодо запобігання корупції, зокрема нові методи оцінювання корупційних ризиків. На сьогодні існує необхідність в оприлюдненні результатів оцінки корупційних ризиків та оперативне внесення змін до антикорупційних програм сил усього сектору національної безпеки і оборони України.

Серйозною проблемою залишається також на сьогодні ситуація з протидією корупції в діяльності СБУ. Мова йде не стільки про протидію корупції в середині самої СБУ, скільки про її участь у здійсненні проваджень щодо корупційних злочинів, хоча чинним законодавством це не передбачено. Наміри Президента і законодавців надати СБУ можливості розслідувати кримінальні корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення становить вагому небезпеку для незалежності функціонування системи антикорупційних органів і потребує окремого дослідження.

2.3. Оборонно-промисловий комплекс України як об'єкт діяльності із запобігання корупції в умовах воєнного стану.

Важливою складовою сфери національної безпеки та оборони України, яка нами не розглядалась детально у попередніх підрозділах, є оборонно-

промисловий комплекс (далі за текстом – ОПК). Всебічна підтримка розвитку і безперебійного функціонування вітчизняного ОПК є важливою умовою для забезпечення загальної обороноздатності країни в мирний час та належного виконання силами безпеки й оборони своїх завдань в особливий період. Важливо зазначити, що в Україні існує змішана система підприємств ОПК, частина з яких знаходиться у приватній власності, частина – у державній, а частина підприємств має змішану власність. Тим не менш, основним замовником оборонної продукції залишається держава, яка для забезпечення сил безпеки і оборони озброєнням, військовою та спеціальною технікою, одностроями, продовольством та іншими життєво-необхідними елементами застосовує процедури державних закупівель. Державні закупівлі, в свою чергу, характеризуються проявами недобросовісної конкуренції та високим ступенем корупційних ризиків. Як зазначив голова громадської організації «Об'єднання організацій роботодавців «Національна асоціація оборонної промисловості України» А. Сенченко, головна проблема вітчизняного ОПК – це взаємини з замовниками, внаслідок чого оборонне замовлення 2020–2021 років перетворилося на «суміш волонтаризму і корупції» [212]. Підтримаємо думку В. Сокурєнка, який зазначив, що корупція в ОПК є суттєвим фактором ослаблення ЗСУ [213, с. 188]. Відповідно, в умовах дії правового режиму воєнного стану корупційні ризики в ОПК здатні нанести державі і суспільству значно більшу шкоду, ніж у мирний час. Отже, запобігання корупції в ОПК в цілому та у сфері державних закупівель зокрема є однією з пріоритетних задач запобігання корупції в сфері національної безпеки і оборони.

Проблема запобігання корупції в оборонно-промисловому комплексі були предметом дослідження таких науковців, як А. Л. Бейкун, А. В. Бойко, О. П. Голота, С. О. Кожушко, В. В. Сокурєнка, О. Ю. Шевчук та ін.

Додаткової актуальності питання запобігання корупції в ОПК та сфері оборонних державних закупівель надають останні скандали в Міноборони, пов'язані із закупівлею зимового однострою. Восени 2022 року Міноборони

уклало договір на постачання зимового однострою з однією з турецьких приватних компаній, частина з яких належить громадянину України, однак внаслідок махінацій на митниці цільове призначення одягу змінилося, й, відповідно, виросла майже втричі його ціна [214]. У 2023 році набули розголосу «схеми» щодо закупівлі харчових продуктів за завищеними цінами [215].

Проблема полягає в тому, що, з одного боку, в період війни існують можливості для розкрадання державних коштів при проведенні таємних закупівель, а по-друге, що викриття таких корупційних схем та їх оприлюднення іноді тлумачиться як «спроба підірвати довіру населення й західних партнерів до сил безпеки та оборони». Отже, однією з основних проблем військових закупівель під час воєнного стану є їх «прозорість», яка внаслідок воєнних дій суттєво обмежується.

Для того, щоб визначити можливі корупційні схеми в ОПК та заходи щодо їх протидії, необхідно дослідити наступні питання:

окреслити ОПК та визначити його складові;

дослідити можливі корупційні ризики та корупційні «схеми», пов'язані з існуванням і функціонуванням ОПК;

запропонувати заходи щодо запобігання корупції в ОПК.

На початку слід зазначити, що ОПК – доволі складне поняття, яке в різних державах має різне тлумачення й склад. У США існує поняття «воєнно-промисловий комплекс» (Military-Industrial Complex), який розглядається як сукупність збройних сил країни та галузей, що постачають своє обладнання, матеріали та озброєння для них; у Франції ОПК має назву «оборонна промисловість та промисловість сектору безпеки»; у Великій Британії – оборонна промисловість [216]. Крім того, у складі воєнно-промислового комплексу США існує Сектор оборонної промисловості (Defence and Industrial Base (DIB) Sector) – всесвітній промисловий комплекс, який дає змогу проводити дослідження, розробляти, виробляти, постачати й обслуговувати військові системи, підсистеми та компоненти або частини

військової зброї для задоволення військових потреб США [217]. В Україні, відповідно до закону України «Про національну безпеку України», ОПК – це сукупність органів державного управління, підприємств, установ і організацій промисловості та науки, що розробляють, виробляють, модернізують і утилізують продукцію військового призначення, надають послуги в інтересах оборони для оснащення та матеріального забезпечення сил безпеки і сил оборони, а також здійснюють постачання товарів військового призначення та подвійного використання, надання послуг військового призначення під час виконання заходів військово-технічного співробітництва України з іншими державами [57]. Міністр оборони України у 2014–2019 роках С. Полторак охарактеризував ОПК як сукупність державних, військових, промислових, наукових і політико-ідеологічних структур, що так чи інакше взаємодіють одна з одною в межах виробництва зброї і військового спорядження, проведення безпекової й оборонної політики [218, с. 86].

Отже, до складу ОПК входять наступні основні складові: 1) органи державного управління; 2) промислові підприємства, які безпосередньо виготовляють зразки озброєння та військової техніки; 3) підприємства-постачальники товарів військового та подвійного призначення та надавачі відповідних послуг; 4) наукові установи. Внаслідок того, що до складу ОПК входять підприємства і установи різних форм власності та з різними функціями і повноваженнями, що встановлені низкою нормативно-правових актів, ОПК є доволі складною складовою сфери національної безпеки і оборони, що, в свою чергу, ускладнює дослідження можливостей щодо запобігання корупції.

Дослідження теми ускладнюється також докорінною реформою ОПК, яка на сьогодні провадиться в Україні. У 2018 році урядом було схвалено Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України на період до 2028 року, відповідно до якої планувалося проведення корпоратизації підприємств оборонно-промислового комплексу [219]. У 2019 році

Президентом України було схвалено Указ від 08.11.2019 №837/2019 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави», відповідно до якого Уряду доручено вжити заходів стосовно запровадження та забезпечення відповідності стандартам корпоративного управління, розробленими Організацією економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР), на найбільших десяти державних підприємствах [220]. На виконання зазначеного Указу Президента України Міністерством економіки України (далі – Мінекономіки) було розроблено план заходів щодо приведення системи управління у найбільших особливо важливих для економіки суб'єктах господарювання (зокрема у Державному концерні «Укроборонпром») у відповідність із стандартами корпоративного управління ОЕСР, який було схвалено протокольним рішенням Кабінету Міністрів України від 18.12.2019 № 26 [221, с. 218]. У 2021 році відповідно до Закону України «Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності» планується перетворення Державного концерну «Укроборонпром» в акціонерне товариство, а державних унітарних підприємств, у тому числі казенних підприємств, що входять до складу Державного концерну «Укроборонпром», – у господарські товариства [222].

Отже, на сьогодні відбувається поступовий перехід підприємств ОПК державної власності в акціонерні товариства. Ці перетворення, однак, не позбавлені законодавчих прогалин. А. Ярусевич зазначає цілу низку правових проблем, пов'язаних із змінами форм власності та діяльності підприємств ОПК. По-перше, Кабінетом Міністрів України не було затверджено перелік суб'єктів господарювання, які потребують перетворення з державних унітарних комерційних підприємств у державні акціонерні товариства, оскільки протокольне рішення згідно частини 1 статті 49 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» [223] не є актом Уряду [221, с. 218].

По-друге, порядок перетворення державних підприємств суттєво спростився, що на нашу думку, несе в собі також і корупційні ризики. Відповідно до Порядку перетворення державного унітарного комерційного підприємства в акціонерне товариство, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2012 року № 802, для проведення перетворення державних підприємств необхідні були наступні документи: 1) обґрунтування доцільності перетворення; 2) відомості про очікувані наслідки перетворення; 3) бізнес-план розвитку утвореного акціонерного товариства з визначенням етапів, строків, джерел фінансування, очікуваних результатів; 4) прогноз надходжень до державного бюджету; 5) відомості про соціальні результати перетворення (кількість збережених або новостворених робочих місць, покращення умов праці); 6) відомості про вартість майнового комплексу підприємства за даними бухгалтерського обліку, вартість відповідної земельної ділянки та її розмір; 7) відомості про реєстрацію прав власності або користування будинками, спорудами і земельними ділянками підприємства; 8) перелік майна, інших активів та земельних ділянок (із зазначенням розміру, цілей призначення, шляхів їх подальшого використання); 9) фінансово-господарські показники роботи підприємства за останні три роки; 10) сформований Мінекономіки перелік підприємств, що підлягають перетворенню, та затверджений графіка його проведення (з обґрунтуванням доцільності перетворення) [224].

Однак, після визначення необхідності перетворення державних підприємств ОПК у господарські товариства Кабінетом Міністрів України було скасовано необхідність подання економічних та інших обґрунтувань під час процедури перетворення [225]. Також, втратив чинність Закон України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації» [226], внаслідок чого підприємства ОПК були виведені зі сфери дії законодавчих обмежень щодо неможливості відчуження та вилучення нерухомого майна об'єктів державної власності, що не підлягають приватизації, щодо заборони використання для формування статутного

(складеного) капіталу товариства майна державних (комунальних) підприємств, які не підлягає приватизації тощо[227–230].

Таким чином, Кабінетом Міністрів України та Верховною Радою України прийнято такі акти, завдяки яким спрощується процедура перетворення державних підприємств ОПК в акціонерні товариства, що дає можливість окремим зацікавленим особам увійти до складу акціонерів. Зауважимо, що якщо рішення щодо спрощення процедури перетворення державних підприємств були прийняті для спрощення комерційної діяльності окремих осіб, мова може йти або про отримання неправомірної вигоди законодавцями та членами Кабінету Міністрів України, або про конфлікт інтересів. Нашу думку підтверджує В. Сокурєнко, який у своєму дослідженні політичної корупції зауважив, що корупція такого характеру та масштабу (мається на увазі корупція в ОПК – *прим. авт.*) неможлива без її функціональної підтримки на найвищому політичному рівні, що ставить питання про політичну корупцію як одну з ключових проблем для сучасного українського суспільства і держави [231, с. 18–19].

Конфлікт інтересів, відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», може бути реальним або потенційним [39]. Реальний конфлікт інтересів являє собою суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень [39]. Потенційний конфлікт інтересів, на відміну від реального, передбачає наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень [39]. Відповідно до Закону України «Про Кабінет Міністрів України», члени Кабінету Міністрів України не повинні використовувати своє посадове становище в приватних інтересах [223]. Регламент Верховної Ради України передбачає, що народні депутати

України можуть брати участь на пленарних засіданнях в обговоренні питань, щодо яких у нього наявний конфлікт інтересів, лише за умови публічного оголошення про це під час пленарного засідання, на якому розглядається відповідне питання [232].

Отже, для врегулювання ситуації щодо перетворення державних підприємств ОПК в акціонерні товариства необхідно провести наступні дії:

в сфері охорони державного майна та забезпечення функціонування підприємств ОПК: 1) затвердити Перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації; 2) затвердити порядок документів щодо обґрунтування доцільності перетворення державних підприємств і акціонерні товариства та запровадити обов'язковість їх подання;

в сфері запобігання корупції: 1) компетентним суб'єктам провести аналіз процедур перетворення підприємств ОПК, які відбулися після набрання чинності Закону України «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації»; 2) визначити наявність чи відсутність конфлікту інтересів у членів Кабінету Міністрів України, окремих депутатів Верховної Ради та депутатських фракцій в процесах перетворення державних підприємств; 3) у разі виявлення конфлікту інтересів застосувати до порушників Закону України «Про запобігання корупції» відповідних санкцій.

Загалом, ОПК характеризується різними дослідниками як широке поле для корупційних ризиків. С. Кожушко, досліджуючи корупційні схеми в ОПК, виділив найбільш характерні для цієї сфери прояви корупції, такі як розтрата майна (зокрема обладнання та земель підприємств ОПК), незаконний експорт (контрабанда) товарів військового та подвійного призначення, привласнення виділених за оборонним замовленням коштів на закупівлю через фіктивні підприємства неіснуючих товарів і послуг та закупівля товарів і послуг для потреб оборони за завищеними цінами [233, с. 229]. О. Шевчук, посилаючись на О. Голоту, до зазначених С Кожушком проявів корупції в ОПК додає наступні: 1) маніпуляції щодо предметів

оборонних закупівель; 2) «розроблення» та затвердження технічних вимог під конкретного виробника або учасника торгів; 3) наявність конфлікту інтересів; 4) маніпуляції щодо груп товарів під час проведення тендеру; 5) відсутність гарантійних зобов'язань щодо предмета закупівлі; 6) недопоставка товарів (робіт/послуг); 7) приймання продукції, яка не відповідає стандартам якості [234, с. 315].

Наявність розгалужених корупційних схем в ОПК, їх системний характер, а також процес реформування викликають велику загрозу щодо їх укорінення в нових реформованих структурах. Однак, у прийнятому влітку 2021 року рішенні Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України» та у відповідному Указі Президента України відсутні будь-які приписи щодо запобігання корупції [77]. Це суттєвий недолік зазначених нормативно-правових актів, подолання якого потребує системної роботи щодо визначення корупційних ризиків у сфері ОПК, а також напрямів щодо їх мінімізації й подолання. Як справедливо зазначив В. Сокурєнко, оборонно-промисловий комплекс потребує самостійного та специфікованого оперативного-профілактичного антикорупційного супроводу [235, с. 601].

Відповідно до затвердженої у червні 2022 року Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки ОПК є однією з пріоритетних сфер, в яких необхідно посилити заходи із запобігання корупції [197]. На сьогодні для вирішення загальних проблем щодо корупції в державі та конкретних проблем щодо корупції в ОПК законодавцем запропоновано низку організаційно-правових рішень. Так, наприклад, для вирішення проблеми неефективного управління у суб'єктах господарювання державного сектору економіки, наслідком якої є, з-поміж іншого, корупція, планується запровадити стандарти корпоративного управління у суб'єктах господарювання державного сектору економіки, які належать до найбільш важливих суб'єктів господарювання оборонно-промислового комплексу [197].

Запровадження моделі корпоративного управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі України відповідно до рекомендацій з корпоративного управління суб'єктами господарювання Організації економічного співробітництва та розвитку є метою вже прийнятого Закону України «Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності» [222]. Однак, слід зазначити, що впровадження моделі корпоративного управління само по собі не означає подолання корупції, а передача частини функцій управління підприємств ОПК наглядовим радам не виключає корупційних ризиків. Тому, з урахуванням надзвичайної небезпеки проявів корупції в ОПК пропонуємо Кабінету Міністрів України як суб'єкту управління майбутнього акціонерного товариства терміново розробити і прийняти Антикорупційну програму в оборонно-промисловому комплексі України.

Безпосередньо у сфері ОПК як у складовій сектору оборони визначено наступні проблеми: непрозоре та неефективне користування та розпорядження землями оборони, об'єктами нерухомості в оборонно-промисловому комплексі, а також надлишковим рухомим військовим майном, об'єктами інтелектуальної власності; неконтрольоване споживання пального, яке закуповується для потреб ЗСУ [197].

Для подолання цих проблем законодавець планує провести низку заходів, зокрема: 1) провести повну інвентаризацію об'єктів у сфері оборони (у тому числі й земельних ділянок суб'єктів господарювання оборонно-промислового комплексу) та включити їх до системи електронного обліку; 2) забезпечити державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно суб'єктів господарювання оборонно-промислового комплексу (із включенням відомостей про земельні ділянки до спеціального інформаційного шару в Публічній кадастровій карті); 3) створити автоматизовану систему обліку і моніторингу споживання та якості пального, яке закуповується для потреб ЗСУ; 4) провести повну інвентаризацію та

оцінки об'єктів інтелектуальної власності суб'єктів господарювання оборонно-промислового комплексу [197].

Запровадження цих заходів має на меті подолання таких корупційних ризиків в ОПК, як привласнення нерухомого майна, а також земель об'єктів, підприємств і установ ОПК за допомогою використання службового становища в корисних цілях, а також привласнення виділених за оборонним замовленням коштів на закупівлю пального, якщо об'єм таких закупівель перевищує нагальну потребу споживання ЗСУ.

Зосередимося на дослідженні такого корупційного ризику, як неконтрольована витрата пального. На нашу думку, цей корупційний ризик стосується не тільки ЗСУ, а й інших складових сил безпеки і оборони України. Зазначимо, що до останніх, відповідно до Закону України «Про національну безпеку» належать не лише ЗСУ, а й інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та власне ОПК [57]. Отже, усі перераховані органи є споживачами палива, здійснюють його закупівлю та активно його витрачають [236, с. 164]. Отже, проблема неконтрольованої витрати пального є проблемою, яка набагато ширше від проблеми конкретно ОПК і охоплює фактично усі складові сфери національної безпеки і оборони України. Для вирішення цієї проблеми необхідно внести зміни до Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки. Автоматизовану систему обліку і моніторингу споживання та якості пального необхідно створити й запровадити: 1) у силах оборони України; 2) у силах безпеки України; 3) силах цивільного захисту; 4) оборонно-промислового комплексу України; 4) у державних органах виконавчої влади, які виконують функції формування та реалізації політики щодо забезпечення національної безпеки і оборони; 5) в особливий період – у військово-цивільних та військових адміністраціях.

Наступною проблемою, на яку б хотілося звернути увагу в контексті запобігання корупції в ОПК – формування технічних вимог на предмети

закупівлі під конкретного виробника або постачальника. М. Буряк зазначив, що розроблення й затвердження вимог до предметів під конкретно визначеного учасника процедури закупівель відбувається під час формування інформації про такий предмет в тендерній документації, що унеможливорює конкуренцію [237, с. 107]. К. Крамаренко у своєму дослідженні корупції під час проведення процедур торгів зазначив, що причиною таких порушень може бути низька кваліфікація учасників тендерного комітету замовника. а отже такі дії є ненавмисними [238, с. 24].

Причинами формування вимог до товарів таким чином, що вони можуть бути виконані лише одним виробником або постачальником, може бути також вдоволеність замовника рівнем якості продукції певного виробника, що, в свою чергу, суперечить основним принципам проведення публічних закупівель [238, с. 24]. Дійсно, порушення антимонопольного законодавства, на перший погляд, не несе в собі ознак корупційних злочинів. Однак, конкуренція між виробниками оборонних товарів та їх прагнення щодо монополізації ринку може виражатися й у корупційних діях, таких як отримання неправомірної вигоди розробниками технічних специфікацій від потенційного переможця за недопущення інших учасників до торгів або за відхилення інших пропозицій, зокрема й шляхом затвердження технічних специфікацій із конкретно визначеними під певного виробника або постачальника показниками якості.

Вимоги до товарів оборонного призначення розробляються замовником, що зазначено у Законі України «Про оборонні закупівлі»: технічні специфікації – це документи, затверджені державним замовником, що встановлюють вимоги до товарів, робіт і послуг оборонного призначення, які закуповуються, зокрема щодо їх якості, технічних характеристик, безпеки використання, розмірів, позначень, термінології, пакування та маркування, чи процесів та способів виробництва, а також вимоги щодо процедур оцінки відповідності [239]. Наприклад, у складі Міноборони діє Центральне управління розвитку та супроводження матеріального забезпечення

Збройних Сил України, що займається розробкою технічних специфікацій на предмети речового, продовольчого забезпечення та інші товари [240]. Існують відповідні підрозділи й в інших складових сектору національної безпеки та оборони. Проблема полягає в тому, що сили і засоби, наявні в цих підрозділах, на жаль, не є достатніми для самостійного розроблення та виготовлення зразків озброєння, військової техніки, одностроїв тощо.

Розглянемо наше твердження на прикладі предметів речового забезпечення. Товари цієї групи відповідно до чинного законодавства є товарами оборонного призначення [239]. У 2022 році відповідний підрозділ Міноборони офіційно звертався до суб'єктів господарювання із проханням можливості надати до затвердження зразки-еталони предметів речового майна, які виготовлені відповідно до технічних специфікацій, в які були внесені зміни [241]. Отже, у розробника в цьому випадку відсутня, як мінімум, виробнича база щодо створення зразків-еталонів (тобто зразків, відповідно до яких буде здійснюватись контроль якості) предметів речового майна. За такої умови сили національної безпеки і оборони при розробленні технічних специфікацій вимушені звертатися за допомогою до конкретних суб'єктів господарювання, що несе серйозні корупційні ризики. Може виникнути порушення вимог чинних нормативних документів: відповідно до вимог військового стандарту ВСТ 01.301.001, розробником технічних специфікацій має бути орган військового управління, який уповноважений організувати та здійснювати заходи, спрямовані на розвиток, удосконалення та реформування речового забезпечення особового складу ЗСУ [242], однак реальним розробником технічних специфікацій фактично виступає підприємство-виробник або постачальник продукції. Такий стан речей цілу низку корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень, як-то: порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів; підкуп працівників установ і організацій; зловживання владою або службовим становищем; прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди; незаконне збагачення тощо [243, с. 379].

Мінімізацію корупційних ризиків під час розроблення технічних специфікацій на товари для потреб національної безпеки і оборони України можна здійснити двома шляхами: системним реформуванням діяльності підрозділів, що здійснюють розроблення та затвердження технічних специфікацій на товари оборонного призначення або регулятивним шляхом.

Шлях системного реформування, очевидно, є більш витратним як у плані використання коштів, так і в плані часу. Для здійснення таких реформ відповідним структурним підрозділам сил безпеки і оборони необхідно оновити або наново створити виробничу та науково-дослідну базу, провести добір кваліфікованих кадрів. Це дозволить відповідним позбутися впливу інших суб'єктів господарювання, зокрема підприємств ОПК, на процес розроблення технічних специфікацій, що, на нашу думку, суттєво знизить корупційні ризики у цій сфері. Однак, в умовах воєнного стану реалізація цього шляху вбачається проблематичною, оскільки за час війни і кадровий, і виробничий потенціал країни в цілому суттєво знизився.

Шлях регулятивного запобігання корупційних ризиків під час розроблення технічних специфікацій на товари оборонного призначення вбачається нам більш реалістичним в умовах сьогодення. Цей шлях полягає у встановленні певних обов'язків, обмежень та заборон у процесах розроблення технічних специфікацій та аналогічних документів відповідними структурними підрозділами сил сектору національної безпеки і оборони, а також надання цим процесам більшої прозорості [243, с. 380].

Для комплексної реалізації визначеного вище шляху запобігання корупції пропонуємо розробити комплексну інструкцію щодо порядку розроблення технічних специфікацій на товари оборонного призначення. У зазначеній інструкції пропонуємо встановити наступні вимоги:

- 1) вимогу щодо обов'язкового оприлюднення проєктів технічних специфікацій у відкритому доступі на офіційних сайтах державних замовників, що здійснюють закупівлю (стосується товарів оборонного

призначення, технічні вимоги до яких не є секретними (продукти харчування, однострій тощо);

2) має бути встановлений термін від моменту публікації проекту технічної специфікації до моменту її остаточного затвердження;

3) має бути встановлений мінімальний термін від затвердження технічної специфікації до проведення закупівель.

Загалом, зазначені кроки мають на меті уникнути монополізації майбутнього постачання товару одним виробником (і пов'язаних із цим корупційних ризиків щодо отримання неправомірної вигоди посадовими особами структурних підрозділів сил безпеки і оборони, які здійснюють розроблення технічних специфікацій). Проект інструкції представлений в додатку Д.

Іншою проблемою в ОПК, яка безпосередньо пов'язана з корупційними ризиками, є неефективна модель контролю якості продукції оборонного призначення у процесі виробництва [197]. Корупційні ризики щодо якості продукції оборонного призначення полягають у закупівлі товарів неналежної якості за ціною товарів, які відповідають вимогам щодо якості, встановленим у відповідних нормативно-технічних документах або регламентах. Відповідно, використання неякісних комплектуючих або виготовлення продукції некваліфікованим персоналом веде до економії коштів при виготовленні продукції. Внаслідок цього утворюється суттєва різниця між фактичною ціною товару та його ціною відповідно до договору. Ця різниця за попередньою змовою може бути розподілена між посадовими особами замовника, посадовими й відповідальними особами органів з оцінки відповідності продукції встановленим вимогам якості та представниками виробника продукції оборонного призначення. До останніх належать, в першу чергу, підприємства ОПК України.

Для вдосконалення моделі контролювання якості продукції оборонного призначення Антикорупційною стратегією на 2021-2025 роки передбачено створення системи державного гарантування якості товарів, робіт і послуг

оборонного призначення в Україні; впровадження міжнародних вимог і стандартів оцінювання відповідності системи менеджменту якості виробників, постачальників, які також мають відповідати стандартам НАТО; створення та функціонування уповноваженого органу з державного гарантування якості оборонної продукції, який видає сертифікати відповідності [197].

На виконання цього завдання Кабінетом Міністрів України схвалені Концепції створення системи державного гарантування якості товарів, робіт і послуг оборонного призначення [244] та визначено план заходів щодо її реалізації [245]. Аналізуючи ці документи необхідно зазначити, що головним їх завданням є забезпечення сил сектору безпеки та оборони України якісними товарами, роботами та послугами. В плані ж запобігання корупційних ризиків Концепція створення системи державного гарантування якості товарів, робіт і послуг оборонного призначення не сьогодні обмежується лише очікуваним результатом щодо зниження рівня корупційних ризиків та оптимізацію витрат ресурсів під час здійснення контролю якості, ефективне та раціональне використання бюджетних коштів завдяки прозорості та відкритості системи державного гарантування якості [245]. На нашу думку, необхідно вжити більш конкретних заходів щодо правового забезпечення запобігання корупції у системі державного гарантування якості товарів, робіт і послуг оборонного призначення.

На сьогодні уповноваженим органом щодо контролювання якості в Україні визначене Міністерством оборони України (Міноборони) [246]. У складі Міноборони також утворено спеціальний структурний підрозділ – Управління представництв замовника. На це Управління покладено низку завдань, головним з яких є організація контролю за якістю розроблення, виробництва, модернізації, монтажу і ремонту, постачання товарів військового призначення на підприємствах [247]. Таким чином, на підприємствах ОПК може постійно або періодично перебувати уповноважений представник Міноборони, що викликає ризик здійснення

посадовими або іншими особами, які представляють підприємство ОПК, пропозиції обіцянки або надання неправомірної вигоди уповноваженій особі Управління представництв замовника Міноборони, за що передбачено кримінальна відповідальність [100].

Для запобігання такому корупційному ризику необхідно провести реорганізацію процесу контролю якості товарів та послуг оборонного призначення. По-перше, споживачами товарів та послуг оборонного призначення є не лише формування, які керуються у своїй діяльності через Міністерство оборони, але й такі формування, які у своїй діяльності із захисту держави й суспільних інтересів керуються через Міністерство внутрішніх справ (як, наприклад, НПУ чи ДПСУ). Отже, існує обґрунтована необхідність створення комплексних комісій щодо аудиту системи якості продукції на підприємствах ОПК, в які б входили представники різних складових сектору національної безпеки і оборони. По-друге, діяльність таких комплексних комісій має здійснюватись на підприємствах ОПК позапланово, для уникнення можливостей посадових осіб підприємств-виробників товарів оборонного призначення приховувати від комісій недоліки щодо якості продукції. По-третє, члени комісій потребують особливих гарантій щодо невторчання в їх роботу представників підприємств для унеможливлення, зокрема, і корупційних ризиків. І для цього необхідним є наявність такого державного органу, який мав би повноваження із запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням, юрисдикція якого має поширюватись і на діяльність сил безпеки, оборони чи цивільного захисту, і на підприємства ОПК або підприємства, що виготовляють продукцію подвійного призначення.

Ще однією з проблем, пов'язаних із якістю товарів та послуг оборонного призначення, є приймання представниками замовників товарів, що мають неналежну якість. З одного боку, коріння цієї проблеми криється, як і у випадку з розробленням технічних специфікацій, в недостатніх можливостях компетентних осіб і підрозділів сил безпеки та оборони у

проведенні контролювання якості належним чином. Однак, у контексті теми нашого дослідження, слід звернути увагу й на суттєві корупційні ризики під час приймання товарів для потреб оборони. Під час здійснення процедури приймання продукції можуть мати місце наступні корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення:

зловживання владою або службовим становищем (начальник підрозділу, що здійснює приймання, віддає вказівку особам, що безпосередньо здійснюють приймання, прийняти продукцію, яка завідомо не відповідає вимогам щодо якості);

службове підроблення (підписання особами, що здійснюють приймання, документів, що засвідчують належну якість поставлених товарів всупереч очевидним і виявленим недолікам).

Зазначені вище правопорушення можливі у поєднанні з такими корупційними правопорушеннями, як прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою та пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (статті 368 та 369 ККУ відповідно). В контексті теми даного підрозділу також зауважимо, що останнє правопорушення в зазначених вище ситуаціях буде здійснюватись саме особами, які представляють підприємства ОПК або підприємства, що виготовляють товари подвійного призначення.

Таким чином, існує нагальна потреба у посиленому контролі за особами і підрозділами, що здійснюють приймання товарів оборонного призначення. Вирішити цю проблему можливо за рахунок залучення до процесів приймання або представників підрозділів, що реалізують антикорупційну політику в межах сил безпеки і оборони, або представників підрозділів внутрішньої безпеки, або залучення представників громадськості. Щодо залучення першої і другої категорії представників, то вони повинні бути наділені, як було зазначено вище, достатніми повноваженнями, щоб реагувати на корупційні правопорушення як з боку працівників сил безпеки і оборони, так і з боку представників підприємств-постачальників. Щодо

представників громадськості, то в умовах воєнного стану їх діяльність у забезпеченні антикорупційної політики в секторі національної безпеки і оборони потребує особливого регулювання.

Отже, у підрозділі нами визначено що ОПК України є доволі розгалуженою структурою, до якого входять як органи державної влади, так і підприємства різних форм власності. В останні роки відбувається поступове виведення підприємств ОПК з державного сектору в приватний шляхом їх перетворення на акціонерні товариства.

Тим не менш, ОПК залишається сферою національної безпеки і оборони, яка має безліч потенційних і реальних корупційних ризиків. Зважаючи на великий обсяг ОПК як сфери суспільних відносин та великої кількості можливих корупційних правопорушень нами в межах цього підрозділу детально були розглянуті лише окремі приклади корупційних ризиків, таких як прийняття заангажованих політичних рішень щодо спрощення процедури перетворення підприємств ОПК, неконтрольована витрата пального, розроблення технічних специфікацій на товари оборонного призначення під конкретного виробника або постачальника, корупція при контролюванні якості товарі оборонного призначення на підприємствах ОПК та під час приймання. Для запобігання цим корупційним ризикам були запропоновані заходи регулятивного та організаційного характеру.

Разом із тим, нерозкритою залишилася тема корупційних ризиків під час здійснення закупівель для потреб національної безпеки і оборони. Ця тема є доволі складною, оскільки потребує дослідження чинного тендерного законодавства в умовах впливу на нього режиму воєнного стану. Недослідженим залишається також питання запобігання корупції в сфері цивільного захисту та громадської безпеки. На нашу думку, воно потребує особливого дослідження в окремому підрозділі.

2.4. Правова характеристика заходів із запобігання корупції у сфері цивільного захисту в умовах воєнного стану.

Однією зі складових сфери національної безпеки та оборони України є цивільний захист. Відповідно до чинного законодавства, цивільний захист – це комплекс заходів, які реалізуються на території України в мирний час та в особливий період і спрямовані на захист населення, територій, навколишнього природного середовища, майна, матеріальних і культурних цінностей від надзвичайних ситуацій та інших небезпечних подій, запобігання виникненню таких ситуацій та подій, ліквідацію їх наслідків, надання допомоги постраждалим, здійснення державного нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки [248]. Беззаперечно, що у мовах воєнного стану діяльність сил цивільного захисту та належне функціонування всієї цієї сфери набуває особливого значення. До важливих завдань, як виконують сили цивільного захисту під час воєнного стану, належить ліквідація наслідків ворожих обстрілів та надання допомоги їх жертвам, забезпечення належного стану сховищ і укриттів тощо.

Однак сфера цивільного захисту, як і всі сфери діяльності органів державної влади, на жаль є сприятливою і для проявів корупції. Останні повідомлення свідчать про розкриття корупційних схем в Державній службі з надзвичайних ситуацій (ДСНС), які стосуються, зокрема, ліцензійної діяльності (надання дозволів на роботи торговельних центрів) [249] і вступу до закладів вищої освіти [250]. Раніше, влітку 2023 року, в Києві викрили випадки закупівлі для укриттів музичних інструментів і кухонного приладдя, що викликало резонанс у суспільстві. Отже, в умовах воєнного стану запобігання корупції у сфері цивільного захисту є актуальною проблемою, для вирішення якої необхідно здійснювати правові та організаційні заходи.

Проблеми запобігання корупції в сфері цивільного захисту досліджували А. Білека, Д. Павлов, М. Збитковський, О. Ковальчук, Я. Когут,

В. Люблін, О. Онищук О. Ружанський, Д. Самсоненко, Т. Ткаченко, О. Хитра та ін.

Для початку дослідження в межах нашого підрозділу визначимося із суб'єктами цивільного захисту. Такими суб'єктами, відповідно до Кодексу цивільного захисту України, є ЦОВВ, інші державні органи, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, суб'єкти господарювання, громадські організації [248]. Визначені також в Кодексі й сили цивільного захисту, які, відповідно до Закону України «Про національну безпеку», належать до сил безпеки [57]. Такими силами є: 1) Оперативно-рятувальна служба цивільного захисту; 2) аварійно-рятувальні служби; 3) формування цивільного захисту; 4) спеціалізовані служби цивільного захисту; 5) пожежно-рятувальні підрозділи (частини); 6) добровільні формування цивільного захисту [248]. Як бачимо, спектр суб'єктів і сил цивільного захисту є доволі широким, а отже, заходи із запобігання корупції мають охоплювати значну частину органів і посадових осіб. Зазначимо також, що безпосередньо в Кодексі цивільного захисту України встановлюються антикорупційні вимоги щодо осіб, які проходять відбір, працюють чи призначаються на посади в службу цивільного захисту.

Так, відповідно до ч. 4 ст. 102 Кодексу цивільного захисту України не може бути прийнята на службу цивільного захисту особа, на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією [248]. Кандидати на прийняття на службу цивільного захисту до призначення на посаду для уникнення корупційних ризиків також зобов'язані повідомити керівництву відповідного органу, на посаду в якому вони претендують, про працюючих у такому органі близьких їм осіб [248]. Особи служби цивільного захисту відповідно до ч. 2 ст. 106 Кодексу цивільного захисту України можуть бути звільненими, а контакт з ними розірваний, якщо вони будуть відповідно до судового рішення притягнуті до відповідальності за адміністративне

правопорушення, пов'язане з корупцією, яким на особу накладено стягнення у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, що пов'язані з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування [248].

Детальніше розглянемо цю норму, яка регламентує звільнення та розірвання контракту. По-перше, вона частково дублює п. 11 ч. 1 цієї ж статті, відповідно до якої контракт припиняється (розривається), а особи рядового і начальницького складу звільняються в зв'язку з набранням законної сили обвинувальним вироком суду, яким призначено покарання у виді позбавлення волі, обмеження волі, позбавлення спеціального звання чи позбавлення права займати певні посади [248]. По-друге, в умовах воєнного стану вважаємо за доцільне підвищити ступінь відповідальності за корупційні правопорушення, зокрема й для осіб, що проходять службу в силах цивільного захисту.

Настання особливих юридичних наслідків (відповідальність винної сторони) в разі недотримання приписів, що містяться в нормативно-правових актах, Д. Самсоненко та А. Білекою визначено однією з основних ознак державного управління в сфері функціонування органів і підрозділів цивільного захисту [251, с. 328].

Зазначимо, що застосування суворих покарань до службовців державних органів за прояви корупції як в плані адміністративної, та і в плані дисциплінарної та соціальної відповідальності узгоджується з міжнародним досвідом. Наприклад, в Нідерландах існує спеціалізована форма покарання для державних службовців, яка полягає не лише у забороні займатися в подальшому певною діяльністю, а й у втраті соціальних гарантій, зокрема пенсійного утримання [252]. Суворі обмеження щодо подальшого працевлаштування державних службовців-корупціонерів після їх звільнення за корупційні правопорушення існує також в Німеччині [253]. Отже, як бачимо, звільнення з державної служби та ускладнення подальшого

працевлаштування є тими заходами превенції корупції, які на сьогодні активно застосовуються в країнах Західної Європи.

Зважаючи на це, ми пропонуємо змінити порядок звільнення осіб-працівників служби цивільного захисту за вчинені корупційні правопорушення. Фактично, за наявною на сьогодні підставою для звільнення особа начальницького складу служби цивільного захисту теоретично може бути притягнута до адміністративної відповідальності, наприклад, за ч. 1 ст. 172⁸ КУпАП, але залишитися на службі, оскільки санкція за це правопорушення не передбачає позбавлення права займатися певною діяльністю. Зазначимо також, що відповідно до санкцій переважної частини статей глави 13-А КУпАП позбавлення права займатися певною діяльністю чи обіймати певні посади застосовується в разі обтяжуючих обставин. Таким чином, у ч. 2 ст. 106 Кодексу цивільного захисту України необхідно передбачити звільнення зі служби за вчинення адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, в принципі.

Друге удосконалення відповідальності працівників служби цивільного захисту за корупційні правопорушення пов'язане з категорією осіб, які підлягають звільненню. На сьогодні у разі вчинення адміністративного правопорушення з настанням санкцій із зазначеними вище обставинами зі служби може бути звільнена лише особа начальницького складу. Втім, корупційні правопорушення можуть здійснюватись і рядовим складом служби цивільного захисту. Тому звільнення за корупційні правопорушення необхідно поширити й на рядовий склад служби цивільного захисту. Враховуючи те, що підстави для звільнення осіб начальницького та рядового складу служби цивільного захисту передбачає ч. 1 ст. 106 Кодексу цивільного захисту України, а ч. 2 ст. 106 встановлює також особливу причину звільнення (розірвання контракту), пов'язану зі стягненням відповідно до Цивільного процесуального кодексу України необґрунтованих активів [254], пропонуємо внести до Кодексу цивільного захисту України наступні зміни:

п. 11 ч. 1 ст. 106 викласти в наступній редакції:

«11) у зв'язку з набранням законної сили обвинувальним вироком суду, яким призначено покарання у виді позбавлення волі, обмеження волі, позбавлення спеціального звання чи позбавлення права займати певні посади, або відповідно до якого особу притягнуто до відповідальності за адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією;»;

ч. 2 ст. 106 викласти в наступній редакції:

«Контракт припиняється (розривається), а особи начальницького та рядового складу звільняються із служби цивільного захисту також у зв'язку з рішенням суду про визнання активів особи або активів, набутих за її дорученням іншими особами або в інших передбачених статтею 290 Цивільного процесуального кодексу України випадках, необґрунтованими та їх стягнення в дохід держави.»

Аналогічні зміни необхідно також внести до пп. 11 п. 176 Положення про порядок проходження служби цивільного захисту особами рядового і начальницького складу [255].

На нашу думку, ризик бути звільненим за будь-яке корупційне правопорушення зі служби цивільного захисту, працівники якої в умовах воєнного стану не підлягають мобілізації (а отже, втрата такої можливості) буде суттєвим превентивним заходом для осіб рядового й начальницького складу цієї служби і сприятиме заходам запобігання корупції.

Щодо осіб, які на час мобілізації (зокрема, і в умовах воєнного стану) зараховуються до резерву служби цивільного захисту, і за умовами, визначеними контрактом, прийматимуться на службу цивільного захисту для виконання обов'язків осіб начальницького складу, спеціальна перевірка в порядку, встановленому Законом України «Про запобігання корупції», на сьогодні проводиться за письмовою згодою таких осіб [248]. Зазначимо, що само по собі проведення спеціальної перевірки є суттєвим запобіжним заходом щодо призначення на посаду корумпованих осіб, адже відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» у разі ненадання згоди на таку

перевірку призначення особи на посаду не розглядається [39]. Тобто, для призначення особи на ту чи іншу посаду для такої особи спеціальна перевірка є добровільно-примусовим заходом. Як зазначає І. Луговий, спеціальна антикорупційна перевірка (термін, запропонований І. Луговим) проводиться з метою: комплексного вивчення достовірності інформації про особу, яка претендує на зайняття відповідної посади, зокрема виявлення обмежень, пов'язаних зі службою; підвищення якості відбору кандидатів на зайняття посад; недопущення призначення на посади осіб, які систематично порушували правила професійної етики; встановлення відповідності рівня життя кандидатів на службу наявному в них і членів їхньої сім'ї майну й одержаним ними, згідно з декларацією, доходам тощо [256, с. 308].

ЦОВВ, який реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності, є ДСНС [257]. Крім того, до основних завдань ДСНС належить здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням і виконанням вимог законодавства у сфері пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб [257].

У ДСНС, як і в інших органах державної влади, зокрема у сфері безпеки та оборони, впроваджуються заходи із запобігання корупції. 27 березня 2023 року в ДСНС була затверджена Антикорупційна програма на 2023–2025 роки [258]. Основним пунктом Антикорупційної програми ДСНС, як і в інших оновлених антикорупційних програмах, є оцінка корупційних ризиків, проведена за новою Методологією, яка затверджена НАЗК [259]. Відповідно до наказу ДСНС України «Про оцінювання корупційних ризиків у діяльності ДСНС та підготовку Антикорупційної програми ДСНС на 2023–2025 роки» [260] було утворено робочу групу з оцінювання корупційних ризиків [261].

За результатами роботи зазначеної робочої групи було визначено наступні корупційні ризики в діяльності ДСНС: 1) Державний нагляд (контроль) за додержанням вимог законодавства у сфері пожежної та техногенної безпеки суб'єктами господарювання, в тому числі законодавства у сфері ліцензування видів господарської діяльності, зокрема провадження господарської діяльності з надання послуг і виконання робіт протипожежного призначення ліцензіатами; 2) розгляд і реєстрація декларацій відповідності матеріально-технічної бази суб'єктів господарювання вимогам законодавства з питань пожежної безпеки; 3) розгляд матеріалів щодо ідентифікації об'єкта підвищеної небезпеки; 4) надання органами та підрозділами цивільного захисту платних послуг; 5) контроль за обліком, розподілом гуманітарної благодійної допомоги, експлуатацією та списанням матеріально-технічних цінностей; 6) управління коштами, а також діяльність комісій з питань виплати грошових компенсацій за піднайом житла; 7) планування закупівель, формування тендерної документації; 8) прийом та передача справ та посади особами рядового і начальницького складу; 9) здійснення заходів внутрішнього контролю та управління ризиками у сфері цивільного захисту; 10) контроль за використанням коштів; 11) проведення вступної кампанії в закладах освіти системи ДСНС; 12) добір персоналу на службу цивільного захисту; 13) контроль за переведенням здобувачів освіти з однієї форми навчання на іншу в закладах освіти системи ДСНС; 14) управління персоналом та проходження служби цивільного захисту; 15) контроль за відшкодуванням витрат у разі дострокового припинення (розірвання) контракту на навчання (проходження служби); 16) супроводження та контроль за процедурами закупівель; 17) запобігання та врегулювання конфлікту інтересів [258].

М. Збитковський та О. Ковальчук визначають корупцію у сфері цивільного захисту як неправомірне використання коштів, ресурсів та інших матеріальних чи нематеріальних цінностей посадовими особами, які відповідають за процеси підготовки та реагування на надзвичайні ситуації

[262, с. 316]. Автори визначають такі прояви корупції в цій сфері: вимагання хабарів, необґрунтоване завищення цін на роботи та послуги, порушення вимог у сфері державних закупівель, матеріальна та нематеріальна вигода посадових осіб та ін. [262, с. 316].

Важливою складовою проявів корупційних ризиків у сфері цивільного захисту, як і в сфері національної безпеки та оборони в цілому, є проведення закупівель (планування, супроводження та контроль закупівель, закупівель, формування тендерної документації, тощо). На думку В. Морозова та М. Драчука, шкода від корупційних діянь у сфері публічних закупівель може виявлятися в наступних групах «втрат»: 1) фінансові втрати (укладання угод і контрактів на не вигідних для держави і суспільства фінансових умовах, наприклад, закупівля продукції за цінами, вищими від ринкових); 2) кількісні втрати (маніпуляції з обсягами предметів закупівель, придбання товарів та отримання послуг в особистих цілях тощо); 3) якісні втрати (постачання товарів, виконання робіт або надання послуг невідповідної якості, погіршення умов гарантійного та післягарантійного обслуговування, недостатні вимоги з контролю якості виконуваних робіт або надаваних послуг тощо); 4) політичні втрати (погіршення інвестиційного клімату, втрата довіри до органів державної влади з боку громадян, послаблення економічної і фінансової системи країни, порушення принципів вільної конкуренції)[263, с. 156; 264, с. 256]. В. Смирчинський також зазначає, що корупція під час публічних закупівель є чинником не тільки надмірних матеріальних витрат та сповільнення економічного розвитку, а й має суттєвий деморалізуючий вплив [265, с. 96]. Ми в свою чергу хочемо зазначити, що в умовах воєнного стану, окрім зазначених вище втрат, корупція в сфері державних закупівель, особливо в сфері національної безпеки та оборони по-перше, є чинником великих іміджевих втрат України (послаблення довіри з боку партнерів України з ЄС та північноатлантичного альянсу, зменшення матеріальної допомоги державі, підбурення мешканців країн-партнерів щодо висловлення незадоволення політикою надання Україні

допомоги тощо), а по-друге, може сприяти веденню пропаганди державою-агресором та державою-окупантом для підбурення виступів проти органів державної влади в тилу.

Зазначимо, що запобіганню корупції в сфері публічних закупівель в цілому в плані правового регулювання їх проведення в Україні приділялася значна увага від започаткування антикорупційних реформ.

У 2015 році було ухвалено Закон України «Про публічні закупівлі», метою якого є забезпечення ефективного та прозорого здійснення закупівель, створення конкурентного середовища у сфері публічних закупівель, запобігання проявам корупції у цій сфері, розвиток добросовісної конкуренції [266]. Для забезпечення запобігання корупції під час публічних закупівель було запроваджено електронну систему закупівель, тобто інформаційно-телекомунікаційну систему, що забезпечує проведення закупівель, створення, розміщення, оприлюднення, обмін інформацією і документами в електронному вигляді [266]. Така система отримала назву «Прозорро» і функціонує як державне підприємство. З 2016 року для державних замовників усіх рівнів оголошення й проведення процедур публічних закупівель на «Прозорро» є обов'язковим. Теоретично, проведення тендерних процедур публічних закупівель в електронній системі сприяє контролю за проведенням торгів і дозволяє проводити антикорупційний аналіз тієї чи іншої процедури, адже дані про вартість предметів, їх кількість, учасників закупівель, ціни та результати є відкритими як для спеціалізованих органів із запобігання корупції, так і для усіх громадян.

Однак, із запровадженням на території України правового режиму воєнного стану процедуру проведення публічних закупівель було змінено. 28 лютого 2022 року було затверджено постанову КМУ «Деякі питання здійснення оборонних закупівель та публічних закупівель товарів, робіт і послуг в умовах воєнного стану» [267]. Ця постанова значно спрощувала процедури публічних закупівель для державних замовників. Наприклад, для

замовників у сфері оборони та служби державного замовника було скасовано застосування під час здійснення закупівель товарів, робіт і послуг оборонного призначення видів (процедур) закупівель, визначених Законом України «Про оборонні закупівлі» та закону України «Про оборонні закупівлі» [267]. Як зазначає О. Павленко, алгоритм проведення публічних закупівель на першому етапі запровадження воєнного стану не передбачав використання електронної системи, оскільки замовники укладали з постачальниками так звані «прямі договори» [268].

Наприкінці червня 2022 року процедура проведення публічних закупівель дещо змінилася – замовники проводять спрощені закупівлі в електронній системі закупівель або використовують електронні каталоги в разі, якщо вартість предмета закупівлі дорівнює або перевищує 50 тис. грн. [269]. Процедури закупівель та спрощених закупівель мали право не застосовувати лише сили безпеки і оборони України для закупівлі товарів, робіт та послуг оборонного призначення [269].

У жовтні 2022 року процедура проведення публічних закупівель під час воєнного стану була врегульована новою постановою КМУ від 12.10.2022 № 1178 «Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування» (далі – Особливостей здійснення публічних закупівель) [270]. Надалі затвержені Особливостей здійснення публічних закупівель неодноразово змінювалися [271–279]. Останні зміни в зазначені Особливостей здійснення публічних закупівель були внесені 12 вересня 2023 року [280]. Якщо проаналізувати дати затвердження постанов КМУ, якими до Особливостей здійснення публічних закупівель вносились зміни, можна зауважити, що ці зміни вносились, фактично, кожен місяць, а подекуди – й двічі на місяць. Тому ми зосередимося на аналізі Особливостей здійснення публічних

закупівель в їх останній на сьогодні редакції для замовників у сфері національної безпеки та оборони.

Отже, у разі здійснення замовником закупівлі товару для потреб ЗСУ, інших військових формувань, правоохоронних органів на їх запит з подальшою передачею таких товарів на облік запитувача на такі закупівлі не поширюється пункт 6¹ Розділу «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про публічні закупівлі» [270]. Зазначеним пунктом встановлено, що з 2022 року строком на 10 років замовники здійснюють закупівлю товарів *особливої категорії* (визначення наше – прим.), якщо вартість предмета закупівлі дорівнює або перевищує 200 тисяч гривень, з певними особливостями [266]. Ці особливості передбачають, по-перше, розрахунок ступеня локалізації виробництва. По-друге, ступінь локалізації виробництва для проведення публічних закупівель має дорівнювати або перевищувати: у 2022 році – 10 відсотків; у 2023 році – 15 відсотків; у 2024 році – 20 відсотків; у 2025 році – 25 відсотків; у 2026 році – 30 відсотків; у 2027 році – 35 відсотків; з 2028 року до дня завершення 10-річного строку дії цього пункту – 40 відсотків. [266]. Товари особливої категорії, встановлені пп. 2 п. 6¹ Розділу «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про публічні закупівлі» включають, в свою чергу, як товари подвійного (військового та цивільного) призначення (наприклад, гелікоптери, літаки, космічні та інші летальні апарати, турбореактивні та турбогвинтові двигуни тощо), так і спеціалізовані товари, зокрема товари, необхідні для функціонування сил цивільного захисту (наприклад, пожежні транспортні засоби; пожежні автомобілі з поворотною драбиною; пожежні автоцистерни; пожежні автомобілі; транспортні засоби аварійно-ремонтного призначення тощо) [266]. Таким чином, для сил сектору безпеки і оборони країни існують особливості проведення публічних закупівель, а саме: товари подвійного та військового призначення, якщо вони необхідні для потреб ЗСУ та інших військових та правоохоронних формувань, проведення процедур публічних закупівель не застосовується, а якщо закупівлі тих самих товарів

здійснюються для потреб інших складових безпеки і оборони, наприклад для сил цивільного захисту – застосовуються.

Також слід зауважити, що відповідно до Особливостей здійснення публічних закупівель публічні закупівлі товарів, робіт і послуг для ліквідації наслідків бойових дій в умовах воєнного стану відповідно до актів КМУ про виділення коштів з резервного фонду державного бюджету на зазначені цілі здійснюються підприємствами ОПК, визначеними відповідними актами КМУ, без застосування процедур закупівель/спрощених закупівель у разі неможливості дотримання замовником строків для проведення закупівлі із застосуванням відкритих торгів та/або електронного каталогу, яка повинна бути документально підтверджена замовником [270]. Це положення Особливостей здійснення публічних закупівель викликає ряд питань. По-перше, ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій (і бойових дій зокрема) – завдання сил цивільного захисту, і, відповідно, підприємства ОПК не мають до цього завдання ніякого відношення. По-друге, неможливість дотримання замовником строків для проведення закупівлі із застосуванням відкритих торгів та/або електронного каталогу, допустима в умовах воєнного стану, несе в собі великі корупційні ризики, адже такі закупівлі здійснюються протягом обмеженого часу, а отже на їх результати у разі порушення вимог що забезпечення конкуренції, завищеної ціни тощо складно своєчасно вплинути.

Також, відповідно до п. 13 Особливостей здійснення публічних закупівель придбання замовниками товарів і послуг (крім послуг з поточного ремонту), вартість яких становить або перевищує 100 тис. гривень, послуг з поточного ремонту, вартість яких становить або перевищує 200 тис. гривень, робіт, вартість яких становить або перевищує 1,5 млн. гривень, може здійснюватися шляхом укладення договору про закупівлю без застосування відкритих торгів та/або електронного каталогу для закупівлі товару у разі, коли здійснюється закупівля юридичних послуг, пов'язаних із захистом прав та інтересів України, у тому числі з метою захисту національної безпеки і

оборони, під час врегулювання спорів, розгляду в закордонних юрисдикційних органах справ за участю іноземного суб'єкта та України [280]. На нашу думку, можливість не застосовувати відкриті торги та/або електронний каталог для здійснення закупівлі юридичних послуг із захисту України в міжнародних інстанціях також криє в собі ризики, зокрема й корупційні. По-перше, існує ризик закупівлі таких послуг за завищеними цінами у юридичних фірм або окремих юристів, які так чи інакше пов'язані з органами, які здійснюють закупівлю, і таким чином, подальший розподіл між учасниками закупівлі надлишку вартості послуги. По-друге, існує ризик політичної корупції, коли за вказівкою держави закупівля юридичних послуг буде здійснюватись лише в конкретній юридичній фірмі, яка, наприклад, здійснює врегулювання інших спорів України. По-третє, закритість такої процедури від публічного контролю може негативно позначитися на довірі до України іноземних держав.

Зважаючи на зазначене вище, порядок здійснення процедур публічних закупівель під час воєнного стану необхідно змінювати. По-перше, пропонуємо скасувати можливість проведення закупівель юридичних послуг для із захистом прав та інтересів України, у тому числі з метою захисту національної безпеки і оборони, без проведення процедури публічних закупівель та електронного каталогу. По-друге, закупівлі товарів, робіт і послуг для ліквідації наслідків бойових дій в умовах воєнного стану відповідно до актів КМУ про виділення коштів з резервного фонду державного бюджету на зазначені цілі, на нашу думку, має здійснюватись не підприємствами ОПК, а силами цивільного захисту та суб'єктами цивільного захисту, відповідальними за ліквідацію таких наслідків.

Найскладнішим питанням, яке залишається відкритим під час воєнного стану, є принципове застосування процедур публічних закупівель для закупівлі окремих груп товарів, особливо подвійного призначення. З одного боку, для забезпечення таємності ці закупівлі мають бути закритими без жодного виключення, адже характер дій держави-агресора свідчить про

плани завдавати ударів як по військовим, та і по цивільним об'єктам для нанесення максимальних економічних, політичних та людських втрат. Наприклад, закупівля пожежних автомобілів із застосуванням процедур публічних закупівель, навіть з особливостями, визначеними в п. 6¹ прикінцевих положень Закону України «Про публічні закупівлі», може призвести до того, що ворог може відстежити таку закупівлю на відкритому майданчику та завдати ракетний або бомбовий удар по місцю виробництва або пункту відвантаження таких автомобілів з метою перешкоджання процесам ліквідації наслідків пожеж та інших надзвичайних наслідків. з іншого боку, за відсутності відкритих процедур публічних закупівель та цивільного контролю за цими процедурами можливі прояви корупції, які можуть мати великий масштаб та значні негативні наслідки. Отже, існує потреба в урегулюванні під час воєнного стану процедур громадського контролю, зокрема і за публічними закупівлями у сфері безпеки та оборони.

Перспективною темою в плані корупційних ризиків у сфері цивільного захисту, на нашу думку, є проведення перевірок стану готовності захисних укриттів. У червні 2023 року до Верховної Ради України було внесено законопроект 9362 від 07.06.2023, який під номером № 3369-IX 5 вересня 2023 року було включено до порядку денного [281]. Автори зазначеного законопроекту пропонують передбачити адміністративну відповідальність за незабезпечення належного функціонування захисних споруд цивільного захисту під час воєнного стану [282]. Окрім власне статті КУпАП, якою передбачено відповідальність за таке правопорушення, передбачені також зміни і до статей 223 та 255 КУпАП, якими визначаються, відповідно, підвідомчість справ центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань державного нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки, та особи, які мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення [98]. Цілком закономірно, що такими посадовими особами є посадові особи ДСНС.

Зазначимо, що відповідно до запропонованих авторами законопроекту санкцій за непідготовленість укриттів та незабезпечення їх належного функціонування під час від однієї до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [282]. Відповідно, особи, які відповідальні за стан підготовки захисних укриттів, будуть під час перевірки намагатися уникнути накладання штрафів, що створюватиме корупційні ризики.

Повноваження щодо здійснення контролю за утриманням та станом готовності захисних споруд цивільного захисту мають Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, а також місцеві органи самоврядування [65]. Зазначимо, що у зв'язку із запровадженням воєнного стану обласні та Київська міська державні адміністрації набули статусу військових адміністрацій [283]. Оцінка стану готовності захисних споруд до використання за призначенням також здійснюється ДСНС у разі здійснення заходів державного нагляду (контролю) [284]. Отже, на нашу думку, існує необхідність в утворенні під час здійснення перевірок стану готовності захисних укриттів, необхідно буде створювати комплексні комісії з представників ДСНС, місцевих державних та військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування.

Однак, створення комплексної комісії не виключає можливості проявів корупції. Тому, на нашу думку, необхідно також врегулювати питання щодо використання під час проведення перевірки стану готовності захисних споруд цивільного захисту технічних засобів, зокрема систем відеоспостереження. Зазначимо, що застосування систем відео спостереження активно практикується в державних органах України для попередження впливу людського фактору на прийняття рішень, зокрема й для попередження випадків корупції. Наприклад, О. Пунда зазначає, що завданням системи інтелектуального відеоспостереження в Державній фіскальній службі України є, з-поміж іншого, запобігання або мінімізація виникнення ризиків і загроз для митної безпеки та зниження людського фактору при виявленні, аналізі та реагуванні на позаштатні

ситуації/пригоди/аварії/інциденти за рахунок інтелектуальної обробки інформації [285, с. 91]. Б. Семерей у своєму дисертаційному дослідженні зазначив, що використання нагрудних камер (відеореєстраторів) є особливістю застосування принципу відкритості та прозорості в окремих сферах діяльності патрульної поліції [286, с. 14]. Тому, для запобігання корупції під час здійснення контролю за утриманням та станом готовності захисних споруд цивільного захисту пропонуємо забезпечити принаймні одного з учасників комплексної комісії засобом відео спостереження (відеореєстратором). Це дозволить: а) зафіксувати на відео реальний стан готовності захисної споруди; б) запобігти відкритим проявам корупції під час здійснення перевірки стану готовності укриття; в) у разі вчинення посадовими особами корупційного правопорушення поза межами проведення перевірки дозволить встановити невідповідність висновку комісії реальному стану укриття, і таким чином, забезпечить підстави для проведення службового розслідування.

Таким чином, для запобігання корупції в сфері цивільного захисту під час проведення перевірки стану готовності захисних укриттів необхідно розробити та затвердити інструкцію щодо здійснення заходів державного контролю (нагляду) за станом захисних споруд в умовах воєнного стану. В такій інструкції необхідно передбачити умови для створення комплексних комісій для перевірки, а також порядок застосування під час такої перевірки засобів відеофіксації. Відповідно, в межах ДСНС необхідно створити систему зберігання та аналізу відео з засобів відеофіксації (Додаток Е).

Отже, в умовах воєнного стану у сфері цивільного захисту існують як постійні корупційні ризики, такі як порушення процедур закупівель товарів, робіт та послуг для потреб сил цивільного захисту, так і ситуативні, пов'язані з особливими вимогами під час здійснення перевірки стану готовності захисних укриттів.

З метою запобігання корупції в сфері цивільного захисту його суб'єктами розробляються та приймаються антикорупційні програми,

проводиться дослідження та оцінювання корупційних ризиків. У кодексі цивільного захисту також встановлені особливі вимоги для кандидатів на посади служб цивільного захисту.

Для вдосконалення правового регулювання запобігання корупції в сфері цивільного захисту запропоновано упорядкувати норми Кодексу цивільного захисту України щодо обов'язкового звільнення зі служби осіб начальницького та рядового складу в разі вчинення ними адміністративних корупційних правопорушень. Також запропоновано утворювати комплексні комісії з перевірки стану готовності захисних укриттів з обов'язковим забезпеченням таких груп засобами відеореєстрації.

Висновки до розділу 2

На підставі проведених досліджень корупційні ризики в сфері національної безпеки і оборони України в умовах воєнного стану, які проявляються як у всій сфері взагалі, так і в окремих її складових.

Для запобігання корупції в діяльності сил і суб'єктів, що складають сферу національної безпеки і оборони України, застосовуються стандарти НАТО, зокрема впроваджується Програма з розбудови доброчесності цілісності прозорості та зниження корупційних ризиків у роботі оборонних та безпекових інституцій. На сьогодні більшість складових національної безпеки та оборони впроваджують процедуру самооцінки корупційних ризиків, яка знаходить своє відображення в нормах нових Антикорупційних програм відповідних військових формувань та державних органів, які розроблені в 2022–2023 роках.

Серед великої сукупності корупційних ризиків, що існують в секторі національної безпеки та оборони України, було досліджено як ті, що стосуються всієї сфери, що нами досліджується, так і ті, що існують в окремих її складових. Серед загальних корупційних ризиків у сфері національної безпеки і оборони було досліджено корупційні ризики під час

призначення на посади відповідальних працівників, а також військовослужбовців та корупційні ризики під час проведення процедур закупівель товарів робіт та послуг для потреб безпеки і оборони.

Серед корупційних ризиків та проявів корупції в окремих сферах було досліджено наступні:

у сфері воєнної безпеки та оборони – корупційні ризики під час мобілізації (вперше було визначено рівні прояву корупції під час визначення придатності військовозобов'язаних);

у сфері державної безпеки – корупційні ризики під час реалізації санкційної політики, під час розслідування корупційних правопорушень та під час перетину державного кордону

в оборонно-промисловому комплексі – корупційні ризики під час розроблення технічних специфікацій на товари, роботи та послуги для потреб безпеки і оборони, а також під час контролювання їх якості;

у сфері цивільного захисту – корупційні ризики під час проведення перевірки стану готовності захисних споруд.

Обрані нами прояви корупції було досліджено через широкий суспільний резонанс, які викликали викриті корупційні схеми у сфері безпеки та оборони, що підтверджується публікаціями в засобах масової інформації, заявами офіційних представників влади, зокрема Президента України, а також законопроектами, внесеними на розгляд до Верховної ради України.

Для удосконалення правового регулювання запобігання корупції у складових сфері національної безпеки та оборони в умовах воєнного стану було внесено наступні пропозиції:

у сфері воєнної безпеки та оборони: 1) включення до складу призовних комісій представників уповноважених підрозділів із запобігання та виявлення корупції ЗСУ та інших військових та спеціальних формувань; 2) розширити повноваження ВСП, дозволивши їй військовослужбовцям здійснювати провадження за фактом адміністративних корупційних

правопорушень; 3) узгодити процес інформування про випадки корупції Головнокомандувача ЗСУ уповноважених підрозділів із запобігання та виявлення корупції НГУ в зв'язку з особливостями її підпорядкування в особливий період;

у сфері державної безпеки: 1) включити результати оцінювання корупційних ризиків в діяльності РНБО до Антикорупційної програми Апарату РНБО; 2) удосконалити принципи провадження санкційної політики в Україні; 3) створити мобільні групи з представників підрозділів внутрішньої безпеки різних правоохоронних органів для перевірки діяльності працівників НПУ, СБУ, ДБР та інших сил безпеки України; 4) удосконалити процедуру перевірки діяльності працівників ДПСУ уповноваженими органами з питань запобігання та виявлення корупції;

в оборонно-промисловому комплексі України: 1) запустити процедуру перевірки процедур перетворення підприємств ОПК в акціонерні товариства на предмет конфлікту інтересів та отримання ініціаторами та учасниками таких процедур неправомірної вигоди; 2) створити й запровадити систему обліку і моніторингу споживання та якості пального в силах безпеки, силах оборони, силах цивільного захисту, а в особливий період – і у військово-цивільних та військових адміністраціях; 3) розробити та запровадити комплексну інструкцію щодо порядку розроблення технічних специфікацій на товари оборонного призначення; 4) запровадити посилений контроль за особами і підрозділами, що здійснюють контроль якості та приймання товарів, робіт та послуг оборонного призначення;

у сфері цивільного захисту: 1) посилити дисциплінарну відповідальність осіб начальницького та рядового складу служб цивільного захисту, запровадивши звільнення за вчинення будь якого адміністративного корупційного правопорушення; 2) створити комплексні комісії з перевірки стану готовності захисних споруд з обов'язковим забезпеченням таких комісій засобами відеофіксації.

Проблемними питаннями щодо запобігання корупції у сфері національної безпеки та оборони в умовах воєнного стану залишаються нерегульованість питань діяльності суб'єктів із запобігання, виявлення та протидії корупції в умовах воєнного стану, проблеми розподілу підслідності кримінальних корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень між спеціалізованими та неспеціалізованими правоохоронними органами, а також участь громадськості в контролі за діяльністю сил безпеки, оборони та цивільного захисту. Тому заключний розділ нашого дослідження пропонуємо присвятити дослідженню можливостей удосконалення діяльності спеціально уповноважених суб'єктів із запобігання та протидії корупції, а також процедур громадського контролю під час воєнного стану.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХОДІВ ІЗ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Діяльність суб'єктів із запобігання корупції в сфері національної безпеки і оборони України в умовах воєнного стану.

Оскільки корупція є однією з серйозних загроз для національної безпеки України, в державі було сформовано систему суб'єктів, основним завданням яких є протидія корупції шляхом її превенції, виявлення, узагальнення даних щодо корупційних практик, попередження й мінімізації корупційних ризиків, накладання стягнень за адміністративні корупційні правопорушення, розкриття й розслідування корупційних кримінальних правопорушень. На сьогодні в результаті реформування системи запобігання корупції в Україні діє низка спеціалізованих суб'єктів, таких як Національне агентство з питань запобігання корупції, Національне антикорупційне бюро, Спеціалізована антикорупційна прокуратура. Продовжують свою діяльність з охорони законних інтересів прав і свобод громадян й інші органи, такі як Національна поліція України, Служба безпеки України, Бюро економічної безпеки, Державне бюро розслідувань тощо. Діяльність всіх цих суб'єктів відбувається в умовах часткового дублювання функцій, що значно шкодить справі боротьби з корупцією. В умовах воєнного стану та в сфері національної безпеки і оборони, що стає провідною для держави, функціонування суб'єктів із запобігання корупції потребує особливого регулювання.

Питання діяльності суб'єктів із запобігання корупції на сьогодні є достатньо дослідженим. До наукових розробок цієї теми вдавалися такі науковці, як В. Батиргареева, М. Бездольний, В. Білик, І. Войтович, Б. Деревянко, Т. Дунаєва, О. Іванов, Л. Калініченко, Ф. Кіріленко,

Г. Лук'янова, Д. Маляшкевич, О. Мельник К. Ростовська, М. Руденко, А. Савченко, О. Сахарова, В. Сидорчук, В. Скиба, К. Тітутіна, В. Тіщенко, Р. Труба та ін. Частина досліджень присвячена загальній діяльності суб'єктів із запобігання корупції, частина – організації й функціонуванню окремих суб'єктів. Втім, більшість досліджень не враховують умови воєнного стану і специфіку сфери національної безпеки і оборони.

На початку нашого дослідження в межах підрозділу розглянемо класифікацію суб'єктів із запобігання корупції. Д. Машлякевич класифікував суб'єкти у сфері запобігання корупції наступним чином: 1) суб'єкти-учасники процесів із запобігання, виявлення та припинення корупції, які також інформують громадськість про рівень корупції в державі; 2) спеціально уповноважені антикорупційні суб'єкти; 3) очільники й виконавчий апарат органів державної влади та органів місцевого самоврядування; 4) суб'єкти, які запобігають проявам корупції у діяльності юридичних осіб; 5) представники громадськості та їх об'єднання [287, с. 94]. О. Іванов запропонував наступну класифікацію суб'єктів за функціональним призначенням: 1) суб'єкти із загальними антикорупційними повноваженнями; 2) суб'єкти зі спеціальними антикорупційними повноваженнями; 3) суб'єкти з повноваженнями учасника антикорупційних заходів; 4) спеціалізовані антикорупційні суб'єкти [288, с. 75]. М. Бездольний пропонує наступну класифікацію суб'єктів у сфері запобігання і протидії корупції: а) суб'єкти формування державної антикорупційної політики; б) суб'єкти, які здійснюють безпосередню правоохоронну діяльність і правосуддя в сфері протидії корупції; в) суб'єкти, які своєю діяльністю спеціально чи опосередковано впливають на умови, що спричиняють корупційні правопорушення, здійснюючи, таким чином, запобіжний вплив; г) суб'єкти, які координують діяльність із запобігання та протидії корупції [289, с. 14].

В. Гвоздецький поділяє суб'єкти у сфері запобігання корупції на декілька рівнів:

I рівень – суб'єкти, які здійснюють повноваження у сфері запобігання корупції в межах, визначених Конституцією України (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України та Національне агентство з питань запобігання корупції, Національне антикорупційне бюро України, органи прокуратури) [290, с. 51];

II рівень – спеціально уповноважені суб'єкти, які безпосередньо здійснюють заходи щодо виявлення, припинення та розслідування корупційних правопорушень [290, с. 51];

III рівень – суб'єкти, які беруть участь у запобіганні, виявленні, а в установлених законом випадках – у здійсненні заходів щодо припинення корупційних правопорушень, відновленні порушених прав чи інтересів фізичних та юридичних осіб, інтересів держави, а також в інформаційному і науково-дослідному забезпеченні заходів щодо запобігання і протидії корупції, у міжнародному співробітництві (уповноважені підрозділи органів державної влади; місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування; підприємства, установи, організації незалежно від підпорядкованості та форми власності, їх посадові та службові особи, а також громадяни, об'єднання громадян за їх згодою) [290, с. 51–52].

Мусимо не погодитись із наведеною В. Гвоздецьким класифікацією, адже відповідно до ст. 1 Закону «Про запобігання корупції» спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції і є органи прокуратури НАЗК, НАБУ, а також органи прокуратури та Національної поліції [39]. Таким чином, спеціально уповноважені суб'єкти, віднесені В. Гвоздецьким до першого рівня, за своїм статусом мають відноситись до другого рівня. На нашу думку, до першого (вищого) рівня суб'єктів із запобігання корупції слід віднести ті, які здійснюють формування загальної політики держави щодо запобігання та протидії корупції, а всі спеціалізовані (зокрема, правоохоронні) суб'єкти віднести до другого (функціонального) рівня.

У контексті нашого дослідження пропонуємо визначити місце суб'єктів із запобігання корупції у сфері національної безпеки і оборони, а також

з'ясувати напрями їх діяльності в цій сфері. Необхідно зазначити, що відповідно до Стратегії національної безпеки України реалізація пріоритетів національних інтересів держави має забезпечуватись, зокрема, захистом особи, суспільства та держави від правопорушень, зокрема корупційних, забезпечення відновлення порушених прав, відшкодування заподіяної шкоди [76]. Водночас, корупція визначена як одна із загроз національній безпеці та національним інтересам України, а утвердження принципів нульової толерантності до корупції та забезпечення ефективної діяльності органів, які запобігають корупції та протидіють корупційним правопорушенням, є основними напрямками діяльності держави для забезпечення її безпеки [76]. Таким чином, суб'єкти із запобігання корупції є суб'єктами забезпечення національної безпеки та оборони.

З іншого боку, сама сфера національної безпеки та оборони, як визначено нами у попередньому розділі, є зосередженням корупційних ризиків, особливо в умовах воєнного стану. Отже, суб'єкти із запобігання корупції, перебуваючи серед суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони, здійснюють діяльність щодо запобігання корупції в межах самої сфери. Крім того, самі суб'єкти із запобігання корупції не є гарантованими від корупційних ризиків і правопорушень в середині їх структури, а отже, повинні здійснювати заходи із запобігання корупції по відношенню один до одного або самостійно у системі своєї внутрішньої організації через діяльність спеціальних структурних підрозділів, уповноважених на превенцію, розкриття та розслідування фактів прояву корупції. Таким чином, пропонуємо класифікувати напрями діяльності суб'єктів із запобігання корупції, яка здійснюється у сфері національної безпеки і оборони, наступним чином:

зовнішня діяльність (заходи із запобігання корупції здійснюються щодо суб'єктів сфери національної безпеки і оборони, які не є суб'єктами із запобігання корупції);

міжсуб'єктна діяльність (заходи із запобігання корупції здійснюються щодо інших суб'єктів із запобігання корупції);

внутрішня діяльність (заходи із запобігання корупції здійснюються в межах структури того чи іншого суб'єкта).

У межах цього підрозділу дослідження пропонуємо детально розглянути ті суб'єкти, які уповноважені на запобігання корупції в державі в цілому, визначити їх роль щодо запобігання корупції у складових сфери національної безпеки і оборони України, а також запропонувати шляхи вдосконалення їх діяльності в умовах воєнного стану.

НАБУ є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних та інших кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових [99]. На НАБУ покладено широкий спектр обов'язків, зокрема: 1) здійснення оперативно-розшукових заходів з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, а також в оперативно-розшукових справах, витребуваних від інших правоохоронних органів; 2) здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, а також проведення досудового розслідування інших кримінальних правопорушень у випадках, визначених законом; 3) вжиття заходів щодо розшуку та арешту коштів та іншого майна, які можуть бути предметом конфіскації або спеціальної конфіскації у кримінальних правопорушеннях, віднесених до підслідності Національного бюро, здійснення діяльності щодо зберігання коштів та іншого майна, на яке накладено арешт; 4) взаємодія з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами для виконання своїх обов'язків; 5) здійснення інформаційно-аналітичної роботи з метою виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, віднесених до

підслідності НАБУ; 6) забезпечення особистої безпеки працівників НАБУ та інших визначених законом осіб, захист від протиправних посягань на осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у підслідних йому кримінальних правопорушеннях; 7) забезпечення на умовах конфіденційності та добровільності співпрацю з особами, які повідомляють про корупційні правопорушення; 8) звітування про свою діяльність у порядку, визначеному цим Законом, та інформує суспільство про результати своєї роботи; 9) здійснення міжнародного співробітництва у межах своєї компетенції відповідно до законодавства України та міжнародних договорів України; 10) вжиття заходів щодо виявлення необґрунтованих активів та збору доказів їх необґрунтованості, надсилання Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі матеріалів для вирішення питання про пред'явлення позову про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави; 11) збір і надсилання Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі матеріалів для вирішення питання про пред'явлення позову про визнання недійсними угод у випадках, передбачених законодавством України [99].

Співробітникам підрозділу детективів і підрозділу внутрішнього контролю НАБУ в процесі їх оперативної діяльності також надається виключне право здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора [193].

Іншими словами, на НАБУ лягає основний тягар завдань щодо протидії корупції, адже його детективи уповноваженні провадити як оперативно-розшукові, так і слідчі заходи, а також дії, спрямовані на відшкодування збитків, завданих державі внаслідок корупційних злочинів.

Зауважимо, що режим воєнного стану може суттєво впливати на діяльність НАБУ. Так, у частині 5 ст. 36 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) зазначено, що у разі наявності об'єктивних обставин, що унеможливають функціонування НАБУ чи здійснення ним

досудового розслідування в умовах воєнного стану дозволяється доручати здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, іншому органу досудового розслідування [193]. Отже, по-перше, режим воєнного стану на законодавчому рівні визначено як причину, яка здатна суттєво обмежити можливості щодо здійснення НАБУ своїх функцій і прямих обов'язків. По-друге, здійснення досудового розслідування щодо корупційних та пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень, що в цілому є прерогативою НАБУ, саме за умов воєнного стану може бути доручене іншим органам, що ставить під питання доцільність діяльності НАБУ в умовах воєнного стану. Таким чином, виникає потреба в особливому регулюванні діяльності НАБУ в умовах воєнного стану. Можливо, необхідно, хоча б на час дії правового режиму воєнного стану, передати право на здійснення заходів із запобігання корупції, віднесених до компетенції НАБУ, іншому державному органу, який має достатньо законних, матеріальних та організаційних спроможностей здійснювати розслідування корупційних кримінальних правопорушень в тяжких воєнних умовах. З іншого боку, саме на НАБУ покладається розкриття та розслідування кримінальних корупційних правопорушень. Для підтвердження або спростування нашої гіпотези пропонуємо більш детально дослідити діяльність НАБУ з розслідування кримінальних правопорушень, а також діяльність інших суб'єктів із запобігання корупції.

У сфері національної безпеки та оборони детективи НАБУ мають здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 191, 206², 209, 210, 211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 366², 366³, 368, 368⁵, 369, 369², 410 Кримінального кодексу України, якщо наявна хоча б одна з таких умов:

1) кримінальне правопорушення вчинене Головою Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступником, Директором Бюро економічної безпеки України, його заступником, Секретарем Ради

національної безпеки і оборони України, його першим заступником та заступником, особою вищого начальницького складу державної кримінально-виконавчої служби, органів та підрозділів цивільного захисту, вищого складу Національної поліції, посадовою особою митної служби, якій присвоєно спеціальне звання державного радника митної служби III рангу і вище, посадовою особою органів державної податкової служби, якій присвоєно спеціальне звання державного радника податкової служби III рангу і вище, військовослужбовцем вищого офіцерського складу Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України;

2) предмет кримінального правопорушення або розмір завданої шкоди у кримінальних правопорушеннях, передбачених статтями 191, 206², 209, 210, 211, 364, 410 Кримінального кодексу України, у дві тисячі і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на час вчинення кримінального правопорушення (якщо кримінальне правопорушення вчинено службовою особою державного органу, правоохоронного органу, військового формування, органу місцевого самоврядування, суб'єкта господарювання, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків);

3) кримінальне правопорушення, передбачене статтею 369, частиною першою статті 369² Кримінального кодексу України, вчинено щодо службової особи, визначеної у частині четвертій статті 18 Кримінального кодексу України або у пункті 1 цієї частини [193].

Також важливо зазначити, що до переліку кримінальних правопорушень, щодо яких здійснювати слідство уповноважено НАБУ, не включені деякі правопорушення, які, відповідно до ККУ вважаються корупційними за умови, якщо вони вчиненні шляхом зловживання службовим становищем. Так, до підслідності НАБУ не належать корупційні

кримінальні правопорушення, передбачені ст. 262, 308, 312, 313, 320, 357 ККУ [100].

Таке становище, визначене нормами КПК, ще більше поглиблює невизначеність щодо призначення та функціональності суб'єктів із запобігання корупції. По-перше, виходить так, що, попри назву, НАБУ було створено лише для розкриття *конкретно визначених* корупційних кримінальних правопорушень, що, власне, підтверджується в цитованому раніше призначенні НАБУ. По-друге, обмеження в підслідності НАБУ межують із вседозволеністю: з одного боку для умови підслідності НАБУ навіть визначених корупційних кримінальних правопорушень необхідні особливі умови, а з другого боку – детективи НАБУ за рішенням Директора НАБУ та за погодженням із прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (далі – САП) можуть також розслідувати кримінальні правопорушення, які віднесені до підслідності слідчих інших органів. Тобто, корупційні кримінальні правопорушення, передбачені статтями 262, 308, 312, 313, 320 та 357 ККУ все ж таки можуть, за погодженням з прокурором САП, знаходитись у підслідності НАБУ.

По-третє, в контексті теми нашого дослідження звернемо увагу на статті 262 та 357 ККУ в тих випадках, вони передбачають корупційні правопорушення. Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, вибухових та інших небезпечних речовин рівно як і документів, штампів і печаток несуть в собі особливу загрозу в умовах воєнного стану, і, водночас, за таких умов мають тенденцію до зростання. В умовах, коли в Україні наростає обсяг поставок іноземних боєприпасів і озброєння, а також відбувається розконсервація їх старих запасів, збільшуються обсяги можливих викрадень і привласнень. Водночас, оскільки в умовах воєнного стану охорона таких об'єктів посилюється, набагато легше здійснити викрадення з використанням службового становища (тобто, здійснення корупційного кримінального правопорушення). Щодо викрадення й привласнення документів, печаток і штампів, то в умовах бойових дій ризик

таких правопорушень особливо зростає на межі зіткнення та в так званій «сірій зоні». Крім того, привласнення штампів і печаток, наприклад, закладів охорони здоров'я може мати на меті подальші злочини щодо підроблення документів, які, наприклад, допоможуть уникнути мобілізації. Таким чином, корупційні кримінальні правопорушення, передбачені статтями 262 і 357 ККУ в умовах воєнного стану несуть особливу загрозу для національної безпеки та оборони України.

Якщо розглядати НАБУ не тільки як суб'єкт запобігання корупції, але й як суб'єкт у сфері національної безпеки і оборони, в якому можливе здійснення корупційних правопорушень, то варто відзначити наступний факт. У частині 5 ст. 216 КПК визначено, що в разі встановлення підрозділом внутрішнього контролю НАБУ кримінальних правопорушень, передбачених статтями 354, 364-370 ККУ, які були вчинені службовою особою НАБУ (крім Директора НАБУ, його першого заступника та заступника), такі кримінальні правопорушення розслідуються детективами зазначеного підрозділу [193]. Такий порядок, на нашу думку, може призвести до випадків, коли розслідування корупційних або пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень, які вчинені працівниками НАБУ, будуть «гальмуватися» у підрозділах внутрішнього контролю або за вказівкою керівництва НАБУ, або взагалі не буде проводитись за змовою службовця-правопорушника з працівниками підрозділу внутрішнього контролю. Ми вважаємо, що підрозділам внутрішнього контролю НАБУ в плані проведення розслідувань варто залишити лише обов'язки з проведення службового розслідування стосовно працівників Національного бюро [99]. Натомість, обов'язки зі здійснення оперативно-розшукових заходів і досудового слідства з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень у діяльності працівників НАБУ пропонуємо передати до Державного бюро розслідувань. Таким чином, на нашу думку, буде забезпечено можливість справедливого притягнення винних до відповідальності без ризиків внутрішнього «врегулювання». З метою

реалізації нашої пропозиції необхідно внести такі зміни до чинного законодавства:

пункт 5¹ частини другої статті 27 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» виключити;

пункт 2 частини четвертої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України викласти в наступній редакції:

«2) вчинених службовими особами Національного антикорупційного бюро України, заступником Генерального прокурора - керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;»;

абзац четвертий пункту 3 частини п'ятої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України виключити (Додаток Ж).

Особливим суб'єктом у сфері запобігання корупції є Державне бюро розслідувань (далі – ДБР). На сьогодні у науковій літературі ведеться дискусія щодо розмежування повноважень між НАБУ та ДБР.

Отже, ДБР є державним правоохоронним органом, на який покладаються завдання щодо запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його компетенції[291]. Коло завдань ДБР, і, відповідно, коло правопорушень, на розкриття й розслідування яких спрямована діяльність бюро, є доволі вузьким. До цього кола входить запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування:

1) злочинів, вчинених Президентом України, повноваження якого припинено, Прем'єр-міністром України, членом Кабінету Міністрів України, першим заступником та заступником міністра, Директором Національного антикорупційного бюро України, Директором Бюро економічної безпеки України, Генеральним прокурором, його першим заступником та заступником, Головою Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступником, Секретарем Ради національної безпеки і оборони України, його першим заступником та заступником, радником або

помічником Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, суддею, працівником правоохоронного органу, особою, посада якої належить до категорії «А», крім випадків, коли досудове розслідування цих кримінальних правопорушень віднесено до підслідності Національного антикорупційного бюро України згідно з частиною п'ятою цієї статті [193] (представлені тільки посадові особи, які мають відношення до сфери національної безпеки і оборони);

2) злочинів, вчинених службовими особами Національного антикорупційного бюро України, заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України;

3) злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів), крім злочинів, передбачених статтею 422 Кримінального кодексу України [291].

Таким чином, ДБР у сфері запобігання корупції є своєрідною «надбудовою» над НАБУ, яка, по-перше, «доповнює» НАБУ, оскільки до його підслідності належать злочини, які не віднесені до підслідності антикорупційного бюро, а по-друге, має здійснювати розслідування щодо службових осіб НАБУ та САП, тобто бути «контролюючим» органом над цими суб'єктами запобігання корупції.

Зазначимо, що перелік суб'єктів корупційних злочинів – посадових осіб у сфері національної безпеки і оборони, щодо яких досудове розслідування здійснюється ДБР, не є цілком ідентичним до переліку таких осіб, щодо яких досудове розслідування здійснюється детективами НАБУ. Наприклад, НАБУ здійснює досудове розслідування, якщо злочин було вчинено особами з вищого складу НПУ або військовослужбовцем вищого офіцерського складу Служби безпеки України або Державної прикордонної

служби України, а ДБР – якщо злочин було вчинено «працівником правоохоронного органу» без зазначення його статусу, рангу чи належності до будь якого командного рівня. Таким чином, детективи НАБУ в сфері національної безпеки і оборони «націлені» на злочини, що здійснюються вищим рівнем керівництва збройних формувань та правоохоронних органів, а ДБР – на злочини, здійснені військовослужбовцями або працівниками правоохоронних органів незалежно від їх рангу, звання або посади.

Таке розмежування, на нашу думку, є неправильним, оскільки має низку недоліків. По-перше, в Україні відбувається «нагромадження» структур щодо запобігання та протидії корупції. З одного боку, це можна пояснити високим, на жаль, рівнем корупції в державі, але, зрештою, велика кількість органів призводить до збільшення чисельності працівників (і, відповідно, бюджетних видатків на їх утримання), хоча ці працівники в різних органах виконують одну й ту саму роботу. Друга проблема полягає у дублюванні функцій, відсутності або складності щодо розмежування сфер діяльності різних правоохоронних органів. Внаслідок цього сповільнюються процеси прийняття обґрунтованих рішень щодо припинення фактів корупції та притягнення винних до відповідальності, що в сукупності ускладнює процес боротьби з корупцією. По-третє, в умовах воєнного стану, коли здійснення заходів із запобігання корупції ускладнюється бойовими діями та необхідністю забезпечення безпеки в тилу, відсутність чіткого розмежування між повноваженнями суб'єктів із запобігання корупції створює додаткові проблеми як для функціонування державного апарату в цілому, такі і для реалізації заходів із запобігання корупції зокрема. Отже, існує необхідність в оптимізації системи суб'єктів із запобігання корупції, налагодження їх взаємодії та вироблення єдиної стратегії їх функціонування на період воєнного стану.

У контексті цієї проблеми розглянемо також і підслідність СБУ. СБУ розслідує злочини, передбачені статтями 109–114², 201, 201¹, 258-258⁶, 265¹, 305, 328, 329, 330, 332¹, 332², 333, 334, 359, 422, 435¹, 436, 436², 437–444, 446,

447 ККУ [193]. Однак, якщо в ході розслідування злочинів, передбачених статтями 328, 329 та 422 ККУ будуть встановлені кримінальні правопорушення, передбачені статтями 364, 365, 366, 367, 425, 426 ККУ, - розслідування цих злочинів передається в НАБУ [193].

На нашу думку, така зміна підслідності є недоцільною, особливо в мовах воєнного стану. Статті 328 і 329 ККУ передбачають кримінальну відповідальність за розголошення державної таємниці та втрату документів, що містять державну таємницю відповідно [100]. Стаття 422 ККУ є військовим кримінальним правопорушенням, зміст якого полягає в розголошенні відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості [100]. Якщо розглядати ці кримінальні правопорушення з позицій забезпечення національної безпеки і оборони, то, на нашу думку, їх наслідки є більш негативними, аніж наслідки корупційних злочинів. Також зауважимо, що розслідування кримінальних правопорушень, визначених статтями 328, 329 та 422 ККУ відносяться до одного з основних завдань СБУ – охорони державної таємниці [188].

Зважаючи на зазначене вище, пропонуємо внести зміни до КПК України, виключити з ч. 2 ст. 216 КПК другий абзац. Таким чином, буде виконано вимоги Закону «Про Службу безпеки України», відповідно до якого запобігання та протидія корупції виключені із завдань СБУ. Зазначені зміни також допоможуть зосередитись слідчим СБУ на виконанні своїх прямих завдань без процедури визначення підслідності кримінальних правопорушень, що особливо важливо для належної діяльності органів безпеки в умовах воєнного стану (Додаток Г).

Разом із тим, слід розглянути сучасну пропозицію прирівняти корупційні кримінальні правопорушення, вчинені в умовах воєнного стану, до державної зради. У розділі 2.2. нами було зауважено, що на сьогодні відповідний законопроект внесено до Верховної Ради України. Попри назву «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо *прирівняння* карності

корупційних кримінальних правопорушень до державної зради на період воєнного стану в Україні» [292], корупційні кримінальні правопорушення, вчинені в умовах воєнного стану, вважаються злочинами проти основ національної безпеки України [100]. Також зауважимо, що законодавці пропонують підслідність таких злочинів залишити в прерогативі НАБУ, а розгляд справ передати до компетенції Вищого антикорупційного суду [292]. Тобто, дослівне прирівняння корупційних правопорушень до державної зради, визначення якої дано в статті 111 ККУ, мова в законопроекті не йде, а отже, немає підстав для передачі розслідування корупційних правопорушень в підслідність СБУ. Зазначимо, що за таких умов, на нашу думку, немає особливої потреби в запровадженні окремої статті ККУ для корупційних правопорушень, вчинених в умовах воєнного стану. Тому ми наполягаємо на нашій пропозиції запровадити як особливу обтяжуючу обставину під час вчинення корупційних кримінальних правопорушень їх вчинення в умовах воєнного стану.

Розглянемо також і ті суб'єкти із запобігання корупції, які забезпечують боротьбу з проявами корупції, за які передбачено адміністративну відповідальність. НАЗК є ЦОВВ зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику [39]. На НАЗК Законом «Про запобігання корупції» покладено низку повноважень у сфері запобігання корупції. Л. Каленіченко класифікує повноваження НАЗК наступним чином: 1) контрольно-наглядові повноваження; 2) у сфері нормотворчої діяльності; 3) у сфері координації та надання методичної допомоги; 4) у сфері взаємодії з громадськістю та іншими суб'єктами права [293, с. 425–427]. Загалом, на НАЗК покладені функції щодо моніторингу причин і проявів корупції, організації допомоги органам державної влади та місцевого самоврядування щодо запобігання корупції, ведення спеціальних реєстрів, а головне – робота з повідомленнями щодо корупції від викривачів. Іншими словами, в разі здійснення корупційного кримінального правопорушення НАЗК є відповідальним за збір

інформації про злочинні дії. Окрім цього, на уповноважених посадових осіб НАЗК покладається право і обов'язок складати протокол про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією [98].

Особливими суб'єктами із запобігання корупції в сфері національної безпеки і оборони є уповноважені підрозділи (уповноважені особи) з питань запобігання та виявлення корупції (далі – Уповноважені підрозділи), які утворюються з метою організації та здійснення заходів із запобігання та виявлення корупції, зокрема, і в суб'єктах національної безпеки та оборони [39]. Основними завданнями уповноважених підрозділів (уповноваженої особи) є: 1) розроблення, організація та контроль за проведенням заходів щодо запобігання корупційним правопорушенням та правопорушенням, пов'язаним з корупцією; 2) організація роботи з оцінки корупційних ризиків у діяльності відповідного органу, підготовки заходів щодо їх усунення, внесення керівнику такого органу відповідних пропозицій; 3) надання методичної та консультаційної допомоги з питань додержання законодавства щодо запобігання корупції; 4) здійснення заходів з виявлення конфлікту інтересів, сприяння його врегулюванню, інформування керівника відповідного органу та Національного агентства про виявлення конфлікту інтересів та заходи, вжиті для його врегулювання; 5) перевірка факту подання суб'єктами декларацій та повідомлення Національного агентства про випадки неподання чи несвоєчасного подання таких декларацій у визначеному відповідно до цього Закону порядку; 6) здійснення контролю за дотриманням антикорупційного законодавства, у тому числі розгляд повідомлень про порушення вимог цього Закону, у тому числі на підвідомчих підприємствах, в установах та організаціях; 7) забезпечення захисту працівників, які повідомили про порушення вимог цього Закону, від застосування негативних заходів впливу з боку керівника або роботодавця відповідно до законодавства щодо захисту викривачів; 8) інформування керівника відповідного органу, Національного агентства або інших

спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції про факти порушення законодавства у сфері запобігання і протидії корупції [39].

У контексті дослідження заходів із запобігання корупції в сфері національної безпеки і оборони варто зазначити, що Уповноважені підрозділи утворюються не тільки на рівні центральних апаратів ЦОВВ і міністерств або на рівні Головного командування збройних формувань, а й в окремих структурних підрозділах, які входять до складу суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони. Наприклад, в НПУ Уповноважені підрозділи створені в складі міжрегіональних територіальних органів, зокрема у складі Департаменту поліції особливого призначення «Об'єднана штурмова бригада Національної поліції України «Лють» [294]. Водночас, відповідно до Антикорупційної програми НГУ на 2023–2025 роки передбачається діяльність Уповноважених підрозділів в межах територіальних управлінь, з'єднань, військових частин (підрозділів), вищих військових навчальних закладів, навчальних військових частин (центрів), баз, закладів охорони здоров'я та установ [295]. Таким чином, можна говорити про те, що Уповноважені підрозділи створюються не тільки у центральних органах виконавчої влади, а й у військових формуваннях з правоохоронними функціями [296, с. 26]. Відповідно, Уповноважені підрозділи можуть утворюватися й у складі інших військових формувань, наприклад, ЗСУ. Однак ці військові формування Законом «Про запобігання корупції» на сьогодні не включені до суб'єктів, в яких мають бути утворені Уповноважені суб'єкти. Другим питанням, яке постає у зазначеному контексті, є визначення «нижнього рівня» суб'єктів, у яких можуть бути створені Уповноважені підрозділи (або визначені уповноважені особи). Структура ЗСУ, наприклад, включає в себе Командування видів і родів військ (сил), у підпорядкуванні кожного з яких перебувають частини та з'єднання [297]. Також до складу ЗСУ належать органи військового управління, з'єднання, військові частини, вищі військові навчальні заклади, військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, установи та організації, що не належать до видів та окремих

родів військ (сил) ЗСУ [297]. Інші збройні та правоохоронні формування мають свою штатну структуру. Цілком закономірно, що не потрібно мати Уповноважений підрозділ або уповноважену особу з питань виявлення та протидії корупції в кожному взводі, роті чи батальйоні. На нашу думку, Уповноважені підрозділи мають створюватися в тих структурних підрозділах збройних і правоохоронних формувань, які окрім своїх безпосередніх завдань із забезпечення національної безпеки і оборони мають право й можливість здійснювати господарську діяльність (а отже, мають зовнішні корупційні ризики під час здійснення закупівель), мають поточні рахунки в органах казначейства (є можливість відстежувати фінансові потоки) а також мають власне діловодство.

Для вирішення питань, поставлених у попередньому абзаці, пропонуємо внести зміни до статті 13¹ Закону України «Про запобігання корупції»:

1) доповнити частину 1 зазначеної статті абзацами наступного змісту, який розширює перелік суб'єктів, в межах яких можуть бути утворені Уповноважені підрозділи (уповноважені особи) з питань запобігання та виявлення корупції:

«Збройних Силах України, інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях, правоохоронних та розвідувальних органах державних органах спеціального призначення з правоохоронними функціями, силах цивільного захисту, оборонно-промисловому комплексі України.

У зазначених формуваннях та установах уповноважені підрозділи (уповноважені особи) з питань запобігання та виявлення корупції створюються у тих їх структурних частинах (підрозділах), які мають власне діловодство, поточні рахунки в казначействі та мають право здійснювати господарську діяльність» (Додаток Г)..

Отже, як було визначено раніше основною проблемою діяльності суб'єктів щодо запобігання корупції як у державі в цілому, так і у сфері національної безпеки та оборони, є велика кількість таких суб'єктів а також

недостатньо розроблене розмежування сфер їх діяльності. В умовах воєнного стану особливо гостро стоїть питання щодо організації діяльності НАБУ, оскільки за умови воєнного стану за відповідним рішенням кримінальні корупційні правопорушення, які належать до підслідності НАБУ, можуть бути передані іншим органам. Також, як було зазначено вище, коло кримінальних правопорушень і осіб, щодо яких детективи НАБУ можуть здійснювати розслідування, є обмеженим. З іншого боку, НАБУ є важливою складовою антикорупційної вертикалі, яку формують власне НАБУ, САП, а також Вищий антикорупційний суд[298, с. 140; 299]. Головною ідеєю їх створення й функціонування є незалежність від вищих посадових осіб держави та інших державних органів. Тому слушним буде в умовах воєнного стану розширити штати НАБУ, створити нові підрозділи, які б мали змогу, зокрема, здійснювати розслідування в умовах воєнного стану, були оснащені необхідними засобами й озброєнням.

Отже, для принципового вирішення питання щодо підслідності корупційних правопорушень в умовах воєнного стану та розмежування повноважень між НАБУ та ДБР, пропонуємо наступні заходи:

перше – внести уточнення до ч. 4 статті 216 КПК, відповідно до якої слідчі органів ДБР здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених особами, визначеними в пункту 1 цієї статті, окрім випадків, якщо вчинення такими особами правопорушень віднесено до підслідності НАБУ;

друге – внести доповнення до ч. 5 статті 216 КПК, поширивши підслідність НАБУ на всі корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення (зокрема, на ст. 262 та 357, що обговорювалось нами в межах цього підрозділу дослідження);

третє – розширити коло суб'єктів кримінальних правопорушень у сфері національної безпеки і оборони, слідство щодо яких ведеться НАБУ за рахунок внесення до категорії підслідних осіб офіцерського

(начальницького) та рядового складу, а також працівників правоохоронних, розвідувальних й інших органів;

четверте – виключити з абзацу 3 ч. 5 статті 36 КПК можливості передачі розслідування від НАБУ до інших слідчих органів в умовах воєнного стану;

п'яте – для реалізації НАБУ своїх повноважень збільшити граничну чисельність працівників центрального апарату та територіальних органів агентства з 700 до 1 600 осіб (за аналогією з ДБР), із збереженням розподілу граничної чисельності осіб начальницького складу НАБУ приблизно 5:7 (не більше 1100 осіб начальницького складу) (Додаток Ж).

Розглянемо детальніше також і діяльність САП є самостійним структурним підрозділом Офісу Генерального прокурора (на правах Департаменту), підпорядкованим заступнику Генерального прокурора - керівнику САП [300]. Основними завданнями САП є здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування НАБУ кримінальних правопорушень, забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування НАБУ кримінальних правопорушень, підтримання публічного обвинувачення в суді у кримінальних провадженнях, що розслідувалися НАБУ, представництво інтересів держави в суді у випадках, передбачених Законом України «Про прокуратуру» і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями, а також у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави тощо [300]. Як бачимо, діяльність САП нерозривно пов'язана з діяльністю НАБУ і стосується нагляду за розслідуваннями корупційних та пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень.

Щодо участі прокурорів у розгляді в судах адміністративних корупційних правопорушень, то у сфері національної безпеки і оборони існує особливий порядок. Унаслідок реформування системи прокуратури в Україні утворено Спеціалізовану прокуратуру у сфері оборони (далі – СПСО),

діяльність якої регулюється відповідним наказом офісу генерального прокурора [301]. СПСО має забезпечувати участь прокурора у розгляді судами адміністративних справ за протоколами прокурорів про військові адміністративні правопорушення, а також за протоколами про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, передбачені статтями 172⁴ – 172⁹, 172⁹⁻² КУпАП, з урахуванням розмежування повноважень, визначених наказом Генерального прокурора [301]. Для забезпечення участі прокурора СПСО у розгляді справи про адміністративні корупційні правопорушення такі правопорушення мають бути вчинені посадовими, службовими особами і державними службовцями конкретних ЦОВВ, спеціалізованих органів та військових формувань, утворених відповідно до чинного законодавства, тобто складових сектору національної безпеки і оборони України [302, с. 56].

Отже, у сфері національної безпеки і оборони України діє особливий режим забезпечення участі прокурорів СПСО під час розгляду справ про адміністративні корупційні правопорушення, що узгоджується з вимогами КУпАП. Щодо кримінальних корупційних і пов'язаних з корупцією правопорушень, то нагляд за їх розслідуванням здійснюється САП.

Підсумовуючи проведене в межах підрозділу дослідження, зауважимо на наступних ключових моментах. По-перше, суб'єкти із запобігання корупції в сфері національної безпеки оборони виконують як свої безпосередні функції, так і загалом функції із забезпечення національної безпеки держави, оскільки боротьба з корупцією є одним з пріоритетів державної політики щодо подолання загроз національній безпеці. По-друге, суб'єкти із запобігання корупції можуть здійснювати діяльність по запобіганню корупції в інших суб'єктах сфери безпеки і оборони, в інших суб'єктах із запобігання корупції, а також в середині власної структури.

Правовий режим воєнного стану суттєво ускладнює діяльність суб'єктів із запобігання корупції, особливо щодо розкриття та розслідування корупційних та пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень. Для

удосконалення діяльності суб'єктів із запобігання корупції пропонується в умовах воєнного стану удосконалити розподіл повноважень між НАБУ і ДБР, зосередивши в НАБУ розслідування усіх кримінальних корупційних і пов'язаних із корупцією правопорушень і збільшивши граничну чисельність НАБУ до рівня ДБР. Також пропонується посилити координацію між НАЗК, Уповноваженими підрозділами і ВСП щодо запобігання адміністративним корупційним правопорушенням.

3.2. Удосконалення правового забезпечення громадського контролю як засобу запобігання корупції у сфері національної безпеки та оборони України.

Усі заходи із запобігання корупції, які впроваджуються в будь-якій державі, потребують належного функціонування ефективних механізмів громадського контролю. Оскільки корупція в першу чергу характерна для органів державної влади, а негативні наслідки корупції відчують на собі, в першу чергу, пересічні громадяни, здійснення громадського контролю за діяльністю посадовців і державних установ є запорукою виявлення як одиночних випадків виявлення корупції, так і великих корупційних «схем». Втім, як слушно зазначив у своєму дисертаційному дослідженні А. Білецький, в Україні для ефективного запобігання корупції шляхом здійснення громадського контролю існує низка перешкод, до яких належать пасивність органів державної влади і відсутність взаєморозуміння з нею, недовіра до представників правоохоронних органів і недосконалість законодавства тощо [303, с. 77]. Крім цього, в умовах воєнного стану громадський контроль у сфері національної безпеки та оборони значно обмежується ускладнюється через обмеження доступу до інформації, такої як дані про закупівлі на потреби оборони, декларації посадовців-працівників складових сил безпеки і оборони тощо. Відтак, потребує удосконалення

правового забезпечення громадського контролю як засобу запобігання корупції в досліджуваній нами сфері.

Загальні засади громадського контролю досліджували такі науковці, як В. Гаращук, А. Крупник, Т. Наливайко, А. Орешкова та ін. Питанням провадження громадського контролю як засобу запобігання корупції присвятили свої праці А. Білецький, В. Мацько, А. Михненко, О. Мельник, А. Мудров, О. Руснак та ін. Закордонний і міжнародний досвід участі громадськості в заходах із запобігання корупції вивчали О. Бондаренко, Д. Глоба, К. Ростовська, Т. Хабарова та ін.

Переходячи до основного змісту підрозділу, необхідно визначити, що саме необхідно розуміти під терміном «громадський контроль». Т. Наливайко визначає «громадський контроль» як організаційно-правову форму об'єднання громадян, яка утворюється на добровільних засадах з метою задоволення та захисту їхніх законних (правових, соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних та ін.) спільних інтересів [304, с. 3]. Раніше В. Гаращуком було визначено коло суб'єктів, які можуть здійснювати громадський контроль, до яких належать громадські формування або угруповання (профспілки, трудові колективи, партії, рухи, фонди та інших утворення), а також окремі громадяни [305, с. 169].

Ю. Шемшученко та О. Андрійко у своїй юридичній енциклопедії розглядають громадський контроль як один із видів соціального контролю, який здійснюється об'єднаннями громадян та самими громадянами і є важливою формою реалізації демократії, і способом залучення населення до управління суспільством та державою [306, с. 120]. Л. Наливайко та А. Орешкова також визначають громадський контроль як один із видів соціального контролю, який здійснюється у формі публічної перевірки діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування з використанням комплексу правових, організаційних, інформаційних заходів, які передбачено Конституцією та іншими законами України, з боку громадян та їх об'єднань [307, с. 51]. З такою думкою також погоджуються автори

навчального посібника з державного управління на чолі з А. Мельник [308, с. 149].

Інший підхід до тлумачення громадського контролю пропонує А. Крупник, який вважає його інструментом громадської оцінки виконання органами влади й іншими підконтрольними об'єктами їхніх соціальних завдань [309, с. 146–154]. М. Віхляєв та Р. Миронюк у своєму дослідженні наводять думку О. Полтаракова, який в основу розуміння громадського контролю ставить систему відносин громадянського суспільства з державою, яка утворюється за рахунок законодавчо закріпленої підзвітності органів державної виконавчої влади органам державної законодавчої влади та недержавним структурам [310, с. 155]. Самі ж автори розуміють громадський контроль як діяльність індивідуальних і колективних представників громадськості, яка спрямована на перевірку шляхом спостереження та нагляду за законністю здійснення органами державної влади своєї діяльності та надання доступу громадськості до процесів, які відбуваються в цих органах (зазначимо, що мова йшла про діяльність суддів) [310, с. 157–158]. У контексті контролю за діяльністю органів влади та недопущення незаконних рішень слід навести думку А. Михненка, який під громадським контролем розуміє діяльність громадськості, змістом якої є виявлення невідповідностей діяльності органів державної влади, інших державних організацій та органів місцевого самоврядування положенням законодавчих та інших нормативно-правових актів, очікуваним результатам державної політики, стандартам публічних послуг тощо, а також вплив на зазначені органи та організації для усунення таких невідповідностей і причин, що їх породжують [311, с. 258].

Таким чином, можемо виокремити наступні варіанти розуміння сутності громадського контролю: 1) як форма об'єднання громадян для захисту власних інтересів; 2) як вид соціального контролю; 3) як спосіб залучення громадян до процесів державного управління; 4) як засіб контролю за діяльністю державних органів влади й місцевого самоврядування. Зауважимо, що громадський контроль може бути як «загальної»

спрямованості (тобто виражатися в простому контролі відповідності управлінських процесів і рішень нормам законності) так і «негативно-виправної» спрямованості (тобто виражатися в цілеспрямованому пошуку недоліків та здійснення впливу для усунення виявлених невідповідностей). Зазначимо також, що в контексті запобігання корупції «негативно-виправна» спрямованість громадського контролю, на нашу думку, має домінувати.

Що ж до використання процедур громадського контролю як одного із засобів запобігання корупції, то слід зауважити, що таке використання має міжнародне «коріння». Зокрема, в Конвенції Організації Об'єднаних Націй (далі ООН) проти корупції зазначено, що формою державної звітності має стати, зокрема, «спрощення адміністративних процедур, у належних випадках, для полегшення доступу громадськості до компетентних органів, які приймають рішення» [312]. У Конвенції ООН проти корупції також зазначено, що «Кожна Держава-учасниця вживає належних заходів ... для сприяння активній участі окремих осіб і груп за межами державного сектора, таких як громадянське суспільство, неурядові організації та організації, що функціонують на базі громад, у запобіганні корупції й боротьбі з нею та для поглиблення розуміння суспільством факту існування, причин і небезпечного характеру корупції, а також загроз, що створюються нею [312]. Відповідно, Україна, ратифікувавши зазначену конвенцію, зобов'язалася активно розвивати процедури участі громадського суспільства в заходах із запобігання корупції, зокрема забезпечити можливість здійснення громадського контролю на рівні державних законодавчих актів.

У Законі України «Про запобігання корупції» ст. 21 висвітлює принципи участі громадськості в заходах щодо запобігання корупції [39]. Відповідно до положень цієї статті, громадські об'єднання, їх члени або уповноважені представники, а також окремі громадяни в діяльності щодо запобігання корупції мають право: 1) повідомляти про виявлені факти вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, реальний, потенційний конфлікт інтересів спеціально уповноваженим

суб'єктам у сфері протидії корупції, Національному агентству, керівництву чи іншим представникам органу, підприємства, установи чи організації, в яких були вчинені ці правопорушення або у працівників яких наявний конфлікт інтересів, а також громадськості; 2) запитувати та одержувати від державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування в порядку, передбаченому Законом України "Про доступ до публічної інформації", інформацію про діяльність щодо запобігання корупції; 3) проводити, замовляти проведення громадської антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та проектів нормативно-правових актів, подавати за результатами експертизи пропозиції до відповідних органів, отримувати від відповідних органів інформацію про врахування поданих пропозицій; 4) брати участь у парламентських слуханнях та інших заходах з питань запобігання корупції; 5) вносити пропозиції суб'єктам права законодавчої ініціативи щодо вдосконалення законодавчого регулювання відносин, що виникають у сфері запобігання корупції; б) проводити, замовляти проведення досліджень, у тому числі наукових, соціологічних тощо, з питань запобігання корупції; 7) проводити заходи щодо інформування населення з питань запобігання корупції; 8) здійснювати громадський контроль за виконанням законів у сфері запобігання корупції з використанням при цьому таких форм контролю, які не суперечать законодавству; 9) здійснювати інші не заборонені законом заходи щодо запобігання корупції [39].

Положення чинного українського законодавства щодо участі громадськості в заходах із запобігання корупції знайшли своє відображення і в Антикорупційній стратегії України на 2021-2025 роки, в якій зазначено, що рівень толерування корупції в державі знизився завдяки «донесенню до суспільства інформації про негативні наслідки вчинення корупційних і пов'язаних з корупцією правопорушень, а також про важливість забезпечення громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування» [197]. Разом із тим визначено

проблеми щодо здійснення громадського контролю, такі як недостатній обсяг інформації щодо діяльності Антимонопольного комітету України та інформації про суб'єктів господарювання, в яких держава має частку власності, а також визначено як перспективу удосконалення антикорупційної політики створення окремого органу громадського контролю за діяльністю митних органів [197]. Однак, не зважаючи на те, що чинна антикорупційна стратегія затверджена вже в умовах воєнного стану (червень 2022 року), на нашу думку, в ній не відображена головна на сьогодні проблема щодо здійснення громадського контролю, а саме обмежений доступ до інформації про діяльність органів державної влади у сфері безпеки та оборони й, відповідно, не визначено контрзаходу, який полягав би у створенні органів громадського контролю в цій сфері.

Для визначення перспектив громадського контролю в сфері національної безпеки і оборони спочатку розглянемо закордонний досвід застосування громадського контролю як засобу запобігання корупції. О. Мельник слушно зауважив, що успішний досвід розвинених держав світу у питаннях ефективного реформування системи публічного адміністрування можна використати з метою створення належних умов для зниження рівня корупції в Україні [313, с. 34]. В. Мацько зазначає, що громадський контроль за запобіганням і протидією корупції ефективно впроваджено в таких країнах, як Сполучені Штати Америки (далі – США), Італійська Республіка, Сінгапур, Малайзія, Ізраїль, Японія та інших країнах [314, с. 210]. Однак вважаємо доцільним дослідити досвід скандинавських країн (Швеція, Фінляндія, Данія) з традиційно низьким рівнем толерантності до корупції.

Наприклад у Швеції прозорість та відкритість уряду вважаються важливими механізмами уникнення зловживання владою та поширення корупції, особливо у поєднанні з посиленням зовнішнім контролем зі сторони громадськості та засобів масової інформації [315]. Громадський контроль у Швеції забезпечується завдяки таким нормативно-правовим актам, як Акт про свободу преси та Акт про свободу вираження поглядів [316].

Високі антикорупційні стандарти державної політики демонструє Фінляндія. О. Бондаренко вважає, що основним принципом запобігання корупції у Фінляндії є публічність і відкритість усіх процесів, які відбуваються в державній адміністрації, для критики з боку інших чиновників, громадян і ЗМІ [317, с. 11]. Доступними для громадянина є всі протоколи й записи обговорень (стенограми), зроблені в публічних адміністраціях [317, с. 11]. Т. Хабарова до чинників, що обумовлюють низький рівень толерантності до корупції в Фінляндії, також відносить незалежність ЗМІ, відкритість процесу прийняття рішень посадовими особами, ефективну систему внутрішнього і зовнішнього контролю за діями посадових осіб [318, с. 73].

В Данії низький рівень корупції досягається, зокрема, за рахунок прозорості руху усіх потоків грошових коштів, завдяки чому представники громадськості мають змогу відстежувати всі витрати та прибутки, особливо в роботі системи органів публічної влади [319]. Спеціальні контрольно-наглядові органи та громадські організації здійснюють всеохоплюючий контроль за діяльністю компаній та їх фінансовим станом, а, також, забезпечують публікацію в засобах масової інформації даних про їх діяльність [320, с. 38].

У США громадський контроль у сфері запобігання корупції виражається в журналістських розслідуваннях, участі представників громадськості у судових процесах, проведенні й трансляції відкритих дебатів у Конгресі [321, с. 182]. Органи державної влади на федеральному рівні та на рівні окремих штатів, а також місцеві органи влади зобов'язані надавати громадськості доступ до інформації про свою діяльність, що забезпечує більш високий рівень відкритості та прозорості [321, с. 182].

Цікавим в плані дослідження заходів із запобігання корупції є досвід Ізраїлю, який постійно перебуває фактично в умовах воєнного стану за рахунок протистояння палестинським радикальним угрупованням. Механізм запобігання корупції в цій державі забезпечується за рахунок дублювання

функцій контролю за потенційними корупційними правопорушеннями низкою урядових та громадських організацій, спеціалізованими відділами поліції, відомством Державного контролера, котрі є незалежними від державних відомств та міністерств, при чому отримана за результатами контролю інформація в обов'язковому порядку сповіщається громадськості [322].

Існують також міжнародні проєкти, які передбачають участь громадськості в заходах із запобігання корупції. Наприклад, проєкт «RECORD», основною метою діяльності якого, є запобігання корупції у сфері державних закупівель, утворили п'ять громадських організацій з чотирьох європейських країн: eState Foundation (Польща), Funky Citizens (Румунія), K-Monitor (Угорщина) Access Info Europe та Civio (Іспанія) [323]. Г. Мацьків зазначає, що цей проєкт своїм першочерговим завданням вважає проведення оцінки діяльності державних установ і нормативних актів щодо публічних закупівель і створення дієвого інструменту для моніторингу зазначених процесів на предмет корупційних ризиків [324, с. 43].

Щодо запобігання корупції в сфері національної безпеки і оборони України в умовах воєнного стану слід зазначити, що на сьогодні зацікавленість міжнародної та закордонної спільноти в процесі удосконалення протидії корупції в Україні є надзвичайно високою. Це пояснюється тим, що з бюджетів багатьох країн Європи та США виділяються багатомільйонні видатки на підтримання боєздатності сил безпеки й оборони України й на функціонування української економіки взагалі. Відповідно, корупція в Україні наносить шкоду не лише національним інтересам нашої держави, а й інтересам суспільства країн-партнерів України. Отже, буде цілком слушним утворення в іноземних країнах громадської організації з метою контролювання діяльності українських інституцій на предмет проявів корупції при розкраданні іноземної допомоги.

Зазначимо, що відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» на території України дозволяється діяльність неурядових

організацій інших держав, міжнародних неурядових організацій [325]. Зазначимо, що відокремлені підрозділи іноземної неурядової організації в Україні потребують акредитації. Відокремлений підрозділ іноземної неурядової організації акредитується в Україні без надання статусу юридичної особи в порядку, визначеному Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» [325]. Для акредитації відокремленого підрозділу іноземної неурядової організації подається низка документів, таких як заява про державну реєстрацію відокремленого підрозділу іноземної неурядової організації; копія документа уповноваженого органу іноземної держави, що підтверджує реєстрацію іноземної неурядової організації; копія установчих документів іноземної неурядової організації; рішення уповноваженого органу іноземної неурядової організації про утворення відокремленого підрозділу іноземної неурядової організації; установчий документ (статут, положення) відокремленого підрозділу, представництва, філії (якщо наявність установчого документа (статуту, положення) передбачена рішенням про утворення відокремленого підрозділу, представництва, філії) тощо [326]. Водночас, в умовах дії правового режиму воєнного стану правовий статус іноземців та осіб без громадянства, юридичних осіб іноземних держав, які перебувають на території України визначається Конституцією та законами України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [79].

Також важливо зауважити, що іноземні неурядові організації не можуть контролювати більшість питань, пов'язаних з діяльністю сил безпеки і оборони. Однак, у сфері національної безпеки та оборони України в умовах воєнного стану існують такі напрями діяльності, зокрема неурядових організацій, які можуть бути контрольовані представництва іноземних громадських об'єднань. Серед таких напрямів діяльності є надання Україні гуманітарної допомоги.

Відповідно до постанови КМУ від 25 лютого 2022 року № 155 «Про особливості визнання гуманітарною допомогою товарів, необхідних для здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та цивільного захисту населення в умовах введення воєнного стану» необхідно забезпечувати «невідкладний пропуск через державний кордон України гуманітарної та технічної допомоги» для госпіталів, лікарень, ЗСУ та інших сил безпеки і оборони України [327]. У березні 2022 року було спрощено порядок ввезення на територію України гуманітарної допомоги та визначено групи товарів військового призначення та подвійного використання, ввезення яких у складі товарів гуманітарної допомоги може здійснюватися без отримання дозволу, за наявності гарантійного листа кінцевого користувача таких товарів [328]. 5 вересня 2023 року прийнято постанову КМУ № 953 «Деякі питання пропуску та обліку гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану», яка набуде чинності 1 грудня 2023 року [329]. Цією постановою визначено Порядок пропуску та обліку гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану [329].

Однак, попри державне регулювання питань надання гуманітарної допомоги, в цій сфері існують істотні ризики, зокрема корупційні. О. Скаско та В. Галій визначили наступні прояви корупції під час отримання гуманітарної допомоги, які полягають:

в державному секторі – реалізація корупційних схем по розподілу отриманої гуманітарної допомоги;

у сфері волонтерських організацій – реєстрація організації на підставну особу → надання такій організації грошей для закупівлі певних товарів, що ввозяться безмитно по гарантійним листам → реалізація отриманої гуманітарної допомоги через мережі торгівлі з надприбутками, оскільки митні платежі не сплачувалися [330, с. 66]. У той же час автори відзначають слабкість розвитку громадського контролю в Україні наголошують на необхідності кількісного та якісного зростання громадських організацій,

підвищення їхньої компетентності, інституційної і ресурсної спроможності, покращення комунікацій, пошук і використання нових технологій контролю, вдосконалення спільних дій, а також на необхідності напрацювання механізмів ввезення і контролю гуманітарної допомоги [330, с. 67].

Ми ж, зі свого боку, пропонуємо наступний механізм контролю з боку громадських неурядових іноземних та міжнародних організацій з метою запобігання проявам корупції при передачі гуманітарної допомоги:

1 крок – створення громадської організації в окремій іноземній державі (або міжнародного об'єднання громадських організацій), у статуті якої зазначено функції контролю за постачанням та використанням гуманітарної допомоги;

2 крок – реєстрація представництва такої організації в Україні;

3 крок – зв'язок представництва іноземної (або міжнародної) організації з НАЗК (відповідно до Закону «Про запобігання корупції», до повноважень НАЗК належить координація виконання міжнародних зобов'язань у сфері формування та реалізації антикорупційної політики, співпраця з державними органами, неурядовими організаціями іноземних держав та міжнародними організаціями в межах своєї компетенції [39]) з метою отримання допомоги від українського національного спеціально уповноваженого суб'єкта з питань запобігання корупції;

4 крок – обмін документами за ланцюгом: отримання закордонним філіалом організації даних про відправлення й призначення гуманітарного вантажу в іноземній державі → передача цієї інформації представництву громадського об'єднання в Україні → здійснення членами представництва в Україні контролю за процесом розмитнення й подальшого руху гуманітарного вантажу в Україні до моменту його передачі за призначенням.

Зауважимо, що такий механізм потребує значної допомоги представництву іноземної громадської організації з боку НАЗК та інших антикорупційних органів, наприклад, щодо видачі перепусток для пересування в комендантський час, для проїзду в прифронтові зони тощо.

Також зауважимо, що особи, які задіяні в діяльності представництва іноземної організації, можуть здійснювати контроль лише тієї гуманітарної допомоги, передача та кінцеве призначення якої не становить державної таємниці.

Отже, з одного боку, за рахунок впровадження запропонованого нами механізму, можна буде забезпечити запобігання корупції в питаннях надання допомоги, наприклад, силам цивільного захисту, а також лікарням й госпіталям. З іншого боку, передача військових товарів (дата та місце передачі, маршрут пересування, кінцеве призначення), беззаперечно, становлять державну таємницю. Таємницю становлять і процедури закупівель таких товарів. Тож для запобігання корупції у сфері безпеки і оборони за допомогою громадського контролю необхідно розробити й інші механізми.

За даними дослідження Л. Кравченка, взаємодія громадськості з сектором безпеки та оборони охоплює широке коло проблем: 1) характер ставлення населення до сектору безпеки та оборони (рівень довіри, ступінь впевненості у здатності захистити суспільство і державу); 2) наявність демократичного контролю з боку інститутів громадянського суспільства; 3) престиж військової служби та професії військовослужбовця; 4) моральна готовність населення до захисту своєї Вітчизни і підтримка збройних сил; 5) готовність суспільства на матеріальні витрати щодо утримання та забезпечення нормального функціонування сектору безпеки та оборони тощо [331, с. 9]. Нас серед цього кола проблем, в першу чергу, цікавить наявність демократичного контролю.

Зазначимо, що принципи демократичного цивільного контролю за сферою безпеки і оборони були визначені в Україні ще 20 років тому. Відповідно до Закону України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» від 19 червня 2003 року № 975-IV, демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією та правоохоронними органами держави – комплекс

здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних заходів для забезпечення неухильного дотримання законності й відкритості в діяльності всіх складових частин Воєнної організації та правоохоронних органів держави, сприяння їхній ефективній діяльності і виконанню покладених на них функцій, зміцненню державної та військової дисципліни [332].

У Законі «Про національну безпеку» окремою статтею передбачено громадський нагляд у сфері національної безпеки і оборони [57]. У цій статті (ст. 10) зазначено, що громадяни України беруть участь у здійсненні цивільного контролю через громадські об'єднання, членами яких вони є, через депутатів місцевих рад, особисто шляхом звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або до державних органів у порядку, встановленому Конституцією України, Законом України «Про громадські об'єднання» та іншими законами України [57]. Громадським об'єднанням, зареєстрованим у встановленому законом порядку, гарантується відповідно до Конституції і законів України, а також статутних положень можливість: 1) отримувати в установленому порядку від державних органів, зокрема від керівників складових сектору безпеки і оборони, інформацію з питань діяльності складових сектору безпеки і оборони, крім інформації з обмеженим доступом; 2) здійснювати дослідження з питань національної безпеки і оборони, публічно презентувати їх результати, створювати для цього громадські фонди, центри, колективи експертів тощо; 3) проводити громадську експертизу проектів законів, рішень, програм, представляти свої висновки і пропозиції для розгляду відповідним державним органам; 4) брати участь у громадських дискусіях та відкритих парламентських слуханнях з питань діяльності і розвитку сектору безпеки і оборони, питань правового і соціального захисту військовослужбовців та працівників розвідувальних та правоохоронних органів, зокрема звільнених у запас чи відставку, учасників бойових дій та членів їх сімей [57]. Також зазначено, що сфера громадського нагляду може

бути обмежена виключно Законом України «Про державну таємницю» [57]. Таким чином, для удосконалення громадського контролю із запобігання корупції в сфері національної безпеки і оборони необхідно дослідити Закон України «Про державну таємницю».

Зазначеним Законом для громадян України встановлено порядок допуску громадян України до державної таємниці, який передбачає:

визначення необхідності роботи громадянина із секретною інформацією;

перевірку громадянина у зв'язку з допуском до державної таємниці;

взяття громадянином на себе письмового зобов'язання щодо збереження державної таємниці, яка буде йому довірена;

одержання у письмовій формі згоди громадянина на передбачені законом обмеження прав у зв'язку з його допуском до державної таємниці;

ознайомлення громадянина з мірою відповідальності за порушення законодавства про державну таємницю [333].

Допуск до державної таємниці може бути не надано з низки причин, зокрема через участь громадянина в діяльності політичних партій та громадських організацій, діяльність яких заборонена у порядку, встановленому законом, через відмову громадянина взяти на себе письмове зобов'язання щодо збереження державної таємниці, яка буде йому довірена, а також за відсутності його письмової згоди на передбачені законом обмеження прав у зв'язку з допуском до державної таємниці тощо [333]. Зазначимо, що одним із пунктів ненадання доступу до державної таємниці є «відсутність у громадянина обґрунтованої необхідності в роботі із секретною інформацією» [333]. На нашу думку, заходи із запобігання корупції в сфері національної безпеки і оборони України мають в обов'язковому порядку передбачати доступ громадян до секретної інформації та інформації з обмеженим доступом, якщо дослідження такої інформації може сприяти виявленню корупційних правопорушень чи зменшенню корупційних ризиків у діяльності сил сектору безпеки і оборони. Водночас, надавати доступ

кожному громадянину, який прагне брати участь в громадському контролі діяльності сил безпеки і оборони щодо запобігання корупції, до державної таємниці вбачається вкрай недоцільним. Тому рішенням цієї проблеми може бути створення спеціалізованих органів громадського контролю із запобігання корупції в складі сил сектору безпеки і оборони України.

Зазначимо, що практика створення таких органів активно впроваджується в Україні. У березні 2023 року в Міноборони прийнято рішення про утворення нового громадського органу – Громадської антикорупційної ради при Міністерстві оборони України (далі – ГАР). ГАР є колегіальним консультативно-дорадчим органом Міноборони, який діє на постійній основі [334]. Мета створення ГАР – участь громадськості у забезпеченні оцінки корупційних ризиків у Міноборони для формування відповідних антикорупційних заходів [334]. Зазначимо, що Міноборони має право утворювати у своєму складі постійні або тимчасові дорадчі органи для розгляду наукових рекомендацій і проведення фахових консультацій з основних питань діяльності [139].

До завдань ГАР належить: 1) забезпечення прозорості діяльності Міноборони та здійснення цивільного контролю; 2) здійснення регулярного аналізу (моніторингу) корупційних ризиків та стану запобігання і протидії корупції у Міноборони; 3) підготовка пропозицій щодо вдосконалення системи запобігання корупції у Міноборони та підвищення ефективності її функціонування; 4) визначення шляхів, механізмів та способів недопущення виникнення корупційних проявів у Міноборони; 5) сприяння взаємодії Міноборони з громадськими об'єднаннями, іншими інститутами громадянського суспільства з питань, пов'язаних з діяльністю Міноборони [334]. З метою виконання зазначених завдань ГАР наділено широкими повноваженнями й правами. Наприклад, члени ГАР можуть бути залучені до роботи конкурсних комісій з відбору кандидатів на зайняття посад у Міноборони [334]. ГАР також може здійснювати моніторинг ефективності державних закупівель в Міноборони, а також стану матеріального,

грошового, речового, продовольчого та інших видів забезпечення військовослужбовців [334].

Таким чином, повноваження ГАР виходять за межі фахових консультацій з основних питань діяльності Міноборони. Деякі повноваження ГАР дублюють повноваження або права Департаменту з питань запобігання та виявлення корупції, наприклад, проведення моніторингу додержання службовими та посадовими особами Міноборони вимог норм антикорупційного законодавства [143, с. 264]. Також, якщо Департамент як уповноважений підрозділ з питань запобігання та виявлення корупції Міноборони лише наділений правом проведення нарад, наукових конференцій та семінарів з питань запобігання і виявленню корупції, то проведення зазначених заходів для ГАР є повноваженням, необхідним для виконання основних завдань [143, с. 265]. Зазначимо, що одним із повноважень Департаменту є, зокрема, забезпечення демократичного цивільного контролю за своєю діяльністю, а також інформування про свою діяльність громадськості й засобів масової інформації, що також є завданнями ГАР [334].

Щодо забезпечення доступу членів ГАР до державної таємниці, у відповідному положенні зазначено лише один пункт: «Надання членам Антикорупційної ради доступу до державної таємниці здійснюється у встановленому законодавством порядку» [334]. Як було зазначено вище, порядок доступу громадян до державної таємниці передбачає проведення спеціальної перевірки, яка здійснюється органами СБУ. Зазначимо, що в умовах воєнного стану термін перевірки для громадян, мобілізованих на службу в ЗСУ, інші військові та правоохоронні формування, у зв'язку з необхідністю надання їм допуску до державної таємниці має здійснюватись у десятиденний термін [333]. Проблема полягає в тому, що члени ГАР не є мобілізованими, а отже процес їх перевірки може не вкладатися в десятиденний термін і затягуватися.

Змоделюємо ситуацію. Наприклад, одному або декільком членам ГАР стало відомо про наявність певної корупційної схеми в МОУ, але для її доказового викриття необхідно отримати доступ до документів, що містять державну таємницю. Члени ГАР звертаються до СБУ із запитом щодо надання доступу до державної таємниці, але і в разі конфлікту інтересів з боку працівників СБУ, а також за умови злочинної змови між правопорушниками-корупціонерами в МОУ та СБУ, допуск членів ГАР до державної таємниці може затягуватись, або взагалі не бути надано через фальсифікацію фактів про членів ГАР. Користуючись своїм правом оскаржити рішення, члени ГАР звертаються до суду. Але за час відновлення своїх прав, документи, в яких міститься компрометуюча інформація, можуть бути переміщені, приховані або т. ін.

Отже, в діяльності ГАР існує реальний ризик гальмування та ускладнення її діяльності через ненадання доступу до державної таємниці. Для уникнення цього ризику, ми пропонуємо наступне:

по-перше, розширити перелік вимог до кандидатів в члени ГАР, передбачений п. 11 відповідного Положення [ГАР], наступними підпунктами:

«г) не сприяти діяльності іноземної держави, іноземної організації чи їх представників, а також окремих іноземців чи осіб без громадянства, що завдає шкоди інтересам національної безпеки України;

д) не приймати (не даний час чи раніше) участь у діяльності політичних партій та громадських організацій, діяльність яких заборонена у порядку, встановленому законом;

є) не мати психічних розладів, які можуть завдати шкоди охороні державної таємниці;

ж) не мати порушень з невиконання обов'язків щодо збереження державної таємниці, яка кандидату довірена або довірялася раніше.»;

по-друге, у пункті 12 положення про ГАР додати наступну вимогу: «На замовлення Міноборони, СБУ здійснює перевірку щодо достовірності даних

про кандидата, викладених в підпунктах в), г), д) та ж) пункту 11 цього положення. У разі підтвердження недостовірності даних, викладених кандидатом в зазначених підпунктах, кандидатура знімається з конкурсу».

Таким чином, можна буде забезпечити допуск до членства в ГАР лише таких кандидатів, яким не може бути відмовлено в доступі до державної таємниці, або відмова такого доступу в подальшому буде значно ускладнена у зв'язку з наявністю попереднього висновку СБУ.

Отже, створення громадських антикорупційних рад при силах сектору безпеки і оборони України, на нашу думку, є суттєвим кроком на шляху вдосконалення громадського контролю за запобіганням корупції у сфері національної безпеки і оборони України. З метою впровадження цього досвіду пропонуємо усім складовим сектору безпеки і оборони України утворити в своєму складі громадські антикорупційні ради.

Підсумовуючи проведене в межах підрозділу дослідження зазначимо, що громадський контроль за діяльністю органів державної влади є дієвим механізмом запобігання корупції, що підтверджується зарубіжним досвідом. В умовах воєнного стану в Україні діяльність органів громадського контролю у сфері національної безпеки і оборони щодо запобігання корупції може бути вдосконалена за наступними напрямками:

щодо розподілу гуманітарної допомоги – за рахунок створення в Україні представництв окремих зарубіжних й міжнародних громадських організацій із запобігання корупції, які у взаємодії з НАЗК та з іншими спеціалізованими антикорупційними суб'єктами зможуть відстежувати маршрути й розподіл гуманітарної допомоги;

щодо громадського контролю за сектором сфери безпеки і оборони – утворення при силах безпеки і оборони, силах цивільного захисту та інших складових сектору громадських антикорупційних рад, члени яких на етапі конкурсу мають пройти перевірку на рахунок можливості в подальшому доступу до державної таємниці, що спростить виявлення корупційних схем у сфері національної безпеки і оборони України.

Висновки до розділу 3

Досліджено діяльність спеціалізованих суб'єктів із запобігання корупції в умовах воєнного стану. Розглянуто основні принципи діяльності, завдання та повноваження НАБУ, НАЗК і САП. На основі теоретичних досліджень щодо діяльності суб'єктів із запобігання корупції у сфері національної безпеки і оборони запропоновано класифікувати їх діяльність за напрямками на зовнішню діяльність (заходи із запобігання корупції здійснюються щодо суб'єктів сфери національної безпеки і оборони, які не є суб'єктами із запобігання корупції), міжсуб'єктну діяльність (заходи із запобігання корупції здійснюються щодо інших суб'єктів із запобігання корупції) та внутрішню діяльність (заходи із запобігання корупції здійснюються в межах структури того чи іншого суб'єкта).

Визначено основні проблеми діяльності суб'єктів із запобігання корупції в умовах воєнного стану, головними з яких є недостатньо визначене розмежування підслідності кримінальних корупційних і пов'язаних з корупцією правопорушень між НАБУ, ДБР і СБУ, а також можливість передачі слідства щодо корупційних правопорушень від НАБУ до інших правоохоронних органів в умовах воєнного стану. З метою удосконалення діяльності суб'єктів із запобігання та протидії корупційним кримінальним правопорушенням запропоновано внести зміни до чинного законодавства, які чітко розмежовують підслідність корупційних та пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень, залишають за НАБУ підслідність таких злочинів навіть в умовах воєнного стану, а також збільшують штатну чисельність працівників НАБУ.

З метою удосконалення діяльності суб'єктів із запобігання адміністративним корупційним правопорушенням у сфері національної безпеки і оборони України запропоновано визначити рівень структурних підрозділів сил безпеки і оборони, в яких необхідно створити (або

призначити) уповноважений підрозділ (уповноважену особу) з питань виявлення та протидії корупції.

Досліджено питання удосконалення громадського контролю у сфері національної безпеки і оборони України як одного з ефективних засобів запобігання корупції. Узагальнено варіанти розуміння сутності громадського контролю, а також визначено можливі варіанти його спрямованості. Зазначено, що основною проблемою провадження діяльності громадських організацій з питань запобігання корупції в сфері безпеки і оборони України є режим таємності, що супроводжує державні закупівлі та інші аспекти діяльності сил сектору безпеки і оборони, які є найбільш вразливими до корупційних ризиків.

Розглянуто досвід громадського контролю в країнах Скандинавії (Швеція, Данія, Фінляндія), США та Ізраїлі. Основними засадами діяльності громадських організацій в цих країнах визначено прозорість прийняття рішень державно-владними органами, доступ громадськості до звітів, все ціле сприяння держави діяльності неурядових контрольних організацій спільноти. Також розглянуто приклад утворення міжнародних об'єднань громадських організацій з питань запобігання та протидії корупції.

З метою удосконалення громадського контролю за переміщенням і розподілом гуманітарної допомоги запропоновано механізм утворення й діяльності в умовах воєнного стану на території України представництв закордонних і міжнародних громадських організацій із запобігання корупції, які б у взаємодії з НАЗК могли контролювати шлях гуманітарної допомоги від відправника до пункту призначення.

Як один із способів удосконалення громадського контролю в сфері національної безпеки і оборони визначено створення при складових сектору національної безпеки і оборони громадських антикорупційних рад (на прикладі Міноборони). З метою удосконалення їх діяльності запропоновано закріпити в відомчих документах такі вимоги до кандидатів в члени громадських антикорупційних рад, які б робили можливим їх доступ до

матеріалів, що містять державну таємницю, і, таким чином, забезпечували б протидію корупції в сфері оборонних закупівель, ремонту та відновлення техніки та інших сферах, доступ до інформації в яких є обмежений для громадськості.

ВИСНОВКИ

В дисертаційній роботі досліджено правові засади запобігання корупції у сфері національної безпеки і оборони України; визначено корупційні ризики та можливі прояви корупції в її сфері, проаналізовано вплив умов воєнного стану на динаміку корупційних проявів та адаптацію заходів щодо їх запобігання. З результатами дослідження вирішено завдання щодо вдосконалення правового забезпечення запобігання корупції у сфері національної безпеки і оборони України в умовах воєнного стану.

1. Проаналізовано правову природу заходів із запобігання корупції, під якою запропоновано розуміти спрямовані на попередження та боротьбу з корупцією дії законодавчого, організаційного, управлінського та оперативного характеру. Заходи із запобігання корупції запропоновано класифікувати з поділом на шість груп: 1) за характером дій – на нормотворчі, організаційні, управлінські та оперативні; 2) за охопленням суспільних відносин – загальнодержавного та галузевого характеру; 3) за призначенням – на регулятивні та процесуальні; 4) за спеціалізацією – на загальні, спеціальні та спеціалізовані; 5) за об'ємом – на комплексні та окремі заходи, які є складовою частиною комплексних або не є їх частиною; 6) за межами здійснення – на національні та міжнародні.

2. Розглянуто сферу національної безпеки і оборони України в контексті корупційних ризиків. Сформульовано визначення сфери національної безпеки і оборони України як сукупності заходів, спрямованих на підтримання всіх видів безпеки держави й громадян у мирних час та на захист держави в умовах надзвичайного або воєнного стану, терористичних атак тощо. Удосконалено тлумачення корупційного ризику, під яким пропонується розуміти сукупність певних умов і обставин, що можуть призвести до вчинення корупційного злочину або корупційного правопорушення, організації корупційних схем тощо. Наголошено, що наявність або відсутність корупційних ризиків залежить від низки

внутрішніх і зовнішніх факторів. Запропоновано наступну класифікацію корупційних ризиків: а) за місцем появи – *зовнішні* та *внутрішні*; б) за характером причини – *особистісні*, *системні* та *надсистемні*; в) за локалізацією проявів – *загальні* та *особливі*; г) за часом прояву: *постійні* та *ситуативні*. Встановлено, що сфера національної безпеки і оборони України об'єднує в собі декілька окремих сфер, в кожній з яких наявні притаманні їй корупційні ризики та прояви корупції. Визначено, що в умовах воєнного стану найбільшим корупційним ризикам піддаються: сфера воєнної безпеки і оборони, сфера державної безпеки, діяльність підприємств оборонно-промислового комплексу та сфера цивільного захисту.

3. Розкрито зміст корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень, основою якої є порушення встановленого порядку діяльності посадових осіб органів державної влади, які проявляються в зловживанні службовим становищем і перевищенні влади, отриманні неправомірної вигоди, недостовірному декларуванні доходів, хабарництві. Встановлено, що корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення мають різну суспільну небезпечність, що обумовлює диференціацію відповідальності за такі правопорушення. Наголошено, що в умовах воєнного стану відповідальність за адміністративні та кримінальні корупційні і пов'язані з корупцією правопорушення має бути посилена, для чого запропоновано вважати умови воєнного стану як обтяжуючу обставину для таких правопорушень із накладанням більш суворих санкцій.

4. Визначено, що умови воєнного стану є причиною активізації проявів корупції в сфері національної безпеки і оборони України. Розглянуто найбільш розповсюджені прояви корупції в умовах воєнного стану:

1) у сфері воєнної безпеки та оборони – процеси мобілізації та призначення військовослужбовців на посади, які не передбачають безпосередню участь в бойових діях;

2) у сфері державної безпеки – процеси прикордонного контролю

3) в оборонно-промисловому комплексі – розроблення технічних специфікацій на товари оборонного призначення під конкретного замовника та зловживання під час здійснення контролю якості такої продукції;

4) у сфері цивільного захисту – перевірк стану готовності захисних споруд.

Крім того, для усіх складових сфери національної безпеки і оборони спільними є корупційні ризики під час здійснення процедур публічних закупівель, а також при виконанні військовослужбовцями, посадовими особами та службовцями сил сектору безпеки і оборони, цивільного захисту та оборонно-промислового комплексу своїх обов'язків.

Визначено, що основою правового забезпечення запобігання корупції в усіх складових сфери національної безпеки і оборони є діяльність спеціально уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції з проведення самооцінки відповідно до стандартів НАТО корупційних ризиків в силах, які складають сектор національної безпеки і оборони. Крім того, запропоновано розширити повноваження уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції під час здійснення контролю за діяльністю призовних комісій та військовослужбовців Державної прикордонної служби України. З метою запобігання корупції в діяльності сил безпеки України запропоновано формувати мобільні груп з представників підрозділів внутрішньої безпеки правоохоронних органів, а також спеціалізованих суб'єктів із запобігання корупції.

Під час аналізу правового забезпечення запобігання корупції в складових сфери національної безпеки і оборони визначено, що проблемами на шляху до вдосконалення цих заходів є нечіткий розподіл повноважень щодо запобігання корупції між спеціалізованими суб'єктами із запобігання корупції та іншими правоохоронними органами, а також ускладнення процесів громадського контролю за діяльністю сил сектору національної безпеки і оборони в умовах воєнного стану.

5. Досліджено, що на сьогодні діяльність щодо запобігання корупції у сфері національної безпеки і оборони України здійснюють як спеціалізовані суб'єкти із запобігання корупції (НАЗК, НАБУ, САП), так і інші спеціалізовані правоохоронні органи, передусім СБУ та ДБР. Суттєвою перешкодою в діяльності НАБУ щодо запобігання корупції визначено нечіткі межі розподілу підслідності цього органу та ДБР, а також принципову можливість передачі в умовах воєнного стану розслідування корупційних правопорушень до інших правоохоронних органів, що передбачено Кримінальним процесуальним кодексом України. Серйозним недоліком законодавства, що регулює процеси запобігання корупції, також визначено вузьке коло осіб, щодо яких НАБУ може здійснювати слідство. З метою належного функціонування спеціалізованих суб'єктів із запобігання корупції в умовах воєнного стану, зокрема у сфері національної безпеки і оборони, запропоновано скасувати можливість передачі підслідності зі сфери НАБУ до інших правоохоронних органів в умовах воєнного стану, розширити коло суб'єктів, щодо яких НАБУ може здійснювати слідство, за рахунок включення до їх складу осіб офіцерського (начальницького) та рядового складу, а також збільшення штатної чисельності працівників НАБУ. Щодо діяльності суб'єктів із запобігання адміністративних корупційних правопорушень у сфері національної безпеки і оборони України, запропоновано посилити взаємодію між НАЗК, уповноваженими підрозділами (уповноваженими особами) з питань запобігання та виявлення корупції та Військової служби правопорядку Збройних Сил України в умовах воєнного стану.

6. Визначено можливості удосконалення заходів громадського контролю за діяльність сектору національної безпеки і оборони України в умовах воєнного стану, до яких належить утворення за прикладом Міноборони Громадських антикорупційних рад при окремих органах державної влади, передбачених законом військових формуваннях, правоохоронних та розвідувальних органах, а також в силах цивільного

захисту. Для забезпечення діяльності таких рад щодо запобігання та виявлення корупції під час проведення державних закупівель товарів оборонного та подвійного призначення запропоновано встановити такі вимоги до кандидатів в члени громадських антикорупційних рад, які б робили можливим допуск таких осіб до державної таємниці, що значно ускладнить здійснення «корупційних схем». Також розроблено алгоритм дій щодо створення і діяльності в контакт з НАЗК на території України представництв міжнародних та іноземних організацій громадського контролю, який дозволить забезпечити контроль за перевезенням гуманітарних вантажів і міжнародної допомоги для потреб національної безпеки і оборони України та попередить розкрадання й привласнення міжнародної та іноземної допомоги Україні.

7. На основі проведених досліджень запропоновано напрями удосконалення правового забезпечення запобігання корупції у сфері національної безпеки і оборони України, зокрема:

1) запровадити для уповноваженого підрозділу з питань запобігання та протидії корупції Головного управління Національної гвардії України вимоги щодо інформування про зазначені вище випадки не тільки командувача НГУ, а й Головнокомандувача ЗСУ;

2) розширити повноваження Військової служби порядку щодо складання протоколів про адміністративні корупційні правопорушення, вчинені військовослужбовцями, а в умовах воєнного стану – і працівниками інших складових сил безпеки та сил оборони, що перебувають в зоні бойових дій;

3) надати доступ до систем електронного документообігу тим підрозділам та (або) посадовим особам, які уповноважені здійснювати службові розслідування в діяльності ВЛК, ТЦК та СП, а також у діяльності закладів охорони здоров'я комунальної або державної форми власності;

4) провести аналіз процедур перетворення підприємств ОПК, які відбулися після набрання чинності Закону України «Про визнання таким, що

втратив чинність, Закону України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації» на предмет наявності чи відсутності конфлікту інтересів у членів Кабінету Міністрів України, окремих депутатів Верховної Ради та депутатських фракцій в процесах перетворення державних підприємств;

5) внесення змін до Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки, відповідно до яких автоматизовану систему обліку і моніторингу споживання та якості пального необхідно створити й запровадити в усіх складових сектору національної безпеки і оборони України;

б) скасувати можливість проведення закупівель юридичних послуг для із захистом прав та інтересів України, у тому числі з метою захисту національної безпеки і оборони, без проведення процедури публічних закупівель та електронного каталогу.

8. На основі матеріалів дослідження розроблено зміни до чинного законодавства, що регулює процеси запобігання корупції в сфері національної безпеки і оборони, зокрема:

– зміни до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення, зміст яких полягає у встановленні як окремою обтяжуючою обставини для корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень їх вчинення в умовах воєнного стану, а також підсилення санкцій, зокрема підвищення максимальних строків позбавлення волі, а також по життєвого позбавлення права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю;

– зміни до Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII, доповнивши частину 1 статті 13¹ деталізованим переліком структурних підрозділів складових сил безпеки і оборони, в яких можуть утворюватись (призначатись) уповноважені підрозділи (уповноважені особи) з питань запобігання та виявлення корупції, а також визначивши у пункті 2¹¹ прикінцевих положень вимогу до ЗСУ та інших військових формувань, розвідувальних і правоохоронних органів у разі

отримання ними грошових коштів або товарів від осіб, якщо такі грошові кошти або товари були передані з метою виконання умов пункту 2³ прикінцевих положень цього Закону щодо не поширення вимог відповідності подарунків загальноновизнаним уявленням про гостинність та обмеження щодо вартості подарунків, в обов'язковому порядку доповідати про такі випадки до спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції з метою з'ясування останніми джерел та обставин походження переданих коштів;

– зміни до п. 11 ч. 1 ст. 106 та ч. 2 ст. 106 Кодексу цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 року № 5403-VI, відповідно до яких особа начальницького або рядового складу цивільного захисту, яка вчинила адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, негайно звільняється зі служби поза залежністю від виду застосованої санкції;

– зміни до Закону України «Про національне антикорупційне бюро України» та до Кримінального процесуального кодексу України, змістом яких є збільшення штатної численості НАБУ до 1600 працівників, розподіл підслідності між НАБУ та ДБР, передачею в підслідність НАБУ всіх кримінальних корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень, а також скасування можливості передачі слідства в умовах воєнного стану від НАБУ до інших правоохоронних органів.

Крім того, розроблено Порядок розроблення технічних специфікацій на товари оборонного призначення, який має на меті обмежити можливість розроблення технічних специфікацій під конкретного виробника, а також Інструкцію про організацію здійснення заходів державного контролю (нагляду) за станом захисних споруд в умовах воєнного стану, в якій з метою запобігання проявів корупції під час здійснення перевірки стану захисних споруд запроваджено відеофіксацію такої перевірки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стан корупції в Україні 2023: сприйняття, досвід, ставлення. USAID. URL: <https://engage.org.ua/stan-koruptsii-v-ukraini-2023-spryjniattia-dosvid-stavlennia/>
2. Кривицький Ю. Правова природа в межах предмета загальнотеоретичного правознавства. *Юридичний вісник*. 2022. № 5. С. 49–59.
3. Ільницький О., Ільків О. Імплементція міжнародно-правових стандартів судового контролю за реалізацією виборчих прав. *Захист виборчих прав адміністративними судами в Україні: Збірник тез доповідей IV Міжнар. наук.-практ. конф. «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики»* (м. Київ, 1-2 липня 2021 року). Київ: «Компанія «Ваїте», 2021. 274 с. С. 112–116.
4. Шпенюв Д. Ю. Адміністративно-правова природа служби суддів в Україні. *Європейські перспективи*. 2014. № 10. С. 60–64.
5. Остапенко О., Байк О. Адміністративно-правова природа інформаційної безпеки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2021. № 3 (31). С. 167–179.
6. Луців О. Адміністративно-правова природа боулінгу в Україні. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2023. № 1 (53). С. 255–261.
7. Луців О. Адміністративно-правова протидія булінгу в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2023. 18 с.
8. Солілко І. Адміністративно-правова природа виборчих спорів. *Захист виборчих прав адміністративними судами в Україні: Збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики»* (м. Київ, 1-2 липня 2021 року). Київ: «Компанія «Ваїте», 2021. 274 с. С. 256–259.
9. Kurzępa B. Kilka uwag o korupcji. *Prokurator*. 2000, № 4, с. 17

10. Collao L. R. Delimitación del concepto penal de corrupción. *Revista de Derecho de la Pontificia Universidad Católica de Valparaíso*. 2004. № 25. pp. 339–359.
11. Чубенко А. Г. Термінологічний словник з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та корупції. Київ: при сприянні ОБСЄ, 2018. 832 с.
12. Франчук В. Наукові концепції розуміння корупції та їх реалізація в Законі України «Про запобігання корупції». *Вісник Львівського університету. Серія: юридична*. 2020. № 71. С. 100–107.
13. Гура В. В. Поняття корупції як економічно-правового феномену. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2021. №4 (64). С. 76–84.
14. Мельник М. І. Хабарництво: загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства. Київ: Парламентське видавництво, 2000. 255 с.
15. Левчук А. О. Поняття, сутність корупції та корупційних правопорушень. *Юридичний бюлетень*. 2019. Вип. 9. С. 171-177.
16. Чумаченко Д. С. Корупція як соціальне явище у вимірі соціологічного аналізу. *Грані*. 2018. № 2. Том 2 (Соціологія). С. 37–43.
17. Нинюк М., Нинюк І. Корупція як фактор загрози національній безпеці та суспільному ладу України. *Історико-правовий часопис*. 2015. № 2. С. 71-76.
18. Deflem M. Corruption, Law and Justice: a conceptual clarification. *Journal of Criminal Justice*. 1995. № 3. P. 243-258.
19. Friedrich C. J. *The Pathology of Politics: Violence, Betrayal, Corruption, Secrecy, and Propaganda*. N.Y.: Harper & Row, 1972. 297 p.
20. Волощенко А. В. Корупція: історичні витоки та сучасні прояви. *Економічна теорія та історія економічної думки*. 2015. № 3(165). С. 8-16.

21. Бачинська І. С. Детермінанти корупції в Україні, або чому державні службовці залучені до корупційного процесу. *Ефективність державного управління*. 2012. Вип. 32. С. 377-382.
22. Leyes C. What is the Problem About Corruption? *Journal of Modern African Studies*. 1965. Vol. 3. № 2. P. 215-230.
23. Huntington S. Modernization and Corruption. *Political Order in Changing Societies*. New Haven, Conn: Yale University Press, 1968. 488 p.
24. Merton R. *The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations*. University of Chicago Press, 1973. 605 p.
25. Волошина А. В., Грищенко І. Я., Лемєнов О. В. та ін. Політична корупція: як розпізнати та подолати: навчально-методичний посібник / за заг. ред. Давиденко К. С. Київ: Ейдос, 2016. 52 с.
26. Стогова О. В. Люстрація як передумова ефективно боротьби з корупцією. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2016. Вип. 1(13). С. 167-178.
27. Руденко О. М. Лобіювання – політична корупція чи суспільний компроміс. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2020. № 2 (45). С. 77–83.
28. Халковський О. М. Лобіювання економічних інтересів підприємницької діяльності як форма прояву корупції. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 18. Економіка і право*. 2021. Вип. 19. С. 73–79.
29. Damania R., Fredricksson P. G., M. Mani The Persistence of Corruption and Regulatory Compliance Failures: Theory and Evidence. *Public Choice*. 2004. № 121. P. 363–90.
30. Пояснювальна записка до доопрацьованого проекту Закону України «Про державну реєстрацію суб'єктів лобіювання та здійснення лобіювання в Україні». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68128(дата звернення: 02.07.2023).

31. Бондар С. Соціально-філософські аспекти проблеми лобізму у владних структурах. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2020. Вип. 30. С. 16–22.
32. Цимбалюк М. М., Парпан У. М., Сумало Н. М. Корупція та лобіювання: аспекти розмежування. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2021. Вип. 29. С. 201–206.
33. Трепак В.М. Особливості дефініції поняття «корупція». Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 4. С. 181-194.
34. Рогульський С. С. Адміністративно-правові заходи боротьби з корупцією в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2005. 20 с.
35. Терещук О. В. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2000. 20 с.
36. Про боротьбу з корупцією: Закон України від 05.10.1995 р. № 356/95-ВР URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/356/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 02.07.2023)
37. Про засади запобігання та протидії корупції: Закон України від 11.06.2009 р. № 1506-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1506-17> (дата звернення: 02.07.2023)
38. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 07.04.2011 р. № 3206-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17> (дата звернення: 02.07.2023)
39. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page> (дата звернення: 02.07.2023).
40. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укладник і головний редактор В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

41. Словник української мови: в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 1970 – 1980. Т. 1: А-В / ред. тому: П. Й. Горещький та ін. 1970. XXVII, 799 с.
42. Грянка Г. В. Поняття та класифікація адміністративно-правових заходів протидії корупції. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2009. Вип. 20. С. 103-110.
43. Паславський М. І. Дослідження термінологічного означення і вживання терміна «протидія злочинності». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 613–622.
44. Маслова Я. І. Механізм запобігання корупції: поняття та структура. *Правова позиція*. 2022. № 1 (34). С. 81–85.
45. Шостко О. Ю. Теоретичні та прикладні проблеми протидії організованій злочинності в європейських країнах: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. НЮАУ ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2010. с. 38.
46. Серова І. І. Формування норм міжнародного права щодо протидії нелегальній міграції. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2012. Вип. 28. С. 76-83.
47. Словник української мови: в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 1970 - 1980. Т. 7: Поїхати-Приробляти . 1976. 723 с.
48. Курс кримінології. Особлива частина: підруч. / М.В. Корнієнко, Б.В. Романюк, І.М. Мельник та ін.; за заг. Ред. О.М. Джужі. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 480 с.
49. Зубар В.М. Критерії поділу юридичних осіб на осіб публічного та приватного права. *Правове життя сучасної України: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої ювілею академіка С.В. Ківалова (16-17 травня 2014 р., м. Одеса): у 2 т. Т. 1/відп. ред. В.М. Дрьомін. Одеса: Юридична література, 2014. С. 272-274.*

50. Словник української мови: в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 1970 - 1980. Т. 3: 3 / ред. тому: Г. М. Гнатюк, Т. К. Черторизька. 1972. 744 с.
51. Ключев О. Розмежування запобіжної і профілактичної діяльності органів внутрішніх справ. *Право України*. 2005. № 3. С. 98-101.
52. Молдован Е.С. Напрями запобігання та протидії корупції на державній службі: морально-ідеологічний аспект. *Державне управління: теорія та практика*. 2010. № 2.
53. Іщук Д. О. Адміністративно-правовий статус спеціалізованих суб'єктів протидії корупції в Україні: автореф. дис. ... д-ра юр. наук: 12.00.07 / МВС України. Дніпро. 2021.
54. Чорна В.Г. Адміністративно-правові обмеження як інститут адміністративного права. *Актуальні проблеми юриспруденції*. 2018. № 4. С.139-142.
55. Басов А.В. Поняття «обмеження» як юридична категорія: теоретичний аспект. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 1. С. 27-33.
56. Остапенко О. Про заборони та обмеження в адміністративному праві. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2018. № 894. С. 51-59.
57. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 09.07.2023).
58. Сокурєнко В. В. Публічне адміністрування сферою оборони України: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Харків: НЮУ ім. Я. Мудрого, 2016. 40 с.
59. Михальченко С. В. Формування системи стратегічного планування та прогнозування у будівельній галузі сфери національної безпеки та оборони. *Містобудування та територіальне планування: наук.-техн. зб.* /

Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт.; відп. ред. М. М. Осетрін. Київ: КНУБА, 2016. Вип. 61 (спеціальний). С. 78–83.

60. Зайківський О., Оністрат О. Алгоритм та критерії відбору винаходів до сфери національної безпеки й оборони. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2019. № 5. С. 44–52.

61. Ткаченко О. В., Євтушенко І. В. Удосконалення нормативно-правового регулювання сфери безпеки і оборони в умовах військової агресії. *Чесць і закон*. 2022. № 3(82). С. 61–66.

62. Словник української мови: в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Т. 9: С / ред. тому: І. С. Назарова та ін. 1978. 916 с.

63. Про затвердження Правил сертифікації аеропортів: наказ Міністерства транспорту України від 05 липня 2004 року № 569 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-04/ed20060228/find?text=%C7%E0%EA%EE%ED%EE%E4%E0%E2%F7%EE+%F0%E5%E3%F3%EB%FC%EE%E2%E0%ED%E0+%F1%F4%E5%F0%E0> (дата звернення: 09.07.2023).

64. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 878. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.07.2023).

65. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 2 жовтня 2012 року № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення: 14.07.2023)

66. Про внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів України: Закон України від 15 березня 2022 року № 2134-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2134-%D0%86%D0%A5#Text> (дата звернення: 14.07.2023).

67. Гончаренко О.М., Лісцін Е.М., Вагапов В.Б. Поняття національної безпеки в контексті національних інтересів України. *Наука і оборона*. 2002. №1. С. 18-24.

68. Kitler W. Bezpieczeństwo narodowe RP: podstawowe kategorie, uwarunkowania, system. Warszawa, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, 411 s.

69. Подковенко Т. Національна безпека України: аксіологічний та правовий аспекти. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 1 (25). С. 11–18.

70. Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego. Pod kierownictwem d-ra hab. inż. Bogdana Zdrodowskiego. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej. Wydział Strategiczno-Obronny, 2008. 182 s.

71. Галунько В. В. Рецензія на монографію: Забезпечення оборони України: адміністративно-правові аспекти: монографія [Текст] / В. Й. Пашинський. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 408 с. *Юридичний вісник* 2019. № 1 (50). С. 199–200.

72. Верлеєва О. В. Національна оборона як суспільне благо та особливості його відтворення в Україні. *Економіка та держава*. 2018. № 1. С. 34–39.

73. Корж І. Ф. Державна безпека: методологічні підходи до системи складових поняття. *Правова інформатика*. 2012. № 4(36). С. 69–75.

74. Про оборону: Закон України 6 грудня 1991 року № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 11.07.2023).

75. Стратегія воєнної безпеки України: затверджена Указом Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#n15> (дата звернення: 11.07.2023).

76. Стратегія Національної безпеки України: затверджена Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони

України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12> (дата звернення: 11.07.2023).

77. Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України: затверджена Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року «Про Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України» 20 серпня 2021 року № 372/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/2021#n12> (дата звернення: 11.07.2023).

78. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 11.07.2023).

79. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 11.07.2023).

80. Про використання Збройних Сил України та інших військових формувань: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 66/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66/2022#Text> (дата звернення: 13.07.2023).

81. Про загальну мобілізацію: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 65/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65/2022#n2> (дата звернення: 13.07.2023).

82. Про затвердження Указу Президента України «Про загальну мобілізацію»: Закон України від 03 березня 2022 року № 2105-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2105-20#Text> (дата звернення: 13.07.2023).

83. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 13.07.2023).

84. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.07.2023).

85. Мобілізація в Україні: ухиляння без покарання. DeutscheWelle. URL: (дата звернення: 13.07.2023).

86. Заїка К. Корупційні ризики: поняття та засоби їх мінімізації. Актуальні проблеми правознавства. 2018. Вип. 2 (14). С. 35–38.

87. Запобігання та протидія корупції : навч. посіб. / А. М. Михненко, О. В. Руснак, А. М. Мудрак та ін.; за ред. проф. А. М. Михненка. 3-є вид., доп. і перероб. Київ: НАДУ, 2013. 625 с.

88. Методологія оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади: затверджена наказом Національного агентства з питань запобігання корупції «Про затвердження Методології оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади» від 02 грудня 2016 року № 126. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1718-16#n13> (дата звернення: 12.07.2023).

89. Виховання корупції та зменшення корупції в оборонному секторі: Парламентський довідник. URL: https://e731hasugp.preview.infomaniak.website/wp-content/uploads/2017/02/BI_Memo_UKR.pdf (дата звернення: 12.07.2023).

90. Mats Berdal, David M. Malone. GREED & GRIEVANCE Economic Agendas in Civil Wars. URL: <http://www.guillaumenicaise.com/wp-content/uploads/2014/08/berdal-greed-and-grievances.pdf> (дата звернення: 12.07.2023).

91. Шопіна І., Тарасов С. Корупційні ризики, які впливають на боєздатність військових частин Збройних Сил України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 4/2(52). С. 47–52.

92. Войтович І. І. Кримінологічні засади протидії корупції у сфері воєнної безпеки: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ: ДДУВС, 2021. 394 с.

93. Вінборн С., Сисоєв В., Ткаченко В. Посібник з оцінки корупційних ризиків та розробки планів протидії корупції. Київ: SAID/FINREP-II, 2015. 72 с.

94. Дмитрієв Ю. В. Причини виникнення корупційних ризиків у системі державного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. 4. С. 92–95.

95. Ботнарєнко І. А. Корупційні ризики в діяльності органів поліції. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*. Збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції, 31.03.2017. Київ, 2017. С. 41–43.

96. Антикорупційна програма Служби безпеки України на 2018–2020 роки: затверджена наказом Центрального управління Служби безпеки України від 19 листопада 2018 року № 2101. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/SBU1.pdf> (дата звернення: 14.07.2023).

97. Приймак В. А. Стратегічні напрямки удосконалення превентивних антикорупційних механізмів в органах військового управління. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. №2. С. 173–176. URL: http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/07/APP-2_2022.pdf#page=173 (дата звернення: 12.07.2023).

98. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 року № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (дата звернення: 02.08.2023).

99. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (дата звернення: 02.08.2023).

100. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 02.08.2023).

101. Колпаков В. К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право): навч. посібник. Київ, 2008. 256 с.
102. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/2688/15/> (дата звернення: 02.08.2023).
103. Ващенко С. В. Адміністративна відповідальність посадових осіб: особливості її застосування та проблеми вдосконалення в законодавстві України. *Вісник ЗЮІ МВС України*. Запоріжжя, 2001. № 2. С. 109–117.
104. Щукін О. М. До питання концептуалізації поняття адміністративної відповідальності. *Юридичний вісник*. 2014. № 3(32). С. 73–78.
105. Дрофич Ю. В. Поняття та основні ознаки адміністративної відповідальності: аналіз сучасної адміністративно-правової літератури. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2022. Вип. 73: ч. 2. С. 18–26.
106. Остапенко О. І., Кісіль З. Р., Ковалів М. В., Кісіль Р. В. Адміністративне право: навч. посіб. Львів; Київ, 2008. 533 с.
107. Дрозд О. Ю. Теоретико-правова характеристика відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією в Україні. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 181–186.
108. Іваненко Г. В., Столяр Ю. М. Кримінальна відповідальність: поняття, межі та мета. *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 29 травня 2020 р.)*. Ч. 2. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2020. 180 с. С. 75–78.
109. Купар Д. Ю. Кримінальна відповідальність у системі заходів кримінально-правового характеру: поняття, ознаки та види. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 6(21), Т. 2. С. 135–139.
110. Правова доктрина України: у 5 т. Харків: Право, 2013. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / В.

Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргареєва та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. 1240 с.

111. Хряпінський П. В. Позитивна кримінальна відповідальність (зміст, форми та реалізація): науковий нарис. Запоріжжя: ТОВ «КСК-Альянс», 2008. 115 с.

112. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. Київ: Атіка, 2004. 296 с.

113. Яценко А. М. Деякі міркування щодо форм реалізації кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру. Вісник кримінологічної асоціації України. 2015. № 1(9). С. 212–223.

114. Kodekskarny: Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf>(дата звернення: 03.08.2023).

115. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо особливостей застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану: Закон України від 8 липня 2022 року № 2381-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2381-20#Text> (дата звернення: 05.08.2023)

116. Мулик О. Р. Окремі аспекти запобігання корупції при передачі подарунків до сил юезпеки і оборони України в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми протидії корупції в Україні в умовах воєнного стану*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (14 берез. 2022 р., м. Рівне). Міжнар. економ.-гуманіт. ун-т ім. акад. Степана Дем`янчука. Львів; Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 113–117.

117. Лупало О. А. Деякі проблеми застосування обмеження щодо одержання подарунків в антикорупційному законодавстві. *Імплементация европейских стандартів запобігання корупції в Україні*: матеріали міжвузівської науково-практичного круглого столу (м. Київ, 22 березня 2019 року). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 76–82.

118. Полтавець Т. В. Заходи щодо вдосконалення антикорупційної політики в Україні в політичній сфері. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8–9 грудня 2022 року). Київ, 2022. С. 262–266.

119. Хто повинен відправляти корупціонерів-воєнкомів на фронт? URL: <https://gazeta-fp.com.ua/news/khto-povinen-vidpravlyati-koruptsiонерiv--voenkomiv-na-front>(дата звернення: 07.08.2023).

120. Зеленський доручив Залужному відправляти воєнкомів із тилу на фронт – Резніков. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3701952-zelenskij-doruciv-zaluznomu-vidpravlati-voenkomiv-iz-tilu-na-front-reznikov.html> (дата звернення: 07.08.2023).

121. Корупціонерів хочуть відправити на фронт: Факти. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/polituka/20150327-1546545/> (дата звернення: 07.08.2023).

122. Опитування: 77,6% українців вважають, що президент також відповідальний за корупцію в уряді та військових адміністраціях. URL:<https://interfax.com.ua/news/political/927097.html>(дата звернення: 07.08.2023).

123. Ніколіна І. І. Правові основи і нормативна база по комплектуванню радянських штрафних підрозділів у роки Другої світової війни. *Перша Шаргородська наукова історико-краєзнавча конференція*: матеріали конференції (17-18 жовтня 2014 р, м. Шаргород Вінницької обл.). Вінниця: ПП Балюк І.Б, 2014. С. 131-135.

124. Вронська Т. В., Лисенко О. Є. Формування особового складу штрафних батальйонів і рот у Червоній Армії періоду Великої Вітчизняної війни. *Український історичний журнал*. 2006. №6.С. 137–150.

125. Троян В. Штрафні формування у роки Великої вітчизняної війни: морально-психологічні аспекти проблеми. *Світогляд – Філософія – Релігія*. Збірник наукових праць. 2012. Випуск 3. С. 289–297.

126. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо впровадження смертної кари як виду покарання за корупційні злочини). URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55723 (дата звернення: 09.08.2023).

127. За незаконне збагачення під час війни — смертна кара. 53% українців вважають найбільшим внутрішнім ворогом корупцію. URL: <https://expres.online/spetstema-2/za-nezakonne-zbagachennya-pid-chas-viyuni-smertna-kara-53-ukraintsiv-vvazhayut-naybilshim-vnutrishnim-vorogom-koruptsiyu> (дата звернення: 01.08.2023).

128. Макачук В. В. Правовий досвід КНР у боротьбі з корупцією. Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання запобігання і протидії корупції» (м. Біла Церква, 16 жовтня 2019 року). 2019. С. 78–82.

129. Пархоменко-Куцевіл О. І., Сімак С. В., Канан Аюб К. М. Інституційна розбудова антикорупційних органів державної влади: національний та закордонний досвід: монографія. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня "Рута"», 2021. 200 с.

130. Corruption Perception Index 2022. IRL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2022> (дата звернення: 09.08.2023).

131. Шевченко Т. В. Окремі питання застосування обставин, які обтяжують покарання в умовах воєнного стану. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану* [Текст] : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.) / [редкол.: С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський, А. А. Вознюк та ін.]. Київ: НАВС, 2022. 410 с. С. 264–267.

132. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану: Закон України від 3 березня 2022 року № 2113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text> (дата звернення: 09.08.2023).

133. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство Закон України від 3 березня 2022 року № 2117-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text>(дата звернення: 09.08.2023).

134. Кравчук О., Михайленко Д. Воєнний стан як обставина, яка впливає на кваліфікацію злочину та призначення покарання. Юридична практика, 2022. URL: <https://pravo.ua/voenni-stan-iak-obstavyna-iaka-vplyvaie-na-kvalifikatsiiu-zlochynu-ta-pryznachennia-pokarannia/> (дата звернення: 09.08.2023).

135. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення /за заг. ред. С.В. Петкова. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 580 с.

136. Лавніченко О.В. Про зміст понять «надзвичайна обставина» та «надзвичайна подія». *Чесць і закон*. 2011. №4. С. 34–38.

137. Шестак Л.В., Веремієнко С.В. Обставини, що обтяжують адміністративну відповідальність. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. №5. С. 318–321.

138. Мердова О. Вчинення правопорушення в умовах воєнного стану, як обставина, що обтяжує відповідальність за адміністративні правопорушення. *Діяльність державних органів в умовах воєнного стану*: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. 505с. С. 175–177.

139. Про затвердження Положення про Міністерство оборони України: постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. № 671. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.08.2023).

140. У Міноборони створили антикорупційний департамент. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3682681-u->

minoboroni-stvorili-antikorupcijnij-department.html (дата звернення: 14.08.2023).

141. Оголошено відбір на вакантні посади державної служби у Департамент з питань запобігання та виявлення корупції Міноборони України: Міністерство оборони України. URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2023/04/06/ogolosheno-vidbir-na-vakantni-posadi-derzhavnoi-sluzhbi-u-department-z-pitan-zapobigannya-ta-viyavlennya-korupczii-minoboroni-ukraini/> (дата звернення: 14.08.2023).

142. Департамент з питань запобігання та виявлення корупції Міністерства оборони України. Міністерство оборони України: офіційний сайт. URL: <https://www.mil.gov.ua/ministry/struktura-aparatu-ministerstva/upravlinnya-z-pitan-zapobigannya-ta-viyavlennya-korupczii.html> (дата звернення: 14.08.2023).

143. Мулик О. Р. Вдосконалення заходів із запобігання корупції в Міністерстві оборони України в Умовах воєнного стану. Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки – 2023 в Україні «Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану» (23 травня 2023 року). Київ: ДНДІ МВС України. 2023. 508 с.С. 263–266.

144. Управління з питань запобігання та виявлення корупції: Міністерство оборони України: офіційний сайт. URL: <https://www.mil.gov.ua/ministry/struktura-generalnogo-shtabu/upravlinnya-z-pitan-zapobigannya-ta-viyavlennya-korupczii.html> (дата звернення: 09.09.2023).

145. Про Національну гвардію України: Закон України від 13 березня 2014 року № 876-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (дата звернення: 09.09.2023).

146. Питання головного органу військового управління Національної гвардії України: Указ Президента України від 28 березня 2014 року № 346/2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/346/2014#n13> (дата звернення: 09.09.2023).

147. Науковий центр проблем запобігання корупції у сфері безпеки та оборони. URL: <https://nuou.org.ua/u/stru/centers/nc-pzk.html> (дата звернення: 21.08.2023).

148. У Національному університеті оборони розпочався курс із запобігання корупції для представників оборонного відомства. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/11/09/u-naczionalnomu-universyteti-oborony-rozpchavsya-kurs-iz-zapobigannya-korupcziyi-dlya-predstavnykiv-oboronного-vidomstva/> (дата звернення: 21.08.2023).

149. Мулик О. Р. Суб'єкти у сфері національної безпеки і оборони України, на яких поширюються заходи із запобігання корупції. *Recht der osteuropäischen Staaten (REOS)*. 2023. № 1. С. 37–43.

150. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 року № 551-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text> (дата звернення: 14.08.2023).

151. Про військову службу правопорядку у Збройних Силах України: Закон України від 7 березня 2002 року № 3099-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14#Text> (дата звернення: 17.07.2023).

152. Шевчук А. О. Моніторинг корупційних ризиків під час воєнного стану в Збройних Силах України. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8–9 грудня 2022 року)*. [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: НАВС, 2022. 382 с. С. 307–310.

153. Про проведення оцінювання корупційних ризиків: наказ командувача Національної гвардії України від 05.10.2022 № 332. URL: <https://ngu.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/332.pdf> (дата звернення: 09.09.2023).

154. Про затвердження персонального складу робочої групи з оцінювання корупційних ризиків у діяльності Національної гвардії України Положення про неї: наказ командувача Національної гвардії України від 20.10.2023 № 349. URL: <https://ngu.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/nakaz->

komanduvacha-naczionalnoyi-gvardiyi-ukrayiny-vid-20.10.2022-%E2%84%96-349.pdf (дата звернення: 09.09.2023).

155. Антикорупційна програма НГУ на 2023-2025 роки. URL:<https://ngu.gov.ua/antukorupczijna-programa-naczionalnoyi-gvardiyi-ukrayiny-ta-informacziya-pro-rezultaty-yiyi-vykonannya/> (дата звернення: 09.09.2023).

156. The Building Integrity Programme. NATO. URL: <https://buildingintegrity.hq.nato.int/BI.aspx?AspxAutoDetectCookieSupport=1#:~:text=What%20is%20BI%3F,the%20defence%20and%20security%20sector.> (дата звернення: 17.08.2023).

157. Грудовенко О. С. Правові засади запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним з корупцією, у Збройних Силах України: дисс. ... докт. філософії (081 – Право). Київ: НАВС, 2023. 229 с.

158. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 22.08.2023).

159. Про затвердження Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки: постанова Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 року № 154. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.08.2023).

160. Шпаринки в законі залишилися: чому боротьба з корупцією в ТЦК може залишитися на папері. URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/society/2023-08-22/lazeyki-v-zakone-ostalis-pochemu-borba-s-korruptsией-v-ttsk-mojet-ostatsya-na-bumage/303277> (дата звернення: 23.08.2023).

161. Війна проти військкоматів: чому влада програє цю боротьбу. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/politics/government/2023-08-12/voyna-protiv-voenkomatov-pochemu-vlast-proigraet-etu-borbu/53535> (дата звернення: 23.08.2023).

162. В Україні готують план для усунення причин корупції у ТЦК: зміняться правила перетину кордону. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/v-ukrayini-hotuiut-plan-dlia-usunennia-prychyn-koruptsiyi-u-ttsk-zminiatsia-pravy-la-peretynu-kordonu/> (дата звернення: 23.08.2023).

163. НАЗК подало Уряду план усунення корупційних ризиків під час виїзду за кордон на час війни. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/nazk-podalo-uryadu-plan-usunennya-korupciynih-rizikiv-pid-chas-viyizdu-za-kordon-na-chas-viyni.html> (дата звернення: 23.08.2023).

164. Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 14.08.2008 № 402. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08#Text> (дата звернення: 07.09.2023).

165. Про затвердження адміністративно-територіальних зон відповідальності закладів охорони здоров'я Збройних Сил України за організацію медичного забезпечення: наказ Міністерства оборони України від 16.11.2016 № 608. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/608_nm_2016.pdf (дата звернення: 07.09.2023).

166. Про внесення змін до Положення про підготовку і проведення призову громадян України на строкову військову службу та прийняття призовників на військову службу за контрактом: постанова Кабінету Міністрів України від 20 січня 2021 р. № 100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.09.2023).

167. Про військовий обов'язок та військову службу: Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#n238> (дата звернення: 09.09.2023).

168. Про затвердження Порядку здійснення в особливий період обміну медичними та іншими документами військовослужбовців між закладами

охорони здоров'я державної та комунальної власності, державними установами Національної академії медичних наук, в яких військовослужбовці перебували (перебувають) на лікуванні, військовими частинами і територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки: постанова Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2023 р. № 901. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-poriadku-zdiisnennia-v-osobly-a901> (дата звернення: 09.09.2023).

169. Вовк О.О. Теоретико-правовий аналіз співвідношення понять державної та зовнішньої безпеки. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 43–48.

170. Янчук А.О. Особливості вдосконалення нормативно-правового забезпечення державної безпеки України в сучасних умовах. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Юридична»*. 2016. Вип. 1. С. 342–355.

171. Пилипчук В. Г. Еволюція наукових поглядів стосовно поняття «державна безпека». *Стратегічна панорама*. 2006. № 2. С. 17–20.

172. Настюк В.Я. Сучасні підходи до визначення сутності та поняття державної безпеки. *Сучасний стан та перспективи розвитку сектору безпеки України: публічно-приватні аспекти: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 16 квітня 2015 р.* Харків, 2015. С. 56–58.

173. Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. Ю.С. Шемшученка. Київ : «Укр. енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998. Т. 1: А – Г. 792 с.

174. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. Ю.С. Шемшученка. Київ: Юр. думка, 2012. 1020 с.

175. Корж І. Ф. Державна безпека: методологічні підходи до системи складових поняття. *Правова інформатика*. 2012. № 4(36). С. 69–75.

176. Гончаренко О., Джангужин Р., Лисицин Е. Громадянський контроль і система національної безпеки. *Національна безпека України*. 2003. № 1. С. 39 – 46.

177. Князьков І. Законодавче визначення державної безпеки: проблеми теорії та практики. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 9. С. 160 – 164.

178. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 року № 183/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.08.2023).

179. Питання Апарату Ради національної безпеки і оборони України: Указ Президента України від 14 жовтня 2005 року № 1446/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1446/2005#n29> (дата звернення: 14.08.2023).

180. Структура Апарату Ради національної безпеки і оборони України. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Aparat-Rady-natsionalnoi-bezpeky-i-oborony-Ukrainy.html> (дата звернення: 14.08.2023).

181. Антикорупційна програма Апарату Ради Національної безпеки і оборони України на 2022 – 2024 роки: затверджена Розпорядженням Секретаря Ради національної безпеки і оборони України від 31 травня 2022 року № 15. URL: https://www.rnbo.gov.ua/files/2022/Audit/AntyKorruptions/AntiKorr_Program.pdf (дата звернення: 15.08.2023).

182. Дашковська А. В. Комплекс заходів у системі запобігання, виявлення та протидії корупції в Апараті Ради національної безпеки і оборони України. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8–9 грудня 2022 року). [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: НАВС, 2022. 382 с. С. 171–175.

183. Питання діяльності робочої групи з оцінювання корупційних ризиків в Апараті Ради національної безпеки і оборони України: наказ керівника Апарату Ради національної безпеки і оборони України від 19.12.2022 № 388. URL:

https://www.rnbo.gov.ua/files/2022/antikorupciya/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%20%2E2%84%96%20388%2019_12_2022.pdf (дата звернення: 10.09.2023).

184. Доронін І. М. Національна безпека України в інформаційну епоху: теоретико-правове дослідження: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2020. 539 с.

185. Control of internal security services in Council of Europe member states: Report Committee on Legal Affairs and Human Rights. Doc 8301, 23.03.1999. URL: <https://pace.coe.int/en/files/8685> (дата звернення: 24.09.2023).

186. НАЗК та РНБО працюватимуть над тим, щоб українська санкційна політика була ефективною. Офіційний веб-сайт Національного агентства з питань запобігання корупції. 2023. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nazk-ta-rnbo-pratsyuvatymut-nad-tym-shhob-ukrayinska-sanktsijna-polityka-bula-efektyvnoyu/> (дата звернення: 25.09.2023).

187. Мулик О. Р. Щодо правового забезпечення запобігання корупції у санкційній політиці як складової частини національної безпеки і оборони України. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 бер. 2023 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 812 с. С. 593–595.

188. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 року № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 10.09.2023).

189. Антикорупційна програма Служби безпеки України на 2021-2024 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 10.09.2023).

190. Про Бюро економічної безпеки України: БЕБ Закон України від 28 січня 2021 року № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#n497> (дата звернення: 20.07.2023).

191. Антикорупційний суд відмовився закрити справу оперативника СБУ. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/04/18/novyna/pravo/antikorupcijnyj->

sud-vidmovyvsya-zakryty-spravu-operatyvnyka-sbu (дата звернення: 10.09.2023).

192. СБУ викрила корупційні схеми в податковій службі та на трьох обласних митницях України. URL: <https://t.me/SBUkr/9547> (дата звернення: 10.09.2023).

193. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 19.07.2023).

194. Зеленський запропонує прирівняти корупцію до держзради. URL: <https://www.dw.com/uk/zelenskij-zaproponue-radi-pririvnati-korupciu-do-derzzradi-na-cas-vijni/a-66642829> (дата звернення: 10.09.2023).

195. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо прирівняна карності корупційних кримінальних правопорушень до державної зради на період воєнного стану в Україні: проєкт Закону України від 30.08.2023 № 9659. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42634> (дата звернення: 10.09.2023).

196. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 10.09.2023).

197. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки: Закон України від 20 червня 2022 року № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text> (дата звернення: 10.09.2023).

198. Національна поліція України. Запобігання та протидія корупції. Антикорупційні програми. 2023 рік. URL: <https://www.npu.gov.ua/pro-policiju/zapobigannya-i-protidiya-korupcii/antikorupcijni-programi-npu-ocinka-korupcijnih-rizikiv-u-diyalnosti-npu/2023-rik> (дата звернення: 10.09.2023).

199. Положення про Департамент внутрішньої безпеки Національної поліції України: Затверджено наказом Національної поліції України від 09 листопада 2015 року №83. URL: <https://www.npu.gov.ua/acts/polozhennya-pro>

departament-vnutrishnoyi-bezpeki-nacionalnoyi-policiyi-ukrayini (дата звернення: 10.09.2023).

200. Григоренко І. А. Зарубіжний досвід протидії службовим зловживанням та корупції в діяльності поліції. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2014. № 1. С.164 – 175.

201. Коненко С. Я. Профілактика та боротьба з корупцією в поліції Німеччини (з досвіду роботи поліції землі Нижня Саксонія). Київ: Знання України, 2006. 16 с.

202. Міністр внутрішніх справ Ігор Клименко повідомив, що в Україні готують законопроект щодо покарання чоловіків, які незаконно виїхали з України під час війни. URL: <https://suspihne.media/486544-v-ukraini-gotuut-zakonoproekt-sodo-pokaranna-colovikiv-aki-nezakonno-viihali-za-kordon-pid-cas-vijni-klimenko/> (дата звернення: 10.09.2023)

203. Корупційні схеми та ризики під час виїзду з України в умовах воєнного стану. Київ, Національне агентство з питань запобігання корупції, 2022. 119 с.

204. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 3 квітня 2003 року № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 10.09.2023).

205. Структура Адміністрації ДПСУ. Адміністрація Державної прикордонної служби України. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/structure/administraciya-derzhavnoi-prikordonnoi-sluzhbi-ukraini/> (дата звернення: 10.09.2023).

206. Про затвердження Типового положення про уповноважений підрозділ (уповноважену особу) з питань запобігання та виявлення корупції: наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 27 травня 2021 року № 277/21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0914-21#n14> (дата звернення: 10.09.2023).

207. Про прикордонний контроль: Закон України від 5 листопада 2009 року № 1710-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17#Text> (дата звернення: 10.09.2023).

208. Про встановлення суми коштів, які мають право мати військовослужбовці та працівники Державної прикордонної служби України під час здійснення прикордонного контролю: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06 липня 2015 року № 814. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0879-15#n6> (дата звернення: 10.09.2023).

209. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: наказ Міністерства фінансів України від 07 лютого 2013 року № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (дата звернення: 10.09.2023).

210. Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів: Закон України від 16 березня 2017 року № 1951-VIII. URL: <https://web.archive.org/web/20211106141900/https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1951-19#Text> (дата звернення: 10.09.2023).

211. Мулик О. Р. Правове регулювання корупційним проявам в діяльності Державної прикордонної служби України в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. №6. С.72 – 75. URL: http://lsej.org.ua/6_2023/15.pdf (дата звернення: 10.09.2023).

212. Основна проблема оборонно-промислового комплексу – це відносини з замовниками. – Голова NAUDI А. Сенченко. Оборонно-промисловий кур'єр: інформаційне агентство. URL: <https://opk.com.ua/основная-проблема-оборонно-промышле/> (дата звернення: 02.09.2023)

213. Сокурєнко В. В. Протидія корупції в умовах війни: стратегічний підхід. Протидія корупції: правове регулювання і практичний досвід: тези

доп. Міжнар. наук.-практ. конф.(м. Вінниця, 28 жовт. 2022 р.). Харків: ХНУВС, 2022. С. 185-189.

214. Закупівлі Міноборони: ЗМІ з'ясували, як літні куртки для бійців втридорога перетворились на «зимові». URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/08/10/7415053/> (дата звернення: 02.09.2023).

215. Скандальні закупівлі Міноборони: умисний підрив довіри до держустанови чи все ж розкрадання грошей. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=xY--lwywz5g> (дата звернення: 02.09.2023).

216. Шемаєв В., Онофрійчук А., Толок П. Стан та пріоритети розвитку оборонно-промислового комплексу України в умовах дії воєнного стану. *Journal of Scientific Papers "Social Development and Security"*. 2022. Vol. 12, No. 4. P. 46–55.

217. Defense Industrial Base Sector: America`s Cyber Defence Agency. URL: <https://www.cisa.gov/topics/critical-infrastructure-security-and-resilience/critical-infrastructure-sectors/defense-industrial-base-sector> (дата звернення: 03.09.2023).

218. Полторак С. Т. Військово-промисловий комплекс: поняття, сутність і роль держави в управлінні ним. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 7. С. 85–88.

219. Про схвалення Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України на період до 2028 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.06.2018 № 442-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 03.09.2023).

220. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави: Указ Президента України від 08.11.2019 № 837/2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837/2019#Text> (дата звернення: 03.09.2023).

221. Ярусевич А. С. Передумови реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності: законодавчий аспект. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 217–221. URL: http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/07/APP-2_2022.pdf#page=217 (дата звернення: 03.09.2023).

222. Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності: Закон України 13 липня 2021 року № 1630-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1630-20#Text> (дата звернення: 03.09.2023).

223. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> (дата звернення: 03.09.2023).

224. Про затвердження Порядку перетворення державного унітарного комерційного підприємства в акціонерне товариство: Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 29.08.2012 № 802. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.09.2023).

225. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 2 березня 1993 р. № 158 і від 29 серпня 2012 р. № 802: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.09.2015 № 761. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.09.2023).

226. Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації»: Закон України від 02.10.2019 № 145-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-20#Text> (дата звернення: 03.09.2023).

227. Про управління об'єктами державної власності: Закон України від 21.09.2006 № 185-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16#Text> (дата звернення: 03.09.2023).

228. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 03.09.2023).

229. Деякі питання Державного концерну «Укроборонпром» : Постанова Кабінету Міністрів України від 31.08.2011 № 993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993-2011-%D0%BF> (дата звернення: 03.09.2022).

230. Про затвердження Порядку утворення державної холдингової компанії: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2012 № 773. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/773-2012-%D0%BF#n12> (дата звернення: 03.09.2022).

231. В. В. Сокурєнко. Політична корупція як виклик майбутньому української державності. *Протидія корупції: правове регулювання і практичний досвід*: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 28 жовт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. 232 с. С. 17–19.

232. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення: 03.09.2022).

233. Кожушко С. О. Феномен злочинності в оборонно-промисловому комплексі України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 224–233.

234. Шевчук О. Ю. Корупційні ризики в оборонно-промисловому комплексі. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конференції (Київ, 7 грудня 2018 р.): у 2 ч. Київ, НАВС: 2018. С. 315–317.

235. Сокурєнко В.В. Кримінологія війни крізь призму корупційної складової: важливі аспекти стратегій і тактик протидії злочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 589–602. URL: http://lsej.org.ua/11_2022/145.pdf (дата звернення: 04.09.2023).

236. Мулик О. Р. Напрями запобігання корупції в оборонно-промисловому комплексі як складовій сфері національної безпеки та оборони України. *Право і суспільство*. 2023. № 2. С. 161–166.

237. Буряк М. В. Корупційні ризики в державних оборонних закупівлях: шляхи мінімізації. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 2 (18). С. 103-115.

238. Крамаренко К. І. Корупційні ризики під час проведення публічних закупівель: вітчизняна практика та зарубіжний досвід. *Правові горизонти*. 2018. Вип. 9 (22). С. 22–28.

239. Про оборонні закупівлі: Закон України від 17 липня 2020 року № 808-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text> (дата звернення: 04.09.2023)

240. Про затвердження положення про Центральне управління розвитку та супроводження матеріального забезпечення Збройних Сил України: наказ Міністерства оборони України від 02.11.2021 № 344. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2021/344_nm.PDF(дата звернення: 04.09.2023).

241. Оголошення щодо надання зразків-еталонів речового майна. URL: https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2022/info_081122.pdf (дата звернення: 04.09.2023).

242. Військовий стандарт ВСТ 01.301.001 (Видання 2). Речове забезпечення. Система розроблення предметів для речового забезпечення. Основні положення. URL: https://www.mil.gov.ua/content/tenders_2019/dz_v_st.pdf (дата звернення: 26.03.2023)

243. Мулик О. Р. Запобігання корупції під час розроблення технічних специфікацій на товари для потреб національної безпеки і оборони України. *Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез VI Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 85-річчю від дня народження докт. юрид. наук, проф, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови КСУ*

Л. П. Юзькова (м. Хмельницький, 31 березня 2023 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Л. Юзькова, 2023. 599 с. С. 378–381.

244. Про схвалення Концепції створення системи державного гарантування якості товарів, робіт і послуг оборонного призначення: розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 листопада 2022 року № 976-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.09.2023).

245. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції створення системи державного гарантування якості товарів, робіт і послуг оборонного призначення: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2023 року № 172-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/172-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.09.2023).

246. Про уповноважений орган з державного контролювання якості: постанова Кабінету Міністрів України від 16 червня 2021 року № 622. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/622-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.09.2023).

247. Про затвердження положення про Управління представництв замовника: наказ Міністерства оборони України від 08 лютого 2022 року № 39. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2022/39_nm.pdf (дата звернення: 05.09.2023).

248. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 2 жовтня 2012 року № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення: 17.09.2023).

249. СБУ викрила масштабну корупційну схему в ДСНС, яка ставила під загрозу життя тисяч українців. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-vykryla-masshtabnu-koruptsiinu-skhemu-v-dsns-yaka-stavyla-pid-zahrozu-zhyttia-tysiach-ukraintsiv-video> (дата звернення: 18.09.2023).

250. За гроші допомагали вступити до профільного вишу. На Франківщині двох працівників ДСНС підозрюють у корупції. URL:

<https://suspihne.media/572265-na-frankivsini-posadovci-dsns-za-grosi-dopomagali-abiturientam-vstupiti-do-profilnogo-visu-sbu/> (дата звернення: 18.09.2023).

251. Самсоненко Д. М., Білека А. А. Про правове регулювання управлінської діяльності по запобіганні корупції в підрозділі цивільного захисту. Наука про цивільний захист як шлях становлення молодих вчених / Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції курсантів і студентів. Черкаси: Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2021. 356 с. С. 327–328.

252. Трепак В.М. Міжнародний досвід запровадження системи заходів антикорупційної спрямованості. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 2(10). С. 233–246.

253. Дем'янчук В.А. Досвід реалізації антикорупційної політики в Польщі та Німеччині: уроки та застереження для України. Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. 2017. № 4(80). С. 151–158.

254. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n8233> (дата звернення: 18.09.2023).

255. Про затвердження Положення про порядок проходження служби цивільного захисту особами рядового і начальницького складу та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2013 р. № 593. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n8233> (дата звернення: 19.09.2023).

256. Луговий І. О. Місце спеціальної перевірки в системі антикорупційних засобів у діяльності Національної поліції України. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: НАВС, 2021. 496 с. С. 306–309.

257. Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій: постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1052. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.09.2023).

258. Антикорупційна програма Державної служби України з надзвичайних ситуацій на 2023 – 2025 роки. URL: <https://dsns.gov.ua/upload/1/6/5/6/6/4/7/antikoruksiina-programa-dsns-na-2023-2025-roki1.pdf> (дата звернення: 19.09.2023).

259. Про вдосконалення процесу управління корупційними ризиками: наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 28.12.2021 № 830/21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0219-22#Text> (дата звернення: 19.09.2023).

260. Про оцінювання корупційних ризиків у діяльності ДСНС та підготовку Антикорупційної програми ДСНС на 2023–2025 роки: наказ Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 14.11.2022 № НС-643. URL: <https://dsns.gov.ua/upload/1/5/2/3/5/7/0/ns-643.pdf> (дата звернення: 19.09.2023).

261. Про затвердження складу робочої групи з оцінювання корупційних ризиків у діяльності Державної служби України з надзвичайних ситуацій та положення про неї: наказ Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 29.11.2022 № НС-694. URL: <https://dsns.gov.ua/upload/1/5/3/4/4/4/5/ns-694.pdf> (дата звернення: 19.09.2023).

262. Збитковський М. І., Ковальчук О. І. Правові механізми виявлення та запобігання корупції у сфері цивільного захисту. *Інновінг сучасних трендів в менеджменті безпеки*: Збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції Львів: ЛДУ БЖД, 26 травня 2023. 350 с. С. 316–318.

263. Морозов В.В. Основи закупівель товарів, робіт та послуг в проєктах: навч. посіб. Київ: Таксон, 2010. 744 с.

264. Драчук М. В. Заходи запобігання корупції у сфері публічних закупівель. Вісник студентського наукового товариства «ВАТРА» Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. Вінниця: Видавничо-редакційний відділ ВТЕІ КНТЕУ, 2018. Вип. 55. 480 с. С. 254–262.

265. Смиринський В.В. Логістичний менеджмент державних закупівель: теоретично-правовий та методологічний аспект. Тернопіль : Карт-бланш, 2008. 390 с.

266. Про публічні закупівлі: Закон України від 25 грудня 2015 року № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (дата звернення: 20.09.2023).

267. Деякі питання здійснення оборонних закупівель товарів, робіт і послуг в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 169. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/169-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.09.2023).

268. Павленко О. С. Публічні закупівлі в умовах воєнного стану в Україні: найважливіше на закупівельному фронті. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством: сучасні виклики : збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 10–11 травня 2023 року). Полтава: ПУЕТ, 2023. 249 с. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). Текст укр. та англ. мовами. С. 228–231.

269. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2020 р. № 822 і від 28 лютого 2022 р. № 169: постанова Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 року № 723. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/723-2022-%D0%BF/conv#n3> (дата звернення: 20.09.2023).

270. Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування: постанова

Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2022 року № 1178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.09.2023).

271. Про внесення змін до особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування: постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 року № 1495. URL: (дата звернення: 22.09.2023).

272. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2022 р. № 1178: постанова Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2023 року № 157. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-2023-%D0%BF#n2> (дата звернення: 22.09.2023).

273. Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України з питань розмежування спортивних заходів і змагань: постанова Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2023 року № 336. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/336-2023-%D0%BF#n2> (дата звернення: 22.09.2023).

274. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2022 р. № 1178 і від 21 березня 2023 р. № 253 та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2023 року № 471. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/471-2023-%D0%BF#n2> (дата звернення: 22.09.2023).

275. Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України щодо проведення централізованими закупівельними організаціями публічних закупівель: постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2023 р. № 491. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/491-2023-%D0%BF#n2> (дата звернення: 22.09.2023).

276. Про внесення змін до особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування: постанова Кабінету Міністрів України від 19 червня 2023 року № 621. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/621-2023-%D0%BF#n2> (дата звернення: 22.09.2023).

277. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань публічних закупівель: постанова Кабінету Міністрів України від 4 липня 2023 року № 677. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/677-2023-%D0%BF#n175> (дата звернення: 22.09.2023).

278. Про внесення змін до особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування: постанова Кабінету Міністрів України від 7 липня 2023 року № 686. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/686-2023-%D0%BF#n2> (дата звернення: 22.09.2023).

279. Про внесення змін до особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування: постанова Кабінету Міністрів України від 1 вересня 2023 року № 952. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952-2023-%D0%BF#n2> (дата звернення: 22.09.2023).

280. Про внесення змін до пункту 13 особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або

скасування: постанова Кабінету Міністрів України ввід 12 вересня 2023 р. № 981. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981-2023-%D0%BF#n2> (дата звернення: 22.09.2023).

281. Картка законопроекту № 9362 від 07.06.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42068> (дата звернення: 19.09.2023).

282. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запровадження відповідальності за незабезпечення належного функціонування захисних споруд цивільного захисту під час воєнного стану: проєкт Закону України № 9362 від 07.06.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1815771> (дата звернення: 19.09.2023).

283. Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 68/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text> (дата звернення: 22.09.2023).

284. Про затвердження вимог з питань використання та обліку фонду захисних споруд цивільного захисту: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.07.2018 № 579. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0879-18#Text> (дата звернення: 22.09.2023).

285. Пунда О. О. Адміністративно-правове регулювання застосування інформаційно-телекомунікаційних систем (на прикладі ДФС України). Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. Вип. 1. Т. 1. С. 90–93.

286. Семерей Б. В. Адміністративно-правові засади реалізації принципу відкритості та прозорості в діяльності Національної поліції України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ: МАУП, 2017. 20 с.

287. Машлякевич Д. С. Система суб'єктів запобігання та протидії корупції. Право.ua. 2015. № 2. С. 94–101.

288. Іванов О. В. Національне агентство з питань запобігання корупції в системі суб'єктів запобігання та протидії корупції. Прикарпатський юридичний вісник. 2018. Вип. 4 (25). Т. 2. С. 74–78.

289. Бездольний М.Ю. Адміністративно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо протидії корупції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 Харків, 2009. 20 с.

290. Гвоздецький Д. С. Законодавчо визначені суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії корупції в Україні. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. у 2 ч., 22 груд. 2019 р. Київ: НАВС, 2019. Ч. 1. С. С.49–52

291. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12 листопада 2015 року № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (дата звернення: 19.07.2023).

292. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо прирівняння карності корупційних кримінальних правопорушень до державної зради на період воєнного стану в Україні: проєкт Закону України [ТЕКСТ]. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1951215> (дата звернення: 03.10.2023).

293. Каленіченко Л. І. Класифікація повноважень національного агентства з питань запобігання корупції. *Актуальні проблеми приватного та публічного права*: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 94-річчю з дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О.І. (31 березня 2023 року). Харків, 2023. 624 с. С. 425–427.

294. Структура Національної поліції України: Національна поліція України. Офіційний вебпортал. URL: <https://www.npu.gov.ua/pro-policiyu/struktura-nacionalnoyi-policiyi> (дата звернення: 27.07.2023).

295. Антикорупційна програма Національної гвардії України та інформація про результати її виконання. URL: <https://ngu.gov.ua/antikorupczijna-programa-naczionalnoyi-gvardiyi-ukrayiny-ta-informacziya-pro-rezultaty-yiyi-vykonannya/> (дата звернення: 27.07.2023).

296. Мулик О. Р. Правовий статус уповноважених підрозділів з питань запобігання та виявлення корупції у сфері національної безпеки і оборони України в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2023. № 3. С. 24–29.

297. Види, роди військ (сил) Збройних Сил України. Збройні Сили України. URL: <https://www.zsu.gov.ua/> (дата звернення: 27.07.2023).

298. Калугіна І. О. Суб'єкти формування, реалізації та забезпечення антикорупційної правової політики в Україні. *Правова система: теорія і практика*. 2020. № 4. С. 133-141.

299. Никитюк Я. І. Адміністративно-правовий статус Вищого антикорупційного суду України: дис. ... докт. філософії: 081 Право. Київ, НАВС, 2021.

300. Про затвердження Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Офісу Генерального прокурора: наказ Офісу Генерального прокурора від 05 березня 2020 року № 125. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0125905-20#Text> (дата звернення: 04.10.2023).

301. Про особливості організації діяльності спеціалізованих прокуратур у сфері оборони: наказ Офісу Генерального прокурора від 17.05.2023 № 130. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0130905-23#n77> (дата звернення: 03.10.2023).

302. Мулик О.Р. Деякі питання правового забезпечення діяльності Спеціалізованої прокуратури у військовій та оборонній сфері як суб'єкта антикорупційної діяльності. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, Україна, 11–12 лютого 2022 р.)*. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2022. 80 с. С. 54–58.

303. Білецький А. В. Участь громадськості у запобіганні корупційним злочинам в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Харків : Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2018. 228 с.

304. Наливайко Т.В. Громадський контроль в Україні як інститут громадянського суспільства: теоретико-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львівський Національний університет імені Івана Франка. Львів, 2010. 18 с.

305. Гаращук В.М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні: дис. ... д-ра юрид.наук: 12.00.07. Національна академія імені Ярослава Мудрого. Х., 2003. 272 с.

306. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. Київ: Укр. енциклопедія, 1998. Т. 1: А-Г. 672 с.

307. Наливайко Л.Р., Орешкова А.Ф. Громадський контроль в умовах сучасних євроінтеграційних процесів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 47–55.

308. Державне управління: навч. посіб. / редкол.: А.Ф. Мельник, О.Ю. Оболенський, А.Ю. Васіна, Л.Ю. Гордієнко; за ред. А.Ф. Мельник. Київ: Знання-Прес, 2003. 343 с.

309. Крупник А.С. Зарубіжний досвід громадського контролю: уроки для України. *Ефективність державного управління*. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2007. Вип. 14. С. 146–154.

310. Віхляєв М. Ю., Миронюк Р. В. Поняття зміст та суб'єкти здійснення громадського контролю за діяльність суддів. *Право і суспільство*. 2023. № 2. С. 152–159.

311. Запобігання та протидія корупції : навч. посіб. / А. М. Михненко, О. В. Руснак, А. М. Мудров та ін. ; за ред. А. М. Михненка. 4-те вид., переробл. й доповн. Київ: ДННУ «Акад. фін. управління», 2013. 666 с.

312. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 року № 995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 30.09.2023).

313. Мельник О. Г. Міжнародний досвід питань запобігання та протидії корупції як напрям формування національної антикорупційної політики України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 32–35.

314. Мацько В. А. Громадський контроль як засіб запобігання та протидії корупції в Україні. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі [Текст] : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8–9 груд. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: НАВС, 2022. 377 с. С. 209–212.

315. An Anti-Corruption Culture. Swedish Agency for Public Management. Stockholm: HeiDesign, 2018. 25 p.

316. Corruption in Sweden Exploring Danger Zones and Change. Staffan Andersson, Department of Political Science, Umeå University, SE-901 87 Umeå, Sweden. 277 с.

317. Бондаренко О. С. Заходи запобігання корупції у Фінляндії. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу : зб. тез доповідей III Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 60-річчю Хмельницького національного університету, 17 квітня 2022 р. Хмельницький : ХНУ, 2022. 271 с. (укр., англ.). С. 10–13.

318. Хабарова Т. В. Зарубіжний досвід запобігання корупції. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. 2019. Вип. 27. С. 71–77.

319. Методи боротьби з корупцією в Данії в 2023 році: *Poradnyk*. URL: <https://poradnuk.com.ua/kraini-svitu/europe/denmark/koruptsiya-v-daniyi.htm> (дата звернення: 01.10.2023).

320. Глоба Д. М. Зміст та особливості адміністративно-правових засад антикорупційної політики розвинених держав світу. *Наука і техніка сьогодні*. 2022. № 10. С. 32-43.

321. Денисенко С. О. Громадський контроль в системі публічного управління та адміністрування: Кваліфікаційна робота здобувача вищої освіти першого (бакалаврського) рівня. URL: https://repository.mdu.in.ua/jspui/bitstream/123456789/3639/1/Кваліфікаційна_р_обота_Денисенко.pdf (дата звернення: 30.09.2023).

322. Ростовська К. Міжнародний досвід формування та реалізації антикорупційної політики в інших державах. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 4(12). С. 118–122.

323. Громадський контроль за публічними закупівлями закордоном: проект tenders.guru. URL: <https://ti-ukraine.org/news/gromadskyj-kontrol-za-publichnyumu-zakupivlyamy-zakordonom-proyekt-tenders-guru/> (дата звернення: 30.09.2023).

324. Мацьків Г. В., Сорочан Н. Г. Громадський контроль у системі публічних закупівель: досвід України. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку агропродовольчої сфери, індустрії гостинності та торгівлі*: тези доповідей Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 2 листопада 2022 р. / Державний біотехнологічний ун-т. Електронні текстові дані. Харків, 2022. С. 42–43. URL: europe.euresearchgate.net/profile/Lidia-Subina/publication/369949293_Sucasni_problemi_tovarovnavstva_ak_nauki/links/64366218609c170a130fde55/Sucasni-problemi-tovarovnavstva-ak-nauki.pdf#page=43 (дата звернення: 30.09.2023).

325. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

326. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 травня 2003 року № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

327. Про особливості визнання гуманітарною допомогою товарів, необхідних для здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та цивільного захисту населення в умовах введення воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 25 лютого 2022 року № 155. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

328. Деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 01 березня 2022 року № 174. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2022-%D0%BF#n11> (дата звернення: 01.10.2023).

329. Деякі питання пропуску та обліку гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 05 вересня 2022 року № 953. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/953-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

330. Скаско О. І., Галій В. І. Громадський контроль гуманітарної допомоги у сфері національної безпеки і оборони. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. 2023. № 73. С. 65–68.

331. Взаємодія Збройних Сил України з громадянським суспільством: довідник / за заг. ред. Л. О. Кравченко. Київ, 2021. 48 с.

332. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави: Закон України від 19 червня 2003 року № 975-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/975-15> (дата звернення: 01.10.2023).

333. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 року № 3855-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

334. Про Громадську антикорупційну раду при Міністерстві оборони України: наказ Міністра оборони України. URL: https://www.mil.gov.ua/content/Nakaz_2023_Antikarup.pdf (дата звернення: 01.10.2023).

335. Гаруст Ю.В., Степановський В. С. Адміністративно-правовий статус служби безпеки України як суб'єкта забезпечення фінансово-економічної безпеки держави. Прикарпатський юридичний вісник. 2019. Вип. 1. С. 123-127.

336. Боровик А. В., Богатирьов І.Г. Інституціональна матриця системного аналізу запобігання корупції в Україні. Право та державне управління. 2022. № 3. С.48-52.

337. Oksin V. Corruption as a global phenomenon and its impact on the development of the space sector. Entrepreneurship, Economy and Law. 2021. №12 (310). P. 193-199.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Мулик О.Р. Напрями запобігання корупції в оборонно-промисловому комплексі як складовій сфері національної безпеки та оборони України. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Т. 2. С. 161–166. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.24>.

2. Мулик О.Р. Правовий статус уповноважених підрозділів з питань запобігання та виявлення корупції у сфері національної безпеки та оборони України в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2023. Вип. 3. С. 24–29. DOI: 10.32999/ksu2307-8049/2023-3-4

3. Мулик О.Р. Правове регулювання запобігання корупційним проявам в діяльності Державної прикордонної служби України в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 72–75. DOI: http://www.lsej.org.ua/6_2023/15.pdf

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Мулик О.Р. Деякі питання правового забезпечення діяльності спеціалізованої прокуратури у військовій та оборонній сфері як суб'єкта антикорупційної діяльності. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 11–12 лютого 2022 року)*. Одеса, 2022. С. 54-58.

5. Мулик О.Р. Окремі аспекти запобігання корупції при передачі подарунків до сил безпеки і оборони України в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми протидії корупції в Україні в умовах воєнного стану: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Рівне, 14 березня*

2023 року). Рівне, 2023. С. 113–117. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-30>.

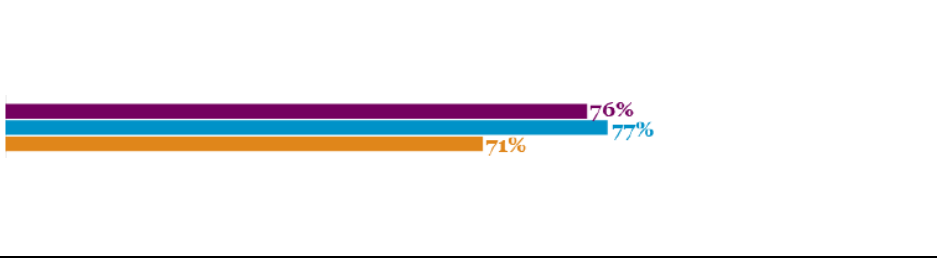

6. Мулик О.Р. Щодо правового забезпечення запобігання корупції у санкційній політиці як складової частини національної безпеки і оборони України. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 17 березня 2023 року). Дніпро, 2023. С. 593–595.

7. Мулик О.Р. Запобігання корупції під час розроблення технічних специфікацій на товари для потреб національної безпеки і оборони України. *Правові засади організації та здійснення публічної влади*: збірник тез VI Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 85-річчю від дня народження доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 31 березня 2023 року). Хмельницький, 2023. С. 378–381.

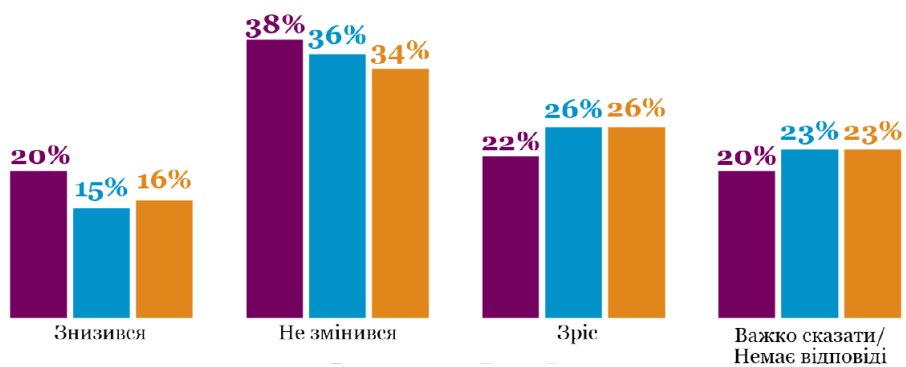
8. Мулик О.Р. Вдосконалення заходів із запобігання корупції в Міністерстві оборони України в умовах воєнного стану. *Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану*: матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки-2023 в Україні (м. Київ, 23 травня 2023 року). Київ, 2023. С. 263–266.

Оцінка українцями рівня корупції в Україні в 2022–2023 роках [1]

1. Наскільки серйозними є перераховані нижче проблеми для України?

Проблема	Кількість відповідей «серйозна» або «дуже серйозна» у відсотках*
<i>Повномасштабна війна, розв'язана Росією</i>	 <p>96% 98% 80%</p>
Корупція	 <p>89% 87% 81%</p>
Висока вартість життя та низькі зарплати	 <p>89% 87% 81%</p>
Безробіття	 <p>86% 86% 77%</p>
Злочинність	 <p>80% 76% 74%</p>
Несправедливість в вив темі правосуддя	 <p>79% 78% 77%</p>
Наркоманія	 <p>78% 78% 70%</p>
Висока вартість та низька якість медичних послуг	 <p>78% 74% 66%</p>
Висока вартість та низька якість комунальних, транспортних та інших державних послуг	 <p>76% 77% 71%</p>
Надмірна бюрократія	 <p>74% 72% 62%</p>
Неконтрольована влада	 <p>72% 69% 66%</p>

2. Як змінився рівень корупції в Україні після 24 лютого?*

* малиновим кольором позначені відповіді пересічних громадян, блакитним – відповіді внутрішньо-переміщених осіб, помаранчевим – відповіді зовнішньо-переміщених осіб

ЗАКОН УКРАЇНИ**Про посилення відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні та адміністративні правопорушення, вчинені в умовах воєнного стану**

Верховна Рада України постановляє:

I. Внести зміни до Кримінального Кодексу України від 5 квітня 2001 року № 2341-III:

1) п. 11 ч. 1 ст. 67 викласти в наступній редакції:

«11) вчинення злочину *в умовах* воєнного стану або надзвичайного стану, *а також вчинення злочина з використанням стану та наслідків* інших надзвичайних подій;»;

2) доповнити ст. 191 ч. 6, ч. 4 та ч. 5 цієї статті викласти в наступній редакції:

«4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони вчинені у великих розмірах чи в умовах воєнного або надзвичайного стану, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до *дванадцяти* років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

5. Дії, передбачені частинами першою, другою, або третьою цієї статті, якщо вони вчинені в особливо великих розмірах або організованою групою, -

караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна;

6. Дії, передбачені частиною четвертою цієї статті, якщо вони вчинені в особливо великих розмірах або організованою групою, -

караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.»;

3) доповнити статтю 210 ч. 3 наступного змісту:

«3. Діяння, передбачені частиною першою та другою цієї статті, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану, -

караються позбавленням волі на строк від шести до п'ятнадцяти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.»;

4) ч. 3 ст. 262 викласти в наступній редакції:

«3. Дії, передбачені частинами першою чи другою цієї статті, якщо вони вчинені організованою групою, в умовах воєнного або надзвичайного стану, розбій з метою викрадення вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або радіоактивних матеріалів, а також вимагання цих предметів, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я, -

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна.»;

5) ч. 3 ст. 308 викласти в наступній редакції:

«3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені в особливо великих розмірах, або організованою групою, в умовах воєнного або надзвичайного стану, розбій з метою викрадення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також вимагання цих засобів чи речовин, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я, -

караються позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцятироків з конфіскацією майна.»;

6) ч. 3 ст. 312 викласти в наступній редакції:

«3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою або в особливо великих розмірах, в умовах воєнного

або надзвичайного стану, розбій з метою викрадення прекурсорів, а також їх вимагання, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до п'ятнадцятироків з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю та з конфіскацією майна.»;

7) ч. 3 ст. 313 викласти в наступній редакції:

«3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені організованою групою або з метою виготовлення особливо небезпечних наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану, розбій з метою викрадення обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також його вимагання, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна.»;

8) статтю 320 доповнити ч. 3 наступного змісту:

«3. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем в умовах воєнного або надзвичайного стану, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до п'ятнадцяти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.»;

9) статтю 354 доповнити ч. 4¹ наступного змісту:

«4¹. Дії, передбачені частинами другою, третьою та четвертою, вчинені в умовах воєнного стану, -

караються позбавленням волі на терок від трьох до восьми років.»;

10) статтю 357 доповнити ч. 4 та ч. 5 наступного змісту:

«4. Дії, передбачені частиною першою, другою та третьою цієї статті, якщо вони вчинені шляхом зловживання службовим становищем в умовах воєнного або надзвичайного стану, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

5. Дії, передбачені частиною 4 цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.»;

11) статтю 364 доповнити ч. 3 наступного змісту:

«3. Діяння, передбачене частиною другою цієї статті, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, -

карається позбавленням волі на строк від шести до п'ятнадцяти років, зі штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.»;

12) статтю 364¹ доповнити ч. 3 наступного змісту:

«3. Діяння, передбачене частиною другою цієї статті, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, -

карається позбавленням волі на строк від шести до п'ятнадцяти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.»;

13) статтю 365² доповнити ч. 4 наступного змісту:

«4. Дії, передбачені частиною третьою цієї статті, якщо вони вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану, -

караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, з конфіскацією майна.»;

14) статтю 366² доповнити ч. 3 наступного змісту:

«3. Дії, передбачені частиною першою та другою цієї статті, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану, -

краються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.»;

14) статтю 366³ доповнити ч. 2 наступного змісту:

«2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану, -

краються позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.»;

15) саттю 368 доповнити ч. 5 наступного змісту:

«3. Дії, передбачені частинами другою, третьою та четвертою цієї статті, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану, -

краються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.»;

16) саттю 368³ доповнити ч. 5 наступного змісту:

«5. Дії, передбачені частиною четвертою цієї статті, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану, -

краються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років, з конфіскацією майна.»;

17) саттю 368⁴ доповнити ч. 5 наступного змісту:

«5. Дії, передбачені частинами третьою та четвертою цієї статті, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану, -

краються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, з конфіскацією майна.»;

18) саттю 368⁵ доповнити ч. 2 наступного змісту:

«2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану, -

краються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, з конфіскацією майна.»;

19) статтю 369 доповнити ч. 5 наступного змісту:

*«5. Дії, передбачені частинами першою, другою, третьою та четвертою цієї статті, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану, -
краються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років, з конфіскацією майна.»;*

20) саттю 369² доповнити ч. 4 наступного змісту:

*«4. Дії, передбачені частиною третьою цієї статті, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану, -
краються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років, з конфіскацією майна.».*

II. Внести зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-Х:

1) ч. 5 статті 35 викласти в наступній редакції:

«5) вчинення правопорушення в умовах воєнного або надзвичайного стану, стихійного лиха або за інших надзвичайних обставин;»;

2) статтю 172⁴ доповнити частиною четвертою наступного змісту:

*«Дії, передбачені частиною першою, другою або третьою цієї статті, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану, -
тягнуть за собою накладення штрафу від восьмисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією отриманого доходу чи винагороди та з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.»;*

3) статтю 172⁶ доповнити частиною п'ятою наступного змісту:

«Дії, передбачені частиною першою, другою, третьою та четвертою цієї статті, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану, -

тягнуть за собою накладення штрафу від двох тисяч п'ятисот до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.»;

4) статтю 172⁷ доповнити частиною четвертою наступного змісту:

«Дії, передбачені частиною першою, другою та третьою цієї статті, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану, -

тягнуть за собою накладення штрафу від восьмисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.»;

5) статтю 172⁸ доповнити частиною третьою наступного змісту:

«Дії, передбачені частиною першою та другою цієї статті, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану, -

тягнуть за собою накладення штрафу від двох тисяч п'ятисот до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.»;

б) статтю 172⁹ доповнити частиною третьою наступного змісту:

«Дії, передбачені частиною першою та другою цієї статті, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану, -

тягнуть за собою накладення штрафу від п'ятисот до восьмисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.».

Голова Верховної Ради

України

ЗАКОН УКРАЇНИ**Про внесення змін до деяких законів України, які регулюють питання запобігання та протидії корупції у сфері національної безпеки і оборони України**

Верховна Рада України постановляє:

І. Внести зміни до Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII:

1) доповнити частину 1 статті 13¹ абзацами наступного змісту:

«Збройних Силах України, інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях, правоохоронних та розвідувальних органах державних органах спеціального призначення з правоохоронними функціями, силах цивільного захисту, оборонно-промисловому комплексі України.

У зазначених формуваннях та установах уповноважені підрозділи (уповноважені особи) з питань запобігання та виявлення корупції створюються у тих їх структурних частинах (підрозділах), які мають власне діловодство, поточні рахунки в казначействі та мають право здійснювати господарську діяльність».;

2) доповнити прикінцеві положення пунктом 2¹¹ наступного змісту:

«2¹¹. Збройні Сили України, інші військові формування, утворені відповідно до законів України, добровольчі формування територіальних громад, розвідувальні органи, правоохоронні органи у разі отримання ними грошових коштів або товарів від осіб, зазначених у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 цього Закону, або від їх близьких родичів, якщо такі грошові кошти або товари були передані з метою виконання умов пункту 2³ прикінцевих положень цього Закону щодо не поширення вимог відповідності

подарунків загально визнаним уявленням про гостинність та обмеження щодо вартості подарунків, повинні в обов'язковому порядку доповідати про такі випадки до спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції з метою з'ясування останніми джерел та обставин походження переданих коштів».

II. Внести зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-Х:

абзац тридцять восьмий частиний першої статті 255 викласти в наступній редакції:

«органи управління ВСП мають право скласти протокол про адміністративні правопорушення, вчинені військовослужбовцями, військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів, працівниками ЗСУ під час виконання ними службових обов'язків, а в умовах воєнного стану – і щодо працівників правоохоронних органів та інших збройних формувань, передбачених чинним законодавством України, які перебувають в зоні бойових дій – стаття 44, частини друга і третя статті 123, статті 172¹⁰ – 172²⁰, 173, 174, 178, 182, 184¹, 185 і 185⁷ (в умовах воєнного стану – також статті 172⁴ – 172⁹⁻²)».

III. Внести зміни до Кодексу цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 року № 5403-VI:

1) п. 11 ч. 1 ст. 106 викласти в наступній редакції:

«11) у зв'язку з набранням законної сили обвинувальним вироком суду, яким призначено покарання у виді позбавлення волі, обмеження волі, позбавлення спеціального звання чи позбавлення права займати певні посади, або відповідно до якого особу притягнуто до відповідальності за адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією;»;

2) ч. 2 ст. 106 викласти в наступній редакції:

«Контракт припиняється (розривається), а особи начальницького та рядового складу звільняються із служби цивільного захисту також у зв'язку з рішенням суду про визнання активів особи або активів, набутих за її

дорученням іншими особами або в інших передбачених статтею 290 Цивільного процесуального кодексу України випадках, необґрунтованими та їх стягнення в дохід держави.»

VI. Внести зміни до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI:

- 1) другий абзац частини 2 статті 216 – виключити.

Голова Верховної Ради

України

ПОРЯДОК**розроблення технічних специфікацій на товари оборонного призначення****I. Загальні положення**

1.1. Цей Порядок розповсюджується на розроблення технічних специфікацій на товари оборонного призначення, яке здійснюється структурними підрозділами Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Збройними Силами України, іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями, правоохоронними та розвідувальними органами, державними органами спеціального призначення з правоохоронними функціями.

1.2. Метою запровадження цього Порядку є впорядкування процесів розроблення технічних специфікацій на товари оборонного призначення, а також мінімізація корупційних ризиків та запобігання проявів корупції серед працівників відповідальних підрозділів зазначених вище формувань.

1.3. Цей Порядок поширюється на розроблення технічних специфікацій на товари оборонного призначення, які не становлять державної таємниці та не містять інформації з обмеженим доступом.

1.4. Терміни, які вживаються в цьому Порядку, вживаються в значенні, наведених в Законах України «Про національну безпеку України», «Про оборонні закупівлі» та інших законів України.

II. Процедура розроблення технічних специфікацій на товари оборонного призначення

2.1. Технічні специфікації на товари оборонного призначення розроблюються органами (підрозділами) сил безпеки та оборони України

(далі – органи з розроблення), які мають персонал належної кваліфікації, належну матеріально-технічну базу та можуть здійснювати діяльність з розроблення технічних специфікацій на товари оборонного призначення (далі – ТСТОП) відповідно до чинного законодавства України та/або інших документів, які регулюють діяльність зазначеного органу (підрозділу).

2.2. У разі відсутності в органах з розроблення належної матеріально-технічної бази для розроблення ТСТОП, розроблення такої документації відбувається шляхом придбання послуг, пов'язаних з розробленням ТСТОП, яка здійснюється шляхом відкритих торгів.

2.3. У разі придбання послуг, пов'язаних з розробленням ТСТОП, на переможця торгів покладається обов'язок здійснення повного циклу розроблення такої документації, включаючи виготовлення технічної документації та зразка-еталона продукції оборонного призначення.

2.4. Для оцінки якості розробленої ТСТОП орган з розроблення може залучати фахівців наукових та науково-дослідних установ, акредитованих органів з оцінки відповідності, представників органів з розроблення інших установ, які мають відповідну кваліфікацію.

III. Оприлюднення проєкту ТСТОП та його обговорення

3.1. Після закінчення процедури з розроблення ТСТОП орган з розроблення має забезпечити опублікування на офіційному сайті органу державної влади або формування, в підпорядкуванні якого перебуває орган з розроблення, проєкту ТСТОП з метою можливості ознайомлення потенційних виробників продукції з технічною документацією, надання своїх зауважень і пропозицій.

3.2. У разі наявності зауважень і пропозицій щодо проєкту ТСТОП, зацікавлені виробники мають змогу подати до органу з розроблення обґрунтування своїх зауважень. Строк подачі зауважень та пропозицій – 30 календарних днів (в умовах воєнного або надзвичайного стану – 14 календарних днів).

3.3. Після завершення строку подачі зауважень та пропозицій орган з розроблення в вюн п'ятиденний термін (в умовах воєнного або надзвичайного стану – у триденний термін) проводить нараду з надавачами заяв і пропозицій щодо їх обговорення та вирішення спірних питань.

За результатами наради складається акт, який підписується усіма учасниками наради, а прийняті зауваження усуваються органом з розроблення протягом 14 календарних днів (в умовах воєнного стану – протягом семи календарних днів).

VI. Затвердження ТСТОП, їх оприлюднення та порядок доступу до них

4.1. Після усунення зауважень ТСТОП затверджується в установленому порядку.

4.2. Орган з розроблення має в трьохденний термін з дня затвердження забезпечити публікацію ТСТОП на офіційному сайті органу державної влади або формування, в підпорядкуванні якого перебуває орган з розроблення.

4.3. Орган з розробленням за письмовим зверненням суб'єктів господарювання-виробників і постачальників продукції оборонного призначення має надати їм доступ до ознайомлення з усіма складовими технічних специфікацій, зокрема зі зразками-еталонами, технологічними та конфекційними картами, нормами витрат матеріалів, шаблонів для виготовлення тощо.

V. Обмеження щодо проведення процедур закупівель товарів оборонного призначення з моменту затвердження ТСТОП.

5.1. З моменту оприлюднення затвердженої ТСТОП органи, які здійснюють закупівлю товарів оборонного призначення, можуть здійснювати їх закупівлю не раніше трьох місяців (в умовах воєнного та надзвичайного стану – не менше одного місяця).

За виняткових умов допускається проведення закупівель в умовах воєнного та надзвичайного стану у термін не менше двох тижнів з дня оприлюднення затвердженої ТСТОП.

Примітка: Під винятковими умовами в цьому пункті розуміється нагальна потреба підрозділів сил безпеки та оборони в товарах військового призначення, які необхідні їм для виконання своїх обов'язків із відсічі збройної агресії проти України.

ІНСТРУКЦІЯ

про організацію здійснення заходів державного контролю (нагляду) за станом захисних споруд в умовах воєнного стану

1. Загальні положення

1.1. Ця інструкція визначає принципи організації здійснення заходів державного контролю (нагляду) за станом захисних споруд в умовах воєнного стану.

1.2. Організація здійснення заходів державного контролю (нагляду) за станом захисних споруд в умовах воєнного стану покладається на керівників територіальних органів Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

2. Організація Комісій з перевірки стану захисних споруд

2.1. З метою здійснення заходів державного контролю (нагляду) за станом захисних споруд в умовах воєнного стану створюються Комісії з перевірки стану захисних споруд (далі – Комісії).

2.2. Головою Комісії призначається головні державні інспектори, заступники головних державних інспекторів та державні інспектори з нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки на відповідній території.

2.3. До складу Комісії входять, окрім Голови, представники районної державної (військової) адміністрації (не менше двох осіб). Для перевірки стану захисних споруд, які перебувають на балансі центральних органів державної влади, установ і закладів державної та комунальної форм власності, залучаються представники тих органів, яким ці заклади підпорядковуються.

До складу Комісії, за згодою х Головою, можуть залучатися представники громадськості (не більше двох осіб).

3. Планування та періодичність перевірки

3.1. З метою організації перевірки стану захисних споруд Голова комісії затверджує план перевірки захисних споруд, в якому визначається порядок перевірки захисних споруд на відповідній території.

План перевірки захисних споруд є інформацією для службового користування, і має бути відомим тільки постійним членам Комісії, а також голові відповідного територіального органу ДСНС. Розголошення періодичності та порядку перевірки захисних споруд є дисциплінарним порушенням, за яке на членів Комісії накладаються стягнення органами, працівниками яких вони є.

3.2. Комісія може здійснювати позапланові перевірки стану захисних споруд у разі надходження інформації про незадовільний стан захисних споруд.

3.3. Періодичність перевірки стану захисних споруд складає один рік, а в умовах воєнного та надзвичайного стану – двічі на рік.

3.4. За рішенням Голови комісії періодичність перевірки стану захисних споруд може змінюватись, але проводитись не рідше, ніж визначено у п. 3.3. цієї Інструкції.

4. Процедури перевірки захисних споруд

4.1. Перевірка стану захисних споруд здійснюється Комісією без попередження установи-балансоутримувача такої споруди. За попередження балансоутримувачів захисних споруд про дату і час перевірки члени Комісії несуть дисциплінарну відповідальність.

4.2. Перевірка стану захисних споруд здійснюється Комісією в присутності відповідального за цивільний захист та безпеку підприємства/установи. До перевірки також можуть залучатися директор

та/або власник, інші посадові особи установи-балансоутримувача захисної споруди.

4.3. Під час перевірки Головою Комісії з її членів призначається Секретар, який складає Акт перевірки захисних споруд. В Акті перевірки захисних споруд зазначається наступна інформація:

- дані про дату та місце проведення;
- склад Комісії;
- присутні;
- установа-балансоутримувач захисної споруди;
- особа – відповідальна за стан захисної споруди;
- тип захисної споруди;
- її загальні технічні характеристики;
- загальний висновок про стану захисної споруди;
- рекомендації.

4.4. У разі виявлення недоліків стану захисної споруди, відомості про це зазначаються в описі її загальних технічних характеристик, у висновку про стану захисної споруди. Крім того, надаються рекомендації щодо усунення виявлених недоліків.

4.5. Акт перевірки захисних споруд підписується усіма членами комісії, а також надається на ознайомлення керівнику та/або власнику підприємства-балансоутримувача.

5. Відеофіксація процесу перевірки стану захисних споруд

5.1. З метою отримання достовірних даних про стан захисних споруд, а також з метою запобігання корупції під час такої перевірки, Комісія здійснює відео фіксацію всього процесу перевірки стану захисної споруди.

5.2 Перед початком перевірки Голова комісії повідомляє відповідальному за стан об'єкта про початок відеофіксації.

5.3. Відеофіксація під час перевірки захисних споруд має здійснюватись безперервно від моменту прибуття Комісії на територію установи, на балансі якої перебуває захисна споруда, до моменту підписання Акта про стан перевірки захисної споруди.

У першу чергу відеофіксації підлягають загальний стан захисної споруди, наявні недоліки, пояснення відповідального за стан захисної споруди.

5.4. Для здійснення відеофіксації у відповідних територіальних підрозділах ДСНС має бути необхідне обладнання для відеофіксації, а також для зберігання відеоматеріалів діяльності Комісій.

5.5. Відеоматеріали перевірки стану захисних споруд мають зберігатися в електронному вигляді, а також записуватись на електронний носій інформації й прикріплюватись до кожного Акта перевірки.

6. Контроль за діяльністю Комісій

6.1. Контроль за діяльністю Комісій покладається на Управління власної безпеки та протидії корупції ДСНС (далі – УВБ).

6.2. З метою здійснення контролю працівникам УВБ надається безперешкодний доступ до Актів перевірки та відеоматеріалів перевірки.

6.3. З метою контролю діяльності Комісії УВБ має право утворити власну комісію з перевірки стану захисних споруд та провести контрольну перевірку будь-якої захисної споруди, на яку складено Акт перевірки.

6.4. У разі виявлення невідповідності висновку Акту перевірки з даним відеоматеріалу перевірки, відсутності відеоматеріалів або невідповідності результатів контрольної перевірки стану захисної споруди висновку Акту перевірки, УВБ проводить службове розслідування щодо голови Комісії, а також ініціює службове розслідування щодо членів комісії, яке має здійснюватись уповноваженими підрозділами (уповноваженими особами) з питань запобігання та виявлення корупції відповідних районних (військових) державних адміністрацій.

ЗАКОН УКРАЇНИ**Про вдосконалення діяльності Національного антикорупційного бюро
України**

З метою посилення заходів щодо запобігання та протидії корупції в Україні, Верховна Рада України постановляє:

I. Внести зміни до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII:

- 1) пункт 5¹ частини другої статті 27 – виключити;
- 2) частину шосту статті 5 викласти в наступній редакції:

«6. Гранична чисельність центрального та територіальних управлінь Національного бюро становить *1600 осіб*, у тому числі не більше *1100 осіб* начальницького складу.»

II. Внести зміни до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI:

- 1) абзацу 3 частини п'ятої статті 36 викласти в наступній редакції:

«Забороняється доручати здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, іншому органу досудового розслідування, крім випадків наявності об'єктивних обставин, що унеможливають функціонування Національного антикорупційного бюро України. Право доручати здійснення досудового розслідування іншому органу за наявності об'єктивних обставин, що унеможливають функціонування Національного антикорупційного бюро України, має заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або Генеральний прокурор (особа, яка виконує його обов'язки).»;

2) пункт 1 частини четвертої статті 216 доповнити приміткою:

«Примітка: Слідчі органів Державного бюро розслідувань здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених особами, визначеними в пункту 1 цієї статті, окрім випадків, якщо вчинення такими особами правопорушень віднесено до підслідності Національного антикорупційного бюро.»;

2) пункт 2 частини четвертої статті 216 викласти в наступній редакції:

«2) вчинених службовими особами Національного антикорупційного бюро України, заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;»;

3) абзац перший частини п'ятої статті 216 викласти в наступній редакції:

«5. Детективи Національного антикорупційного бюро України здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 191, 206², 209, 210, 211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 (у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем), 364, 366², 366³, 368, 368⁵, 369, 369² Кримінального кодексу України, якщо наявна хоча б одна з таких умов:»;

4) абзац шостий пункту 1 частини п'ятої статті 216 викласти в наступній редакції:

«особою вищого начальницького, начальницького та рядового складу державної кримінально-виконавчої служби, органів та підрозділів цивільного захисту, вищого, середнього та молодшого складу Національної поліції, посадовою особою митної служби, якій присвоєно спеціальне звання митної служби, посадовою особою органів державної податкової служби, якій присвоєно спеціальне звання податкової служби;»;

5) абзац сьомий пункту 1 частини п'ятої статті 216 викласти в наступній редакції:

«військовослужбовцем вищого офіцерського, *офіцерського та рядового складу* Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України;»

б) абзац четвертий пункту 3 частини п'ятої статті 216 – виключити.

**Голова Верховної Ради
України**

Додаток 3**ЗАТВЕРДЖУЮ**

В.о. Президента Науково-дослідного
інституту публічного права,
доктор юридичних наук, професор

 Сергій КОРОЄД
«15» січня 2024 р.

А К Т

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
Мулика Александра Романовича на тему: «Правове забезпечення
запобігання корупції в сфері національної безпеки і оборони України»,
поданого на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності
081«Право» у науково-дослідну діяльність Науково-дослідного інституту
публічного права**

Комісія в складі: заступника директора Інституту з наукової роботи, доктора юридичних наук, професора (голова комісії) Гаруста Юрія Віталійовича (голова комісії), завідувача відділу докторантури і аспірантури, доктора юридичних наук, професора Сороки Лариси Володимирівни, завідувача відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт, доктора юридичних наук, професора Куркової Ксенії Миколаївни, склала цей акт про те, що матеріали дисертації Мулика Александра Романовича на тему: «Правове забезпечення запобігання корупції в сфері національної безпеки і оборони України» (на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081«Право») мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та використовуються у науково-дослідній діяльності наукових відділів Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем правового забезпечення запобігання корупції в сфері національної безпеки і оборони України, та використовуються Інститутом в межах реалізації науково-дослідної теми «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації №0120U105390).

Використання результатів дисертації сприятиме активізації та підвищенню

ефективності наукової роботи працівників відділів та аспірантів Науково-дослідного інституту публічного права.

ВИСНОВОК

Результати дисертації Мулика Олександра Романовича на тему: «Правове забезпечення запобігання корупції в сфері національної безпеки і оборони України» вважати впровадженими у науково-дослідну діяльність Науково-дослідного інституту публічного права, під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем правового забезпечення запобігання корупції в сфері національної безпеки і оборони України.

Голова комісії:

Юрій ГАРУСТ

Члени комісії:

Лариса СОРОКА

Ксенія КУРКОВА

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. Президента Науково-дослідного
інституту публічного права,
доктор юридичних наук, професор

Сергій КОРОЄД
«15» січня 2024 р.

АКТ**упровадження результатів дисертаційного дослідження**

Мулика Олександра Романовича на тему: «Правове забезпечення запобігання корупції в сфері національної безпеки і оборони України», поданого на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081«Право» в освітній процес Науково-дослідного інституту публічного права

Комісія в складі: заступника директора Інституту з наукової роботи, доктора юридичних наук, професора (голова комісії) Гаруста Юрія Віталійовича (голова комісії), завідувача відділу докторантури і аспірантури, доктора юридичних наук, професора Сороки Лариси Володимирівни, завідувача відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт, доктора юридичних наук, професора Куркової Ксенії Миколаївни, склала цей акт про те, що матеріали дисертації Мулика Олександра Романовича на тему: «Правове забезпечення запобігання корупції в сфері національної безпеки і оборони України» (на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081«Право») мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та використовуються в освітньому процесі. Під час обговорення наданих матеріалів комісією було констатовано, що окремі положення дослідження було використано при розробленні лекційних курсів з дисципліни, яка викладається у Науково-дослідному інституті публічного права, а саме «Адміністративне право та процес: доктринальні та практичні проблеми», при підготовці відповідних підручників, навчальних посібників, а також у контексті інших дисциплін, які викладаються в Інституті. Лекційний

курс окремих тем навчальних дисциплін увібрав положення цього дисертаційного дослідження.

ВИСНОВОК:

результати дисертаційного дослідження на тему: «Правове забезпечення запобігання корупції в сфері національної безпеки і оборони України» Мулика Олександра Романовича вважати впровадженими в освітній процес Науково-дослідного інституту публічного права з дисципліни «Адміністративне право та процес: доктринальні та практичні проблеми».

Голова комісії:

Юрій ГАРУСТ

Члени комісії:

Лариса СОРОКА

Ксенія КУРКОВА